

# LEXICONORDICA



# LEXICONORDICA

27 · 2020

KONTROVERSIELLA ORD  
I NORDISKA ORDBÖCKER

NORDISK FÖRENING FÖR LEXIKOGRAFI

**LexicoNordica 27 · 2020**  
Kontroversiella ord i nordiska ordböcker

**Huvudredaktörer**  
Sturla Berg-Olsen  
Anna Helga Hannesdóttir

**Redaktionskommitté**  
Anna Braasch  
Kjetil Gundersen  
Lennart Larsson  
Harry Lönnroth  
Ásta Svavarsdóttir

© 2020 LexicoNordica och författarna

Omslag och sättning: Laurids Kristian Fahl  
Tryckt hos: Tarm Bogtryk a-s, Danmark

LexicoNordica trycks med ekonomiskt stöd av  
Nordplus Nordens Språk



ISSN 0805-2735  
ISSN 1891-2206 (online)

# Innehåll

<i>Sturla Berg-Olsen &amp; Anna Helga Hannesdóttir</i> Kontroversiella ord i nordiska ordböcker .....	9
--	---

## Tematiska bidrag

<i>Torben Christiansen</i> Inklusion og eksklusion i ordbøger – set fra et slangperspektiv.....	17
---	----

<i>Ruth Vatvedt Fjeld</i> Om dokumentasjon av bannevokabular i <i>Norsk banneordbok</i> .....	35
---	----

<i>Knut E. Karlsen &amp; Dagfinn Rødningen</i> Varemerkeord i ordbøker .....	57
---	----

<i>Gunn Inger Lyse &amp; Terje Svardal</i> «Den raude rase» og «negerfolk»: kontroversielle ord i <i>Bokmålsordboka</i> og <i>Nynorskordboka</i> .....	77
--	----

<i>Stellan Petersson &amp; Emma Sköldberg</i> Beskriva utan att diskriminera. Representation av könsidentitet och sexuell läggning i <i>Svensk ordbok</i> .....	97
---	----

<i>Ásta Svavarsdóttir &amp; Halldóra Jónsdóttir</i> Kontroversielle ord i purismens land.....	117
--	-----

*Lars Trap-Jensen*

Inklusion eller mindretalsdiktatur? Om politisk korrekthet, minoritetshensyn og leksikografisk deskriptivisme i *Den Danske Ordbog*.....137

### **Icke-tematisk bidrag**

*Mikkel Ekeland Paulsen*

*Svartsjuk tankelesing på vandresafari* – en modell for bedømmelse av sammensatte ords gjennomsiktighet.....161

### **Recensioner**

*Erik Bäckerud*

*Bokmålsordboka och Nynorskordboka* i en behändig app..... 187

*Jógvan í Lon Jacobsen*

Refleksjoner over en ny grønlandsk-færøsk ordbog og en kommende færøsk-grønlandsk ordbog ..... 199

*Annika Karlholm*

Synonymer.se – Sveriges mest användbara ordbok? .....213

*Ole Kristian Våge*

*Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen:* en termbase i ordbok-klær eller en ordbok i term-fjær?..... 229

**Meddelanden***Pär Nilsson*

Rapport från styrelsen för Nordiska föreningen  
för lexikografi ..... 245

Redaktionellt ..... 251





# Kontroversiella ord i nordiska ordböcker

*Sturla Berg-Olsen & Anna Helga Hannesdóttir*

Här föreligger nummer 27 av *LexicoNordica*, den tidskrift som årligen ges ut av Nordiska föreningen för lexikografi (NFL). Volymen innehåller en tematisk del med artiklar som bygger på föredrag från årets *LexicoNordica*-symposium, som hölls på Lysebu i Oslo den 20–22 februari 2020. Symposiets tema var kontroversiella ord i nordiska ordböcker. De artiklar som ansluter till temat följs av en artikel med en annan infallsvinkel på lexikografi samt av recensioner av aktuella nordiska lexikografiska resurser. Därefter följer meddelanden från föreningens ordförande och avslutningsvis information om tidskriften samt redaktionella anvisningar.

Att ord kan vara kontroversiella av många olika skäl och på många olika sätt framgår tydligt av den innehållsliga spridningen i de tematiska bidragen. Ett ord har normalt ansetts vara fult därför att det betecknar något som är förknippat med exempelvis vissa kroppsfunktioner eller sexuella aktiviteter eller för att det refererar till mörkrets makter. Från att ha behandlats sparsamt i allmänspråkliga ordböcker har allt fler sådana ord med tiden neutraliserats och tas nu upp i ordböckerna. Istället är det främst andra lexikaliska fält som idag framstår som kontroversiella. I de revisionsprojekt som nu pågår på flera håll i Norden ägnar ordboksredaktionerna särskild uppmärksamhet åt en översyn av det ordföråd och det språkbruk som ur ett deskriptivt perspektiv kan sägas återspegla majoritetens beskrivningsföreträde. Med normkritiska verktyg granskas såväl de befintliga uppslagsorden som beskrivningen av dem ur ett diskrimineringsperspektiv. Ordboksredaktionerna går en balansgång mellan en deskriptiv redovisning av det etablerade språkbruket och en mera preskriptiv beskrivning av

ord som vid oreflekterad användning kan uppfattas som kränkande av berörda grupper. Lexikografens uppdrag har därigenom utökats med en dimension. Förutom att beskriva ordets semantiska, pragmatiska och syntaktiska egenskaper och med fokus på ordets användning har nu språkets potential som ett medel för diskriminering och förtryck kommit i fokus.

I de tematiska artiklarna angrips temat från flera olika perspektiv. Med utgångspunkt i en av de diskrimineringsgrunder som formulerats av svenska myndigheter beskriver Stellan Petersson och Emma Sköldberg hur det heteronormativa perspektiv som varit utgångspunkten för den lexikografiska beskrivningen av svenskan nu modifieras i arbetet med nästa upplaga av *Svensk ordbok*. Lars Trap-Jensen ger inblickar i hur rasistiska, sexistiska och på andra sätt kränkande inslag i *Den Danske Ordbog* fokuseras vid den ständigt pågående utbyggnaden och utvecklingen av ordboken. Definitioner, språkexempel och bruksmarkeringar ses över och nya redaktionella riktlinjer har tagits fram. Även i det stora norska revisionsprojektet uppmärksammas kränkande formuleringar i artiklarna i *Bokmålsordboka* och *Nynorskordboka*. Gunn Inger Lyse och Terje Svardal diskuterar balansgången mellan ordbokens deskriptiva och preskriptiva funktion när det gäller anpassning av beskrivningen till de olika målgruppernas behov.

Ord kan också vara kontroversiella på grund av sitt ursprung. I sitt bidrag anlägger Ásta Svavarsdóttir och Halldóra Jónsdóttir ett språkpolitiskt perspektiv på isländskans ordförråd. Främmande ord har traditionellt ansetts som ovälkomna inslag i isländskan och de har endast i liten utsträckning behandlats i isländska ordböcker, en kutym som alltmer utmanas. Bland de främmande orden märks också varumärkesord. För deras presentation i ordböcker gäller särskilda restriktioner. Varumärkesord står också i fokus i Knut E. Karlsens och Dagfinn Rødningens artikel. Där diskuteras den problematiska gränsdragningen mellan varumärkesägarnas krav på exklusiv rätt till språkliga enheter och lexiko-

grafins uppdrag att beskriva frekventa ord i språket. Karlsen och Rødningen redovisar hur sådana ord beskrivs i de stora skandinaviska ordböckerna och också hur beskrivningen förhåller sig till lagstiftningen i respektive land.

En särskild kategori av kontroversiella ord är slang och svordomar. Torben Christiansen visar hur danska slangordböcker har utvecklats från 1860-talet till idag beträffande vilka ord som inkluderas i ordboken och hur de beskrivs. Pionjärernas huvudsakligen preskriptiva fokus kom med tiden att luckras upp för att på senare tid återigen bli mera preskriptivt. Han ger även en kort presentation av internationella slangordbäckers relationer till användarna. 2018 publicerades en ordbok över norska svordomar: *Norsk banneordbok*. Liksom slang är svordomar fortfarande dåligt beskrivna i allmänspråkliga ordböcker såväl när det gäller form och betydelse som funktion och styrka. I sin artikel beskriver ordbokens författare, Ruth Vatvedt Fjeld, arbetet med insamling, klassificering och analys av de norska svordomarna.

Volymen innehåller en icke-tematisk artikel. Mikkel Ekeland Paulsen presenterar sin modell för hur sammansättningsgrad av genomskinlighet kan bedömas i det lexikografiska arbetet. Han redovisar också en undersökning där modellen har tillämpats på närmare 100 norska sammansättningar som har analyserats och graderats i fråga om genomskinlighet.

Ett viktigt inslag i *LexicoNordica* är de vetenskapliga recensionerna av lexikografiska resurser. I årets volym är det fyra elektroniska resurser som uppmärksammas. Erik Bäckerud har testat den app som innehåller de stora norska ordböckerna *Bokmålsordboka* och *Nynorskordboka*. Det är appens funktionalitet och användarvänlighet som granskas. Jógvan í Lon Jacobsen reflekterar över en ny grönländsk-färöisk ordbok som ingår i ordboksportalen Sprotin och han föranmäler också en planerad färöisk-grönländsk ordbok. Med utgångspunkt i det tillvägagångssätt som tillämpats i ordboksarbetet problematiserar han den allmänt vedertagna defi-

nitionen av lexikografi. Annika Karlholm har studerat sökmotorn Synonymer.se som förutom svenska synonymer även innehåller en svensk ordbok samt ett antal tvåspråkiga verk. Sökmotorn granskas med hänsyn till såväl innehåll som funktionalitet och användarvänlighet. Slutligen har Ole Kristian Våge testat termbanken *Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen*, utgiven av Universitets- och högskolerådet.

Under rubriken Meddelanden sammanfattar NFL:s ordförande Pär Nilsson bl.a. det gångna året inom föreningen. Han lämnar också viktiga uppgifter om föreningens aktuella och kommande aktiviteter. Slutligen informeras om själva tidskriften och dess redaktion. Liksom tidigare har *LexicoNordica* två huvudredaktörer: Sturla Berg-Olsen (Norge) och Anna Helga Hannesdóttir (Sverige).

Tidskriftens fem landsredaktörer representerar de nordiska länderna: Anna Braasch (dansk redaktör), Kjetil Gundersen (norsk redaktör), Lennart Larsson (svensk redaktör), Harry Lönnroth (finländsk redaktör) samt Ásta Svavarsdóttir (isländsk redaktör).

När detta skrivs är det rådande pandemiläget i de nordiska länderna sådant att det inte finns underlag för den information som här brukar ges om kommande *LexicoNordica*-symposier. Det är oklart om och i vilken form 2021 års symposium kan hållas. Vi hänvisar därför medlemmarna till föreningens hemsida för uppgifter om symposierna.

Avslutningsvis vill vi rikta ett varmt tack till landsredaktörerna för goda insatser och ett väl fungerande lagarbete under det gångna året. Rikke E. Hauge har nu, efter att ha hjälpt föreningen inför och under samtliga tidigare symposier, lämnat det praktiska arrangemanget av framtida symposier i styrelsens och redaktionens händer. Vi tackar henne å det varmaste för all hjälp genom åren. Stort tack också till Laurids Kristian Fahl för sättning och distribution av detta nummer. Vi vill också rikta ett varmt tack till Fondet for dansk-norsk samarbeid som ännu en gång har beviljat fören-

ingen förmånliga villkor som gjorde det möjligt att hålla symposiet i en av deras trivsamma anläggningar. Tack också till Nordplus Nordens Språk som beviljat ekonomiskt stöd till symposiet och till tryckningen av tidskriften. Slutligen vill vi också tacka NFL:s styrelse, i synnerhet Pär Nilsson, för vårt goda samarbete under året.



# TEMATISKA BIDRAG





# Inklusion og eksklusion i ordbøger – set fra et slangperspektiv

*Torben Christiansen*

This paper focuses on the editorial handling of controversial words, primarily in Danish slang dictionaries from 1866 until today. A prescriptive approach in the oldest dictionaries turned into a descriptive approach in the 1950s, although the editors since the 1980s have had more reservations about some slang words. A descriptive approach is also found in modern slang dictionaries for other languages. The official Danish spelling dictionaries however only include a few, potentially controversial swear words.

## 1. Indledning

Almene ordbøger optager som bekendt langt fra “alle” ord i et sprog. Eksklusion kan ramme ordtyper som sammensætninger, navne og forvanskninger samt sproglige områder som fagord, slang og ord fra indvandrersprog. Valget mellem inklusion og eksklusion af lemmaer kan være begrundet af ordbogens sigte, målgruppe, omfang, forfatterens holdning eller økonomiske ressourcer.

I denne artikel behandler jeg ordbøgers optagelse og behandling af kontroversielle ord, fortrinsvis inden for de uformelle sproglige stillag, dvs. slang og dagligsprog. De undersøgte ordbøger omfatter de generelle danske slangordbøger fra 1866 til den nyeste app fra 2012 med en perspektivering til nutidige slangordbøger for norsk, svensk og engelsk. Desuden undersøges optagelsen af eder, som udgør et delområde af de uformelle stillag, i de officielle danske retskrivningsordbøger.

## 2. Det aktuelle sproglige debatklima

For at sætte undersøgelsen i perspektiv vil jeg indledningsvis op-ridse det aktuelle sproglige debatklima i Danmark.

Igennem de seneste årtier er mange ord i den offentlige debat blevet kontroversielle (dvs. provokerende eller stødende) i den forstand, at der er blevet sat spørgsmålstejn ved, om man overhovedet bør bruge dem. Dette gælder især for ord, der betegner i visse henseender underprivilegerede grupper som fysisk eller mentalt handicappede, kvinder, misbrugere, lavtlønnede samt etniske og seksuelle minoriteter. Pernille Frost skrev for over tyve år siden, at udskiftning af belastede betegnelser med mere neutrale ikke er noget nyt:

I vores egen kulturhistorie kan vi finde masser af eksempler på at vi systematisk har udskiftet ord på baggrund af vores holdninger, men hidtil har det været en automatik der ikke har haft sprogbrugerens bevågenhed. Så snart en ny betegnelse var indarbejdet, har vi kort efter glemt selve udskiftningen. (Frost 1997:14).

I 2010'erne har der været eksempler på udskiftning af kontroversielle ord i ældre tekster (i en nyudgave af Pippi Langstrømpe *negerkonge* til *sydhavskonge*) eller udeladelse af hele tekster (hos Halfdan Rasmussen digte med *neger* og *hottentot*). Det kan opfattes sådan, at der er en mangel på historisk bevidsthed om udviklingen i sproget og i synet på verden, og at fortidens tekster anses for samtidige med nutiden.

Det er også blevet kontroversielt at klæde sig ud, sminke sig eller spille en person i en gruppe, som man ikke selv tilhører. Senest er brugen af kønsrelaterede ord blevet sat under lup, og det er blevet problematiseret at anvende binære distinktioner som *mand/*

*kvinde, dreng/pige* og *han/hun*. Identitet kædes af nogle primært sammen med køn, seksualitet, hudfarve og religion, mens fokus tidligere især har været på økonomiske og sociale forhold.

Den sproglige sensitivitet er paradoksalt nok steget, samtidig med at der bandes mere i aviser (Rathje 2010:7), og *fuck* og skældsord som *luder* og *bøsse* bruges hyppigt. Både det offentlige rum og de sociale medier er blevet mere seksualiserede, hvorimod der ses en stigende individuel kropslig blufærdighed i situationer, hvor man er sammen med andre i den virkelige verden, fx i omklædningsrum, måske som følge af en perfektionskultur.

Kaj Bom skrev midt i 1950'erne, at “[e]fter en udbredt talemåde er sproget tankens værktøj. [...] Man må ikke overse at sproget osse er tankens legetøj” (Bom 1955:89). Men nu er den sproglige legeplads ved at blive ændret til en kampplads, og den sproglige uskyld fortrængt af tabuisering og fordømmelse.

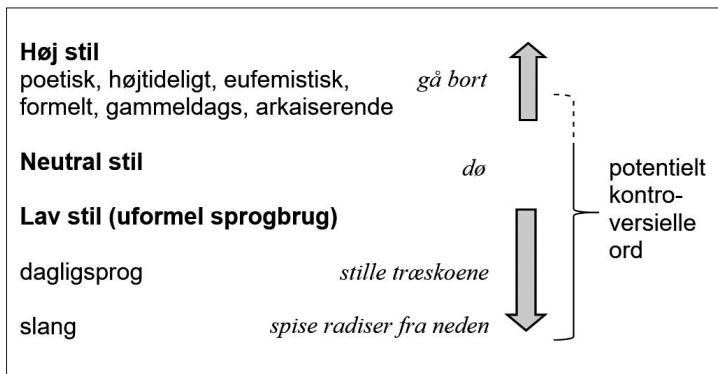
Som følge heraf findes potentielt kontroversielle ord inden for de fleste sproglige stillag (jf. figur 1 nedenfor), men i de følgende afsnit fokuseres der på et afgrænset område, nemlig ordbøgers optagelse og behandling af kontroversielle ord inden for uformelle sproglige stillag, dvs. slang og dagligsprog.

### 3. Kontroversielle ord

Ved kontroversielle ord forstår jeg i det følgende ord og udtryk, der kan være provokerende eller stødende. Grundlaget for denne udlægning af begrebet er definitionen af *kontroversiel* i *Den Danske Ordbog* (DDO): “som på afgørende punkter adskiller sig fra normen eller det almindeligt accepterede, og som derfor kan virke provokerende”.

Kontroversielle ord tilhører ikke kun de uformelle stillag, for også ord med oprindelig neutral stil kan – i bredere eller snæv-

rere kredse – blive kontroversielle (se figur 1), jf. de nævnte *neger*, *mand/kvinde*, *dreng/pige* og *han/hun*. Og omvendt kan slangord også være positive, altså ikke nedsættende.



Figur 1: Model for stillag og potentielt kontroversielle ord, eksemplificeret med synonymer for verbet *dø*.

## 4. Redaktionel behandling af kontroversielle ord

### 4.1. Danske slangordbøger

Slang har som et definerende træk, at den afviger fra neutral stil, hvad enten det drejer sig om positive eller potentielt provokerende ord. Hidtil har der ikke været stor debat om provokerende slangord, men dog nogen diskussion om ord som *bøsse* (der efterhånden blev overtaget af homoseksuelle og mistede sin negative klang, bortset fra som skældsord), *spasser* ('spastiker') og *perker* ('indvandrer'). Kan man forestille sig, at der vil komme en shitstorm mod slangordbøger i stil med protesterne mod optagelsen af *grøn-lænderstiv* ('stærkt beruset') i DDO (se afsnit 4.3 nedenfor)?

Hvordan håndterer ordbogsforfattere det forhold, at de kolporterer ord, der kan være provokerende? I det følgende ser jeg

på de generelle danske slangordbøger fra perioden 1866 til 2012 og undersøger følgende spørgsmål:

- Udtrykker forfatterne i omteksterne moralske skruper ved at optage kontroversielle ord?
- Indeholder artiklerne vejledning i ordenes brug?
- Er nogen ord udeladt af moralske grunde?

#### 4.1.1. V. Kristiansen: *Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale* (Gadesproget 1 1866)

Orientalisten, professor Viggo Fausbøll (1821-1908) arbejdede bl.a. med folkløstiske aspekter af indiske palitekster og udgav danske vægters og molbohistorier (ifølge *Dansk Biografisk Leksikon*: Viggo Fausbøll). Under pseudonymet V. Kristiansen var han pioneren i dansk slangleksikografi, men i hvert fald fra 1887 var hans rigtige identitet kendt (avisen *Politiken* 12.12.1887). Første udgave af hans ordbog over gadesproget var ifølge sin “Fortale” paradoksalt nok ment som én stor advarsel mod at anvende det lavere sprog og dagligsprog (s. V), så ordbogen er som helhed udtryk for en eksplicit præskriptiv tilgang. En gennemgang af artikler i bogstav N viser ingen eksempler på angivelse af stilværdi.

Forfatteren har udeladt “skjældsord og alt hvad der hører ind under det liderliges område” (s. VI); med *liderlig* sigtes sandsynligvis til kønslige forhold. Ord, der har relation til kroppens affaldsprodukter, er medtaget, men både opslagsordet og forklaringen er sat med græske bogstaver, så de kun kan læses af de lærde (fx “ $\rho\omicron\epsilon\nu\rho\mu\pi\epsilon$ ”, dvs. *røv* med forklaringen ‘rump’). Det gælder ord som *en* (nemlig: “en fjert”), *fis*, *fjert* og *skid* (der alle betyder ‘prut’), *fimse*, *fise*, *fjerte*, *lumre* (der alle betyder ‘prutte’), *fiser* (‘pruttende person’), *nisse* (“pænt udtryk for: pisse”), *gjøre* og *skide* (“forrette sin nødtørft”), *lort*, *pis* og *pisse* samt *mås* og *røv* (‘bagdel’) og *skidefuld* (“overstadig fuld”).

#### 4.1.2. V. Kristiansen: *Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale* (Gadesproget 2 1908)

Anden udgave af ordbogen over gadesproget har forladt den fordømmende holdning til “Gadesproget og saakaldt daglig Tale” (indledningen, upagineret) og advarer i indledningen ikke mod at bruge dette sprog. Jørgensen (2018:365) kæder den ændrede holdning sammen med, at redaktionen af 2. udgave hovedsagelig er “foretaget af andre end Fausbøll, der på det tidspunkt var syg”. En gennemgang af bogstav N viser, at nogle betydninger er betegnet som “foragteligt”, fx *Neger* i betydningen ‘journalist’ eller “forældet”, fx *Natfrøken* i betydningen ‘skøge’.

Ordbogen er udtryk for en implicit præsriptiv tilgang, idet de ord, som vi kan kalde “frække”, heller ikke kom med i denne 2. udgave (ifølge Jørgensen 2018:366). Det skete først “i slutningen af 1940’erne, hvor Kaj Bom tager skridtet fuldt ud og tager måltret fat på den store uhøviske del af slangsproget” (ibid.). I 2. udgave mangler fx *fitte* ‘kvinders kønsåbning’ og *knalde* ‘have samleje med en kvinde’.

Det kan være vanskeligt at bedømme, hvilken stilværdi ord og udtryk havde for over hundrede år siden. Man kan dog anføre, at Jørn Lund sammenfattende karakteriserer ordbogen således, at “[s]lang er ikke det, der dominerer ordudvalget, men det forekommer selvfølgelig” (Lund 2011:50), fx *Halleluja-pige*, *Penneslikker* og *Bogjøde*.

#### 4.1.3. Kaj Bom: *Slangordbogen* [1957] (1964)

Kaj Bom arbejdede bl.a. som redaktør ved *Ordbog over det danske Sprog* (ODS). *Slangordbogens* forord indeholder ingen eksplicitte advarsler mod brug af slang. Bom advarer dog i et senere afsnit om, at slang kun falder naturligt “inden for visse emnekredse, og kun når man bevæger sig gennem disse på en noget forsoren [gemytlig] måde”, samt “at slangudtrykkene ofte har et ret vidt betydningsområde, altså er upræcise” (Bom 1964:30). I efterordet viser

Bom med eksempler, at slang kan have en mentalhygiejnisk funktion ved at give mulighed for at udtrykke en holdning, hvorefter han sammenfatter:

Med disse påstande og eksempler er det imidlertid ikke hensigten at vaske slang-negeren hvid. En gennemlæsning af den foreliggende bog vil utvivlsomt give de fleste en fornemmelse af at det dog (også) er en skrækkelig uartig bog. (ibid. s. 372).

Han advokerer for en accepterende holdning til “slang’ens spændvidde og psykologiske funktion” (ibid. s. 373).

Bom giver en fyldig behandling af de enkelte dele af kroppen og af dens afsondringer, og han skriver i indledningen til afsnittet “Seksuelle funktioner”:

[...] at der ikke findes udtryk i sproget for andet end det der faktisk forekommer i tilværelsen. Og strudsens position med hovedet begravet i busken er nu engang en dårlig arbejdsstilling for den der vil tegne et rids af et stykke livsvirkelighed (ibid. s. 65).

Bom ville være deskriptiv, men følte trang til at forsvare sin tilgang. Som helhed indtager han en deskriptiv holdning og udelader ikke ord af moralske grunde. Han gør dog selv opmærksom på, at han ikke har omtalt en række emnekredse, fx “[e]der og kraftudtryk af slang-skuffen (*Gud fader i skuret, skidefryse*, osv.)” (ibid. s. 371).

Ordbogens ordforråd var formentlig meget vovet (på tryk) for sin samtid. Ordbogen udkom på Politikens Forlag, og avisen *Politikens* anmelder Carl Johan Elmquist, “den kultiverede smagsdommer” (ifølge *Dansk Biografisk Leksikon: Carl Johan Elmquist*) og store kender af Frankrigs og Italiens kunst og kultur, bemærker, at tænderne har “mange og fantasifulde navne”.

Gaar vi ned under bæltstedet, bliver rigdommen helt foruroligende, men da jeg ikke tror mig i stand til at gribe lige saa fast om nælterne som Kaj Bom, skal jeg nøjes med at henvise den interesserede læser til afsnittene “Kvindelige kønsdele”, “Mandlige kønsdele” m. fl. (*Politiken* 10.10.1957).

4.1.4. Søren Anker-Møller m.fl.: *Politikens Slangordbog* (Politiken udg. 1-6, 1982-2001)

I 1. udgave (1982) indeholder ordbogens omtækster ingen eksplicitte advarsler mod brug af slang, men forfatterne er opmærksomme på, at slang kan være stærkt provokerende (fx *spasser* for ‘spastiker’) (s. 11), bagstræberisk, fordomsfuldt og nedgørende over for fx kvinder, fremmedarbejdere, udlændinge og seksuelle minoriteter (s. 17).

I artiklerne er der gennem stikprøver ikke fundet advarsler mod at bruge bestemte ord, men en betydning betegnes i nogle tilfælde som “nedsættende” (jeg har tjekket *kloakbeduin* (‘fremmedarbejder’), *mæfikke* (‘nedsættende om kvinde’), *neger* (1. ‘journalist’, 2. ‘person som skriver (el. oversætter) for en anden i dennes navn’ samt yderligere seks betydninger), *spasser* (1. ‘spastiker (el. på anden måde fysisk handicappet person)’, 2. ‘nedsættende om person’)).

For 2. udgave, 1986 til 6. udgave, 2001 gælder det samme som for 1. udgave, hvad angår omtækster (stort set uændrede) og de nævnte artikler. Et supplerende afsnit (5. udg., s. 15-20, 6. udg. s. 14-19) indeholder ingen direkte advarsler.

Sammenfattende kan tilgangen i *Politikens Slangordbog* karakteriseres som deskriptiv, og ordbogen viderefører Kaj Boms arbejde ifølge Peter Stray Jørgensen (2018:366), der har været medforfatter til alle seks udgaver.



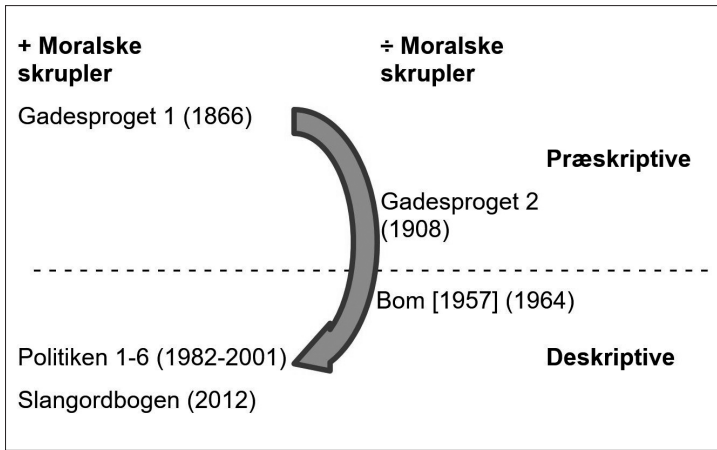
#### 4.1.5. Torben Christiansen: *Slangordbogen. Dansk slang og daglig-sprog* (Slangordbogen 2012)

Forfatteren fralægger sig ansvaret for holdninger, som kommer til udtryk i ordbogen: “Vi gør opmærksom på, at ordbogens indhold ikke må ses som udtryk for udgiverens eller forfatterens synspunkter eller holdninger” (citeret efter kolofonen). Ordbogsartiklerne indeholder ingen eksplicitte advarsler mod brug af de optagne ord og udtryk. Som ordbogens forfatter vil jeg tilføje, at det kan være svært at give en skudsikker brugsvejledning, da slangords effekt kan variere efter bl.a. de involverede personer, situationen og mediet (fx skriftligt/mundtligt); et eksempel er *bandit*, der kan bruges dels som en kærlig betegnelse for en person, dels som et skældsord.

Min holdning er, at en ordbog bør registrere de ord, folk bruger eller kender, og at det er sprogbrugernes ansvar at afgøre, hvilke ord de vil bruge. Jeg kan heller ikke forestille mig en realistisk brugssituation, hvor en bruger slår op i en slangordbog for at finde ud af, om et givet ord er nedsættende el.lign.; den type oplysninger vil man derimod forvente at finde i almene ordbøger, der dækker (et udsnit af) hele ordforrådet, særligt hvis de, som DDO, indtager en halvofficiel position og bruges som rettesnor for ords betydning og stilværdi.

#### 4.1.6. Sammenfatning

Sammenfattende er de ældste danske slangordbøger fra 1800-tallet til begyndelsen af 1900-tallet præskriptive, med eller uden eksplicitte moralske skrupler over de medtagne ord (se figur 2). Derefter skete der en udvikling, således at de moderne slangordbøger fra 1950'erne til i dag er fælles om en deskriptiv tilgang til optagelse af ord. Bom er relativt ubekymret over de optagne ord, mens ordbøgerne fra 1980'erne og til i dag lægger afstand til dele af slangordforrådet uden dog at give brugerne vejledning i brug af ordene.



Figur 2: Modellen viser, at ordbøgerne har udviklet sig fra en præskriptiv til en deskriptiv tilgang. Når det gælder optagelse af kontroversielle ord, ændrede Fausbøll holdning fra 1. til 2. udgave, Bom var relativt ubekymret, mens ordbogsforfatterne siden 1980'erne har haft flere skrupler over for dele af slangordforrådet.

#### 4.2. Slangordbøger for norsk, svensk og engelsk

Et blik på nutidige slangordbøger for norsk, svensk og engelsk viser, at de alle indtager en deskriptiv holdning. Desuden synes de – tilsyneladende uafhængigt af hinanden – at tilstræbe en holdningsmæssigt afbalanceret udformning af artiklerne, så vidt det lader sig gøre i ordbogens mikrostruktur, fx i definitioner og brugsvejledninger.

Den nyeste norske slangordbog er Trytis *Norsk slangordbok* (2008). Tryti skriver i en generel advarsel, at hun overvejede “å luke ut de mest uhumske ordene, bl.a. sjikanøse betegnelser på homofile menn, innvandrere og kvinner” (Tryti 2008:6). Efter nærmere overvejelse lod hun dem stå, men gør det klart, at hun registrerer ord, der benyttes, men ikke anbefaler dem. Visse betydninger betegnes som nedsættende personbetegnelser (fx *fjonball*, *mygg*).

Den nyeste svenske slangordbog er Kotsinas: *Norstedts svenska slangordbok* (1998). Kotsinas skriver, at “visst är slangen på många sätt ful”, “[m]ånga slangord finner vi [...] för ämnen som hör samman med sexuallivet, stöld, slagsmål, alkohol och berusning, och skällsorden er många” (Kotsinas 1998:ix). Men omteksterne indeholder ingen advarsler mod at anvende slang.

Hvad angår engelsk, beskriver Dalzell og Victor deres fremgangsmåde i *The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English* (2008) således:

No term is excluded on the grounds that it might be considered offensive as a racial, ethnic, religious, sexual or any kind of slur. This dictionary contains many entries and citations that will, and should, offend. To exclude a term or citation because it is offensive is to deny the fact that it is used: we are not prescriptivists and this is simply not our job. At the same time, we try to avoid definitions or editorial comment that might offend. (Dalzell & Victor 2008:x).

Ordbogen indeholder vejledende kommentarer til fx *nigger* og *motherfucking*:

**nigger** *noun* 1 a black person. When used by white speakers, highly offensive [...] 2 an Australian Aboriginal. Racially offensive (ibid. s. 457)

**motherfucking** *adjective* [...] In 1972, the US Supreme Court found the statements ‘mother fucking fascist pig cops’ and ‘god damned mother fucking police’ to be constitutionally protected speech (ibid. s. 441).

For den brugerdrevne *Urban Dictionary* opstillede ordbogens grundlægger, Aaron Peckham, ti regler for ordbogens indhold,

heriblandt: “Racial and sexual slurs are allowed, racist and sexist entries are not” (Davis 2011). Det ligger uden for nærværende artikels rammer at undersøge, om denne regel overholdes i praksis.

#### 4.3. Forskelle og ligheder mellem en almen ordbog og en slangordbog

Artiklen *grønlænderstiv*, der ved sin optagelse i netudgaven af DDO i 2017 vakte en del furore, kan illustrere forskelle og ligheder i den redaktionelle behandling i en almen ordbog og en slangordbog.

The screenshot shows the entry for 'grønlænderstiv' in the Den Danske Ordbog. The word is classified as an adjective (adjektiv) with the inflectional pattern -t, -e. It is noted as originating in 1997 and being based on a stereotype that Greenlanders drink more alcohol than Danes. The entry is categorized as a slang term (SLANG) and is described as 'stærkt beruset af alkohol' (strongly intoxicated with alcohol) and 'stærkt nedsættende' (strongly demeaning). Synonyms include 'svenskerstiv'. The entry also lists related terms like 'plørefuld', 'pissefuld', 'stangbacardi', 'stangstiv', 'stiv', and 'stiv af syre'. Two text boxes provide context: one states the term is derogatory and linked to alcohol consumption in Greenland, and another quotes a source from 2007 about the term's use in Denmark.

**grønlænderstiv** adjektiv

**BØJNING** -t, -e

**OPRINDELSE** kendt fra 1997 \* udtrykket bygger på den stereotype opfattelse at grønlandere generelt drikker mere end danskere

**Betydninger**

SLANG stærkt beruset af alkohol **SPROGBRUG** stærkt nedsættende

**SYNONYM** svenskerstiv

**ORD I NÆRHEDED** plørefuld | pissefuld | stangbacardi | stangstiv | stiv | stiv af syre | æskestiv...vis mere

Udtrykket *grønlænderstiv* er forældet .. De seneste 20 år er alkoholforbruget i Grønland nemlig raslet ned, og i dag drikker grønlanderne faktisk mindre end i Danmark [TV2/NyhOnl2009](#)

lige så snart hun nævner, at hun kommer fra Grønland, kommer fordommene frem. »Så siger de straks: Så skal du nok være grønlandstiv. Det er et meget gængs udtryk, jeg ofte har mødt i de år, jeg [har] boet i Danmark.« [JyP2007](#)

*Rapportér et problem* fra [Den Danske Ordbog](#)

Figur 3: Artiklen *grønlænderstiv* i DDO (marts 2020).

I DDO er der en eksplicit stilmarkør “stærkt nedsættende”. Derudover har redaktørerne forsynet artiklen med en etymologi og to citater, der tematiserer ordet *grønlænderstiv* og lægger afstand til det. Synonymet *svenskerstiv* er redigeret på lignende måde, men betegnes kun som “nedsættende”.



Figur 4: Artiklen **grønlænderstiv** i *Slangordbogen* (2012) (synonymsektionen afkortet).

I *Slangordbogen* (2012) er der ingen stilmarkør i artiklen **grønlænderstiv**, men i citatet lægges der afstand til to ord, der er relateret til grønlandere (*grønlænderstiv* og *kajakrocker*). Som beskrevet i Christiansen (2012:6) håndterer *Slangordbogen* dilemmaet mellem virkelighedsbeskrivelse og menneskelig anstændighed ved – så vidt muligt – at opløde negativitet med citater, der a) vender tingene på hovedet ved at se dem fra en overraskende synsvinkel eller b) udgør en metatekst, der diskuterer sprogbrug eller nævner synonymer.

I etymologien for *grønlænderstiv* anfører DDO, at “udtrykket bygger på den stereotype opfattelse at grønlandere generelt

drikker mere end danskere”. Det er dog relevant at spørge, om det generelt er hensigtsmæssigt at vurdere ords og udtryks sandhedsværdi. Som eksempler kan nævnes følgende: Når *mormorarme* if. DDO har betydningen ‘overarme med slap og løs hud’, kan man spørge, om det bør beskrives som en stereotyp opfattelse af mormødre over for farmødre. Man kan ligeledes spørge, om sammenligninger som *bande som en tyrk* og *dum som en dør* bør ledsages af kommentarer om, at de ikke skal tages helt bogstaveligt. For mig giver det mere mening at betragte disse ord og udtryk som billedlige snarere end bogstavelige.

Desuden kan man overveje, om bestræbelser på at finde positive citater med nedsættende ord kan resultere i en fordrejet fremstilling af den faktiske fremherskende sprogbrug. Eksempelvis måtte jeg gennemse mange tekster for at finde et citat, hvor *kvindemenneske* ikke var anvendt nedsættende. Vil det da være adækvat at bringe et positivt citat med ordet, mens definitionen er (overvejende) negativ?

#### 4.4. Eder i sprogbrug og i retskrivningsordbøger

Hvordan kan vi empirisk konstatere, om nogle ord er kontroversielle? Lad os se på eder (bandeord), som udgør et delområde af de uformelle stillag. Marianne Rathje bemærker, at det er meget vanskeligt at registrere en modtagers reaktion på fx bandeord, og hun fandt i sit dialogmateriale ingen eksplicite negative eller positive reaktioner på bandeord (Rathje 2011:89-90).

I visse sammenhænge er det dog muligt at registrere en holdning til eder. Således er det i det danske Folketing ikke tilladt at bande. Det følger af Folketingets forretningsorden § 29, stk. 2: “Finder formanden et medlems ytringer utilbørlige, kan den pågældende kaldes til orden.” (Folketinget 2018).

I tekstede udsendelser i DR, Danmarks Radio, medtages eder i nogle tilfælde (“Det ligner fandeme dadler, ikke?”), mens de i andre

tilfælde udelades fuldstændig (i replikken “De er nogle tykskallede sataner” udelodes “sataner”, begge fra udsendelsen “Bonderøven” 13.11.2019) eller gengives delvist med prikker (“Den synes jeg s., du skulle have taget med”, jf. dr.dk 7.11.2019, hvor “s.” står for *sgu*).

I avisen *Politiken*, der ellers ikke er sprogligt sart, kan man også møde prikker: “De første nætter tænkte jeg: ‘Gud f... i skuret’ og en hel masse andre ting, der ikke skal gengives på tryk” (13.11.2019).

Sammenfattende er holdningen til eder delt mellem accept og ikke-accept. Det kan derfor være interessant at se, hvornår nogle eder blev optaget i de officielle danske retskrivningsordbøger fra 1872 til i dag. De frekvente eder *sgu*, *fandeme* og *kraftedeme* var ikke med i *Retskrivningsordbog* [1955] (1977), men blev optaget i *Retskrivningsordbogen* (1986). I den seneste trykte udgave af *Retskrivningsordbogen* (2012) var *sateme* endnu ikke med, men er siden optaget i netudgaven. Af de fire eder er kun *sgu* solidt belagt fra ældre tid i ODS. *Nudansk ordbog* 1. udg., 1953 havde *fandeme* og *sgu* som opslagsord.

*Retskrivningsordbogens* inventar af eder blev altså forøget i 1986, men det er stadig ret begrænset, selv om mange eder er frekvente, og selv om nogle kan give anledning til tvivl om stavning, eksempelvis eder af typen *den onde lyne mig/denondelynemig/denondelyneme/denondelynme*.

## 5. Konklusion og perspektiver

Artiklen har behandlet ordbogsforfatteres tilgang til inklusion og eksklusion af kontroversielle ord, primært i slangordbøger. De første danske slangordbøgers præskriptive tilgang til kontroversielle ord ændrede sig fra 1950’erne til en deskriptiv tilgang. Samtidig giver ordbogsforfatterne fra starten af 1980’erne og indtil i dag dog udtryk for forbehold over for dele af slangordforrådet, der kan opfattes som problematiske.

I nutidige slangordbøger for norsk, svensk og engelsk er der fundet en deskriptiv tilgang til ordforrådet, samtidig med at ordbogsforfatterne tilstræber en holdningsmæssigt afbalanceret udformning af artiklerne. Lignende bestræbelser ses i DDO, men der er peget på mulige uheldige konsekvenser for behandlingen af kontroversielle ord.

Set i et bredere perspektiv bidrager slangordbøger til at dække områder af sproget, som ikke dækkes af almene ordbøger. Slangordbøgerne bidrager dermed til sprogbrugernes adgang til sproglig information i dag og i fremtiden.

De økonomiske vilkår for redigering og udgivelse af slangordbøger og andre specialordbøger er imidlertid generelt dårlige. Ordbogsmarkedet er indsnævret kraftigt i takt med internettets udbredelse, og tidligere tiders forlagslandskab med flere private ordbogsforlag, der konkurrerede på pris og kvalitet, er afløst af en situation med ganske få, store kommercielle firmaer og private aktører, og udgivelsesaktiviteten er svundet ind.

Som en urimelig konsekvens heraf er redigeringen og udgivelsen af de mindre rentable ordbøger i høj grad overladt til privat initiativ uden fast økonomisk støtte. Det beror derfor på tilfældigheder, om ordbogsarbejdet udføres og resultaterne publiceres. Konsekvensen er, at sprogbrugerne samlet set får adgang til en indskrænket mængde sproglig information i redigeret leksikalsk form.

## Litteratur

### Ordbøger

Bom, Kaj [1957] (1964): *Slangordbogen*. 3. oplag, København: Politikens Forlag.



- Dalzell, Tom & Terry Victor (2008): *The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English*. New York, NY: Routledge.
- DDO (2003-05) = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal. <<http://ordnet.dk/ddo>> (marts 2020).
- Gadesproget 1 (1866) = V. Kristiansen: *Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale*. København: H. Hagerups Forlag.
- Gadesproget 2 (1908) = V. Kristiansen: *Ordbog over Gadesproget og saakaldt Daglig Tale*. Anden meget forøgede Udgave. København: H. Hagerups Forlag.
- Kotsinas, Ulla-Britt (1998): *Norstedts svenska slangordbok*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Nudansk ordbog* (1953). Lis Jacobsen (red.). Bind 1-2. 1. udg. København: Politikens Forlag.
- ODS (1918-56) = *Ordbog over det danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal. <<http://ordnet.dk/ods>> (marts 2020).
- Politiken udg. 1-6 (1982-2001) = Søren Anker-Møller m.fl.: *Politikens Slangordbog*. 1.-6. udg. København: Politikens Forlag.
- Retskrivningsordbog* [1955] (1977). Udgivet af Dansk Sprognævn. 15. oplag. København: Gyldendal.
- Retskrivningsordbogen* (1986). Dansk Sprognævn. København: Gyldendal.
- Retskrivningsordbogen* (2012). Dansk Sprognævn. 4. udg. København: Alinea A/S. <<https://dsn.dk/ro>> (marts 2020).
- Slangordbogen* (2012) = Torben Christiansen: *Slangordbogen. Dansk slang og dagligsprog*. Software: LET Software ApS. App. Version 2.0 (2014).
- Tryti, Tone (2008): *Norsk slangordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget. *Urban Dictionary*. <<https://www.urbandictionary.com>> (marts 2020).

## Anden litteratur

- Bom, Kaj (1955): *Dansk i dag*. København: Wangels Forlag.
- Christiansen, Torben (2012): Etik i ordbogspraksis. I: *Sprog & samfund* 1, 6-8.
- Dansk Biografisk Leksikon*: “Carl Johan Elmquist” og “Viggo Fausbøll”. I: *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., Gyldendal 1979-84. <<https://biografiskeleksikon.lex.dk/>> (marts 2020).
- Davis, Johnny (2011): In praise of urban dictionaries. <<https://www.theguardian.com/books/2011/apr/21/in-praise-urban-dictionaries>> (marts 2020).
- Folketinget (2018): Forretningsorden for Folketinget. Med ændringer vedtaget den 20. december 2018. <<https://www.ft.dk/da/dokumenter/bestil-publikationer/publikationer/forretningsorden/forretningsorden-for-folketinget>> (august 2020).
- Frost, Pernille (1997): Politisk korrekthed i sproget – en moderat nyhed. I: *Mål & Mæle* 4, 11-17.
- Jørgensen, Peter Stray (2018): Slang. I: Ebba Hjorth (red.): *Dansk sproghistorie* bind 2. Århus/København: Aarhus Universitetsforlag, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 351-366.
- Lund, Jørn (2011): *Dansk i nullerne. 50 sproglige diagnoser*. København: Gads Forlag.
- Politiken*, dansk avis.
- Rathje, Marianne (2010): Spalteplads til bandeord. I: *Nyt fra Sprog-nævnet* 3, 5-13. <<https://dsn.dk/nyt/nyt-fra-sprognaevnet/numre/argang-2010-2014/september-2010-pdf>> (august 2020).
- Rathje, Marianne (2011): *Fuck, fandme og for pokker*. Danske bandeord i tre generationers talesprog. I: *Språk och stil* 21, 81-109.

Torben Christiansen  
 redaktør, cand.mag.  
 Børghlumvej 12  
 DK-2720 Vanløse  
 tc@post.tele.dk

# Om dokumentasjon av bannevokabular i *Norsk banneordbok*

Ruth Vatvedt Fjeld

To make a complete dictionary of swear words in a language is a difficult, or maybe impossible, task. My work with compiling *Norsk banneordbok* was nevertheless an attempt to catch the most used cursing vocabulary in the Norwegian language and describe its meaning, etymology and use in a traditional dictionary. The article describes how I collected the material, which methods I chose, several difficulties encountered in the editing process, and how I tried to solve them.

## 1. Innledning

Det kan være forskjellige grunner til at det er uenighet om visse ord, altså at de regnes som kontroversielle. Mange kontroversielle ord i norsk er forbundet med forbud knyttet til noe som skal regnes som hellig, slik det er formulert i kristendommens andre bud: «Du skal ikke misbruke Herren din Guds navn». Det diskutale oppstår når man ikke tilhører eller respekterer den religionen der tabuet er formulert. Å gjøre det er å bryte et religiøst tabu. Andre tabuer er omdiskutert fordi de kan ha en fornærmende kraft på grunn av nedvurdering av personers etniske opphav, seksuelle legning eller annet som i en kultur (eller ukultur) blir oppfattet som avvik eller lyter.

Felles for de kontroversielle ordene er at de ofte mangler leksikografisk beskrivelse, eller at deres kommunikasjonsmessige funksjon er dårlig dokumentert. Det har særlig vært tilfellet for banneordene i de nordiske språkene. Internasjonalt har man vært mer åpen for å dokumentere banneordene, særlig i engelsk, men

da er banneordene ofte omtalt som slang, seksuelt språk, skitne ord, fornærmelser eller invektiver. Å dokumentere dette spesielt kontroversielle ordforrådet har imidlertid alltid vært problematisk for leksikografene. I sitt store arbeid *A Dictionary of the English Language* (1755) formulerte Samuel Johnson problemet slik: «Lexicographers were caught in a dilemma between inclusiveness and ‘decency’.» Det samme dilemmaet har tydeligvis redaksjonene i ordbøker som *Oxford English Dictionary* (1884–1928) og *Webster III* (1961) også hatt – også i de ordbøkene er nemlig de styggeste ordene utelatt.

Banneordene anses fortsatt som tabu, altså unevnelige, i ordbøkene. En måte å beskrive tabuordene på har vært å lage spesialordbøker. Relativt tidlig dokumentasjon av banning er Robert Graves (1936) og Ashley Montagu (1973) samt Geoffrey Hughes (1984, 2006). Men ingen av disse er ordbøker i vanlig forstand med forsøk på en fullstendig lemmaliste; de er mest artikler om banning som fenomen med mer eller mindre utfyllende eksempellister.

## 2. Tidligere dokumentasjon av nordiske banneord

Det er gjort lite for å dokumentere det nordiske bannevokabularet, og særdeles lite når det gjelder det norske. Danske Otto Jespersen skrev en interessant artikkel, *Om banden og sværgen. Iagttagelser om ederes sproglære*, i festskriftet til folkeminneviteren H.F. Feilberg (Jespersen 1911), og svenske Elof Hellquist (1918) viet banneordene et helt kapittel i boka *Om namn och titlar, slagord och svordomar*. Begge er generelle beskrivelser av banneformlene med hovedvekt på syntaks og etymologi, men de gir samtidig dokumentasjon på en del av vokabularet. Det samme gjelder boka *Om svordomar i svenskan, engelskan och arton andra språk* (Ljung 1984), som gir

en omfattende og interessant beskrivelse av og forklaring på mange banneord. Men boka er ikke ordnet som en ordbok med lemmalister der man kan slå opp og finne forklaring på et uttrykk man har hørt. Man må lese ganske mye for å finne svar dersom man leter etter et spesifikt uttrykk. Den svenske *Fula ordboken* (Dagrin 1985) handler egentlig ikke om banning, men om ordforrådet på tabuområdet sex, og har en ordlistedel som er tematisk ordnet etter «fittord, kukord, knullord». Dette er ord som også brukes i en del banning, så den er til en viss grad relevant.

Magnus Ljung har utgitt *Svordomsboken* i flere utgaver og versjoner. Førsteutgaven fra 1984 kom i norsk oversettelse i 1987. En utvidet svensk utgave kom i 2006. Den er redigert som en ordbok, men har bare noen få lemmaer som har ekvivalenter fra hele 23 språk; altså er det en flerspråklig spesialordbok. Sånn sett kan den være en god hjelp for oversettere, men den dokumenterer i mindre grad de enkelte lemmaenes opphav eller bruk.

Lars og Martin Melins *Norstedts förbjudna ordbok* (1996) er en typisk kommersiell ordbok, der salgspotensialet er særlig vektlagt i redigeringen (jf. Fjeld & Harildstad 2000:56). Boka har ca. 150 banneord som er satt opp i en lemmalister for hvert av de åtte språkene ordboka dekker, slik at alle blir gjentatt åtte ganger med forskjellig tilgangsstruktur. Lemmaseleksjonen er tvilsom, og av de 150 valgte er bare 12 å regne som tabubrytende banneord. Resten er slanguttrykk.

En ordliste over banning er også *Svensk og dansk bandeordbog*, utgitt av Öresunds översettningsbyrå. Den inneholder ca. 200 danske og 150 svenske banneord, klassifisert i tematiske grupper. Banneordene er innsamlet fra Internett i 2007. Lemmaene har ingen definisjoner eller forklaringer og er ikke ordnet etter ekvivalenter. Dette er ingen ordbok i egentlig forstand, men er mer en inventarliste over et tilfeldig utvalg av svenske og danske banneord.

Som oversikten viser, er det utgitt flest svenske banneordbøker, men få kan kalles ordbøker i ordets rette forstand. Selv om flere

presenterer gode studier av banneord og banning som sådan, fins det ingen vanlig redigert spesialordbok over banneord.

Da jeg ble spurt om jeg ville lage en ordbok over norske banneuttrykk av Humanist forlag i 2016, tok jeg det derfor som en spennende utfordring. Jeg hadde tidligere utgitt flere artikler om banning i norsk, men ikke gjort forsøk på å dokumentere det norske bannevokabularet. Man kan kanskje spørre seg om det er noe poeng i å lage en ordbok over banneuttrykk, som jo først og fremst er en muntlig og spontan del av ordforrådet, som mange helst ikke vil vite noe av, og som unndrar seg normering og standardisering. Banning er i normeringssammenheng å regne som språkets utmarker (jf. Fjeld 2018:9), der normering ikke er relevant. Jeg mener likevel det er flere grunner til å utforske og dokumentere dette spesielle ordforrådet. For det første fins det ingen leksikografisk beskrivelse av det norske banneordforrådet, og de relativt få banneordene som er med i vanlige ordbøker, er ofte dårlig eller utilstrekkelig forklart. Et eksempel på det er uttrykket *drit* og *dra*, som i *Det Norske Akademis ordbok* fra 2018 kun er forklart med synonymdefinisjonene 'kutt ut' og 'ryk og reis'. Det samme uttrykket er ikke med i andre norske ordbøker i det hele tatt, så vidt jeg har kunnet se.

Otto Jespersen pekte allerede i 1911 på at det er utrolig lite folk flest vet om de banneuttrykkene de anvender, enten det dreier seg om deres etymologiske opphav eller deres historiske funksjon. Med hans egne ord: «Eder aflægger mangfoldige vidnesbyrd om, hvor tankeløst folk bruger deres modersmål» (1911:34). Mitt arbeid med *Norsk banneordbok* (Fjeld 2018) er ment å være et bidrag til å bedre denne kunnskapen, som i hvert fall ikke har økt over de drøyt hundre år som har gått siden Jespersen formulerte dette. For andrespråksbrukere av norsk kan det også være nyttig å få forklaring på hva disse høyfrekvente ordene betyr, hvilke tabuer de forskjellige uttrykkene bryter, og i hvor sterk grad. Hensikten med ordboka er rett og slett å gi folk mer kunnskap om banneuttrykke-

nes kommunikasjonsmessige verdi. Det faglige målet med ordboka er å dokumentere ord og uttrykk i norsk banning, gi informasjon om kulturelt og språklig opphav med betydningsforklaring, samt gi informasjon om bruk og bruksverdi på en måte som er tilpasset det allmenne publikum.

### 3. Hva er banning?

Det er flere problemer med å kartlegge hvilke lemmaer som skal være med i en banneordbok. Én ting er at man ikke kan finne lemmaer som sorteres ut automatisk fra et korpus eller en tekstmengde som man kjører frekvensanalyse på, for deretter å lemmatisere alle ord som har en viss spredning og frekvens, slik moderne ordbøker lages i dag. Det betyr i praksis bare at jeg ble satt tilbake til leksikografisk metode før dataalderen. I tillegg var det ikke nok å lete i vanlige tekster, da det meste av banning foregår spontant og muntlig. Jeg måtte søke etter alternative kilder.

Et stort problem var dessuten at det ikke uten videre er lett å bestemme hva banning er. De fleste som har skrevet om banning, har utelatt å presentere en definisjon, og de som har, har sprikende definisjoner av fenomenet. Ljung (1987:24) presenterer en pragmatisk definisjon: «Banning er uttrykk som antas å signalisere visse følelser eller holdninger gjennom bruk av tabubelagte ord i overført betydning.» Denne definisjonen er vag og relativ og dermed lite anvendbar for å identifisere banneuttrykk. Ljung kom fram til sin definisjon ved en åpen spørreundersøkelse der informantene skulle bruke sin intuisjon for å beskrive hva de mente var banning. Den seneste utgaven av *Svordomsboken* (2006) har utelatt denne definisjonen. Ljung sier der at det sannsynligvis er umulig å finne en forklaring som passer til alle typer banning. Han legger likevel vekt på ett kriterium, nemlig at man banner fordi man vil gi større tyngde og kraft til det man sier (Ljung 2006:85).

Et ekstra problem med avgrensning av banning er at det kan være vanskelig å vurdere om et uttrykk er blitt så semantisk avbleket at det ikke kan regnes som banning, selv om etymologien viser at det en gang har vært svært tabubelagt. Et typisk eksempel er uttrykket *ja så menn*, der de færreste har noen fornemmelse av at *menn* i dette uttrykket refererer til 'de hellige menn', altså de som er opphøyet av kirken til å stå mellom Gud og den vanlige menneskelheten.

Den mest anvendbare beskrivelsen av hva banning er, finner jeg hos Hughes (1984:XVI), som trekker opp en akse over synkende grad av akseptabilitet i ytringer om det hellige – fra bønn, via vitnesbyrd, trollbinding og eder, og videre til det helt tabubelagte. Akseptabilitet henger sammen med at jo mer hellig referenten i et uttrykk er, jo større brudd på akseptabel språkbruk ligger det i uttrykket. Det innebærer at de verste brudd er vanhelligelse av selve guddommen, og de mindre sterke tabubrudd er å nevne det som presteskapet eller andre makthavere har definert som ujevnelig. Det aller helligste i kristendommen, som historisk har vært svært toneangivende for norsk og nordisk banning, er å bruke Guds navn som forbannelse eller sinneuttrykk i stedet for i ydmyk påkallelse og bønn. Det vil si å vanhellige Gud. Deretter er det å nedvurdere Jesu pine og død på korset et svært sterkt tabubrudd. Her kunne eufemiserende omskriving skje helt til det ukjennelige. Uttrykket *beskanlari*, som fortsatt er i bruk i Nord-Norge, er det for eksempel vanskelig å finne nøyaktig forklaring på, og det er vanskelig å vise hvordan formen har oppstått. Moderne norsk banning har i sekulariseringens tid nok endret seg slik at vanhelligelse ikke er så tabuisert som rasistiske utsagn eller obscønt språk. Denne holdningsendringen har gått fort for seg – det er bare ca. 35 år siden Hughes presenterte sin akseptabilitetsakse. Selvsagt er sekulariseringsprosessen forskjellig i ulike miljøer, men i det store og hele vil nok folk reagere mindre på at noen sier «pinadø» eller «herjesus» i dag, enn om de sier «fuck you» eller «motherfucker».



Og få reagerer om noen oppgitt eller irritert utbryter «herregud!». Endringen kan også skyldes den sterke globaliseringsprosessen som foregår i vår tid, der man stadig må forholde seg til ukjente religioner og livssyn, og der de genuint kristne tabuene ikke blir oppfattet som enestående tabuer.

#### 4. Kilder og metoder

Hvis man skal lage en ordbok over banneuttrykk, må man først bestemme seg for hva som skal regnes som banneord. I tidligere litteratur på fagfeltet er det ofte sammenblanding av banning, skjellsord og slanguttrykk. Det var altså ikke lett å finne fram til lemmalisten i *Norsk banneordbok*. De mest sentrale banneordene kan man selvfølgelig ta ut fra sitt eget hode, som forskjellige betegnelser på det hellige, på det onde og på tabuer relatert til sex eller kroppslige funksjoner. Men har man studert banning grundig, ser man at det er et hav av omskrivninger og eufemiseringer som ikke direkte inneholder betegnelsene *gud*, *faen*, *forbanna*, *dritt* m.fl., men som likevel er banning. Veldig mange uttrykk er leksikalsk formørket for dagens brukere. Og selv om man søker på disse ordene i et vanlig tekstkorpus, vil man kanskje bare finne en brøkdell av dem som er i muntlig bruk.

Utgangspunktet mitt ble derfor først å bruke introspektiv metode, det vil si at jeg skrev ned alle banneuttrykk jeg kom på, også hver gang jeg selv brøt ut i en ed eller et tabubelagt ord. Jeg regner ikke meg selv som frekvent bruker av banneord, men det er utrolig hvor ofte de fleste av oss bruker ekspletive uttrykk som er eller har vært tabubelagt, og jeg måtte bevisstgjøre meg selv på når det skjedde. Det førte til at jeg ofte undret meg over mitt eget ordvalg og hva det egentlig refererte til. Som språkkonsulent for Norsk rikskringkasting i perioden 2000–2012 hadde jeg blant annet i oppdrag å registrere og slå ned på banning og andre tabuer

som forekom i sendingene, og fra det arbeidet hadde jeg en god samling av tabubelagte uttrykk. I tillegg ble jeg under arbeidet med ordboka mer og mer opptatt av andres banning, og noterte flittig etter hvert som jeg hørte folk sa noe jeg ikke allerede hadde registrert. Det var særlig på offentlig transport, i lunsjpauiser på jobben og på vennetreff jeg fikk mange gode eksempler på norske banneord, og alle disse bannerne er jeg takk skyldig.

Som kilde brukte jeg ellers en rekke ordbøker og eventuelt redigeringsgrunnlaget deres. Blant annet benyttet jeg meg av seddelarkivet som var grunnlag for *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* (NO). I det omfattende materialet på 3,2 millioner sedler fra hele landet som var innsamlet fra 1930-åra og i prinsippet helt til prosjektet ble avsluttet i 2016, var det mange eksempler på banning som ikke var lemmatisert i selve ordboka. Jeg fant 179 sedler der innsenderen hadde merket oppslagsordet med forklaringen «eid», og dem har jeg gått grundig gjennom. En del av dem ble brukt i *Norsk banneordbok*, enten som eget lemma eller som variantlemma, eller som del av en definisjon. Men svært mange av de registrerte banneuttrykkene i seddelmaterialet var så lokale at de ikke egnert seg som oppslag i en generell spesialordbok. Noen var også så eufemisert at det var umulig å finne forklaring eller etymologi, og de ble dermed heller ikke tatt med i min spesialordbok. Men det ligger fortsatt et godt materiale i NOs seddelarkiv som kan utnyttes til dokumentasjon av norsk dialektal banning. Alle opplysninger i *Norsk banneordbok* som stammer fra dette materialet, er merket NO.

Ut over det brukte jeg både *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* og særlig *Norsk Riksmålsordbok* (NRO) med tilleggsbind. NRO har mye god etymologi og også en del relevante forklaringer og eksempler. Jeg brukte nettversjonen i ordbokportalen Ordnett.

De forskjellige ordbøkene brukte ulike og ofte flere bruksmarkeringer på kontroversielle ord. Jeg søkte opp lemmaer med markeringene *ed/eid*, *fam.*, *forsterk.* og *kraftuttr.* Om jeg på den måten

fant banneord som kom med i ordboka mi, er kilden oppgitt i artikkelhodet. Eksisterende ordbøker ble også konsultert på jakt etter forklaringer og etymologi. Referanse til kildene er systematisk oppgitt. I tillegg til norske oppslagsverk brukte jeg *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS) og *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) når forklaring eller annet jeg fant i mine kilder, ga hint om lån fra dansk eller svensk. Siden det har vært liten tradisjon for å ta med banneord i norske ordbøker, var det ikke så mange jeg fant der. Først og fremst var det NRO som ga tilslag, sannsynligvis fordi den særlig dokumenterer litteraturspråket. Banning blir jo ofte brukt for å antyde personers karakteregenskaper og annet i litterære tekster (jf. Stroh-Wollin 2008).

Den totale innsamlingen ga ca. 1200 banneuttrykk som ble ordnet i en egen database.

## 5. Banningens temaer

Alle utvalgte lemmaer ble sortert inn under fire hovedtemaer pluss en restkategori:

- Gud og andre referanser til det **celestiale** område
- Djevelen og andre referanser til det **diabolske** område
- **sex**, fertilitet og (kulturelt uakseptabel) kjønnslig omgang
- ekskrementer og sykdommer og andre referanser til det **fe-kale** område
- **andre overnaturlige krefter** som troll og førkristelige religioner

For den leksikografiske beskrivelsen var det svært nyttig å ordne banneordene tematisk. Hvert tema ble bearbeidet for seg, da svært mange banneuttrykk er variantformer relatert til samme begrep eller hovedord. Det gjorde det lettere å velge lemmaformer og å

lage samleartikler med henvisninger mellom relaterte og synony-me lemmaer.

Jeg skilte også mellom sverging (også kalt eder) og banning. Sverging er rettet mot taleren selv ved at han eller hun går i forbund med de onde maktene. Det kaller jeg egobanning. Banning, som egentlig er forbannelser og innebærer påkalling av overnaturlige krefter for å skade andre, blir kalt alterbanning (jf. Fjeld 2002). Historisk sett er dette to forskjellige språkhandlinger, men i moderne tid går de to funksjonene noe over i hverandre, blant annet fordi banneuttrykkene er semantisk avbleket, og jeg har derfor valgt å bruke termen banning for begge deler i ordboka og i denne artikkelen. Egobanning innebærer å skaffe seg en makt eller kraft som man egentlig mangler (derav betegnelsen «kraftuttrykk»), men som man kan få ved å love bort sjelen sin til de onde maktene etter døden. Dette ble også kalt forskrivelse eller å forskrive seg til fanden. Alterbanning er gjerne en type hevnaakt. Om man er sint på noen som er en selv overlegen eller overordnet og har makt over en, kan man ofte ikke gjøre noe annet enn å bruke språk eller tanke for å hevne seg og slik få utløp for sin frustrasjon. Derfor kan banning også kalles avmaktens språk (jf. Wyss 1984). Alterbanning kan fort fungere som en trussel, eller som en måte å fornede (det vil si gjøre mindre) noen man er sint på.

Banning blir dessuten gjerne brukt som middel til å konstruere eller markere egen identitet, slik man gjør med annet ordvalg. Men fordi banneord ofte er ekspletiver og semantisk avbleket og representerer forskjellig grad av tabubrudd, er de spesielt egnet nettopp som identitetsmarkering. Vi står ganske fritt i å velge de banneordene som vi synes passer for oss, i de aller fleste bannetilfellene.

## 6. Informasjonstyper og tilgangsstruktur

I artikkelhodet står først den valgte lemmaformen i halvfeit skrift, fulgt av en markering av styrkegrad eller grad av tabubrudd med

antall lyn, fra ingen til fire. De lemmaene som ikke er markert med lyn, anses som helt avtabuiserte – det vil si at de ikke fungerer som banneord lenger.

I artikkelkroppen oppgis først eventuelle variantformer, og deretter følger en definisjon eller en forklaring av bruk og betydning, etterfulgt av etymologiske opplysninger – i den grad jeg har klart å finne det. Etymologisk forklaring er ofte nødvendig for at man skal forstå den tidligere betydningen, da eufemisering nettopp har som funksjon å tilsløre språklig opphav. De etymologiske opplysningene er stort sett hentet fra tidligere ordbøker, både allmennordbøker og etymologiske ordbøker (Falk & Torp 1903 og Heggstad, Hødnebo & Simensen 2008), og er kontrollert av høyskolelektor Alexander Lykke, som har spesialisering i norrøn filologi. Det er ikke bare etymologisk utredning som gir hjelp til å finne betydningen, også spesiell litterær bruk kan fungere slik. For eksempel er eufemisert banning populært i barnelitteratur. Og slike uttrykk blir ofte sitert som en slags allusjoner og felleskulturell erfaring og kommer lett inn i allmennspråklig bruk. Litterært opphav blir da angitt i artikkelen, samt merkelappen «barnelitterær banning». Et eksempel er *dra på LoppHAVET!*, som stammer fra Stompa-bøkene (norsk oversettelse av A. Buckeridges *Jennings-serie*), men som brukes uavhengig av om man kjenner til kilden. Vi bruker faktisk ganske mange slike eufemiserte banneuttrykk fra barnelitteraturen som svak banning.

Betydningsbeskrivelsen bygger ofte på definisjoner og forklaringer fra tidligere ordbøker og oppslagsverk, både allmenne og fraseologiske. Viktige kilder er *Bibelen* og diverse etnologiske verker. Mang en vrien betydningsforklaring er diskutert med førsteamanuensis, folklorist og språkviter Ronald Grambo, som har spesialisert seg på temaene trolldom og magi og dermed har spesiell kunnskap om banneord (jf. Grambo 1990).

Etter definisjon eller forklaring oppgis stedfesting, der det er relevant eller kjent, som ved lemmaet *gjetost* brukt som eufemisme for Jesus. En slik bruk av ordet kan bare fungere i områder med

monoftongering, altså områder der man uttaler den første stavelsen i ordet /je:t-/. Der uttalen er /jeit-/, kan ordet selvsagt ikke fungere som eufemisme for Jesus, og dermed blir bruken stedbundet.

For de fleste lemmaene er det også oppgitt hvilken følelse uttrykket vanligvis forsterker. Jeg har operert med et fast sett av negative og positive følelser. De negative er forbauselse, forskrekkelse, irritasjon, forakt, avsky, raseri, hat, smerte, anger og likegyldighet, mens de positive er beundring, imponerthet, overraskende glede og takknemlighet. Selvsagt kan samme banneord uttrykke flere typer følelser, avhengig av kontekst og intensjon. Det gjelder særlig de mest frekvente banneordene, men likevel har de fleste ganske tydelige følelsmessige hovedoppgaver, enten de er negative eller positive. Dette forholdet er ganske utfyllende omtalt i forordet i boka.

Til slutt i artikkelkroppen oppgis autentiske brukseksempler med kildeangivelse. Eksemplene er valgt ut for å vise lemmaenes mest typiske bruk.

I artikkelhalen oppgis ordklasse, overordnet tema og bruksfrekvens eller dialektal avgrensning, dersom uttrykket ikke er i allmenn bruk. Ordklasse angis ofte som «frase», da mange banneuttrykk er faste fraser eller rutineformler, også kalt pragmatiske idiom, jf. *i alle sine dager!* og *hælle måne!*. Enkeltordene er som regel interjeksjoner, og historisk sett er de ofte leksikaliserte fraser, som *fyttirakkernsinn!*. I forklaringen kommer det her fram at etterledet sannsynligvis er lånt fra tysk *Schein*, omformet til norsk *skinn*, ellers ville ikke sisteledet hatt kort vokal og dobbel konsonant. Rakkeren var som kjent bøddelens medhjelper og ble regnet som en nedrig person. Det var derfor tryggest å si et *fy* først, for å sikre seg mot de onde maktene han representerte. Oppløst blir frasen *fy til rakkerens framtrøden/skinn*, som ved assimilasjon er blitt til en leksikalisert rutineformel, det vil si en fast frase som brukes i ofte gjentatte situasjoner. Typiske rutineformler er hilseformler, gratulasjoner og liknende faste fraser. Få forskere har undersøkt

rutineformler som banning eller fornærmelser, men et unntak er Culpeper (2010). Han viser blant annet at jo mer uforklarlige og leksikaliserte slike rutineformler er, jo mindre tabubelagt eller fornærmende virker de.

Artiklene i ordboka ser ut som i figur 1.

**i salte helvete** *///*

Uttrykker en forskrivelse til fanden og den straffen som venter der. Jf. Markusevangeliet 9:49: «For hvert menneske skal saltes med ild, og ethvert offer skal saltes med salt». Brukes ofte som innledning til retoriske spørsmål.

**Eksempler:**

- *Hvorfor i salte helvetet holder denne dritten på enda, dansingen skulle starte igjen kl 21.30!* (vgd.no)
- *Faen i salte helvete! Kan ikke de snørrungene på lesesalen med for mye snørr i nesa holde seg hjemme!* (NoWac)

ORDKLASSE: FRASE | TEMA: DJEVEL | LOKAL BRUK

Figur 1: Artikkell i *Norsk banneordbok*.

## 7. Belegg og eksempler

Jeg ønsket at alle lemmaene skulle ha autentiske eksempler, samt at eksemplene i seg selv best mulig skulle illustrere betydning og kommunikasjonsmessig funksjon. Det ble derfor brukt mye tid på å velge de beste eksemplene, og kilden er oppgitt for alle. Jeg valgte som regel flere eksempler, gjerne fra vidt forskjellige kilder. Der jeg fant gode eksempler i NRO, tok jeg dem med, blant annet for å dokumentere at bruken ikke var ny. Slik brukte jeg også Leksikografisk bokmålskorpus ved Tekstlaboratoriet i Oslo (LBK; se også Fjeld, Nøklestad & Hagen 2020) og Nasjonalbibliotekets NB N-gram, som begge dokumenterer skriftspråk. LBK er et vektet

korpus som dekker perioden 1985–2013, det vil si moderne norsk bokmål, og har ca. 100 millioner løpeord. NB N-gram dekker hele perioden 1810–2013 og har 34 milliarder løpeord fra bøker og aviser. I tillegg til at NB N-gram gir tilgang til eksempler og sitater, viser det frekvens i hele korpuset for hvert enkelt år i en periode på over 200 år. Dermed kan man også se hvor vanlig eller sjeldent et banneuttrykk er til forskjellig tid. Særlig er det fint at man også får en graf over bruksutviklingen (se figur 2 nedenfor).

Søk i vanlige talespråkkorpus var ikke særlig vellykket, da de tilgjengelige talespråkkorpusene stort sett er tatt opp i intervjuer og andre situasjoner der folk flest unngår å bruke banneord. Men BigBrother-korpuset er helt annerledes i så henseende. Det består av det autentiske talespråket til deltakerne i et av Norges første realityprogram på TV. Deltakerne der hadde liten erfaring med mediaspråk og snakket svært fritt og naturlig. BigBrother-korpuset er dessverre svært lite, men likevel ga det belegg på flere nyere banneuttrykk.

Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo har også et korpus som ble samlet inn ved hjelp av en søkerobot i 2010, Norwegian Web as Corpus (NoWaC; se også Guevara 2010). Dette korpuset har 700 millioner løpeord og er stort nok til å gi belegg på det meste av norsk samtidig språkbruk, også banning. Jeg valgte derfor NoWaC som hovedkilde for dokumentasjon av de valgte lemaene, og også som kilde for eksempler og bruksfrekvens. Det var imidlertid en del av mine registrerte banneord som ikke ga treff i korpuset. Særlig gjaldt det de nyere, seksuelt relaterte banneordene. Løsningen ble å søke i databasen over kommentarfeltene på debattsiden til avisen VG (*Verdens Gang*). Den gir heldigvis mulighet til å søke i alle kommentarene via et generelt søkefelt. Der fant jeg belegg på det aller meste jeg hadde registrert av tabuisert språk, samt et vell av autentiske eksempler. Noen sjeldne uttrykk fant jeg bare ved å google dem, og det var da vanskelig å oppgi kilde på en enkel måte, så de har fått merkelappen IN (Internett). I noen få til-



feller hadde jeg bare muntlige belegg og ingen personlig kjennskap til uttrykket, og de lemmaene er merket med «muntlig». Ved andre registrerte banneord fant jeg ikke skriftlige belegg, men hadde flere muntlige, og kjente godt til bruken selv, og da har jeg oppgitt mine egne initialer (RVF) som kilde.

## 8. Tabugrad

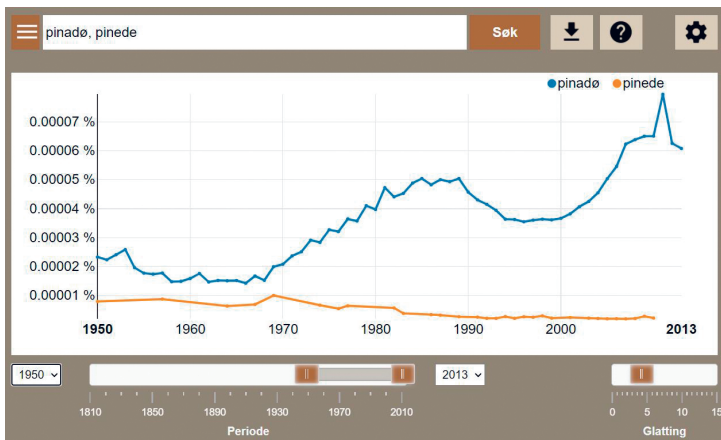
Det er vanskelig å bestemme hvor sterkt tabubrudd et banneuttrykk innebærer, men veldig mange er interessert i nettopp hvor stygt eller sterkt et uttrykk er. Særlig for andrespråksbrukere er dette av stor viktighet. Derfor har jeg valgt å markere med antall lyn hvor sterkt tabubrudd de enkelte lemmaene uttrykker. Det er imidlertid ikke enkelt å finne rett markering, særlig fordi situasjon, kontekst og fonetiske forhold virker sterkt inn. Et uttrykk kan være ganske akseptabelt med lite trykk, men legges det på sterkt trykk eller andre framhevende egenskaper, kan samme uttrykk virke svært tabubelagt. Et trykklett «fan» med fremre /a/ kan lett passere, mens et ettertrykkelig uttalt «faen» med sterkt trykk på en bakre /a/ vil mange finne vulgært og støtende. Siden meste parten av materialet som ordboka bygger på, kommer fra skriftlige kilder, gjør det vurderingen av tabugrad ekstra vanskelig. Vanligvis er banning noe som uttrykkes muntlig, og da er uttale, trykkplassering og kontekst svært avgjørende for hvor sterkt tabubruddet er. Det kan man ikke lett vise i en skriftlig framstilling. Ved markering av tabugrad i *Norsk banneordbok* valgte jeg derfor å stole på mitt eget og medhjelperes skjønn.

Svært mange av de lemmatiserte banneordene oppleves i dag som avtabuiserte. For eksempel har *kødde* fått bare ett lyn, selv om det i betydningen 'tulle' eller 'rote til, ødelegge' opprinnelig refererer til menns testikler og altså er et kjønnsord. Uttrykket *i alle dager* har på sin side ikke fått noen lyn. Det uttrykket refererer til

‘alle dager som Gud gir’, altså selve skaperverket, og var tidligere et eufemisert tabuuttrykk. Muligens hadde det referanse til selveste dommedag, som skulle være den siste av alle dager menneskeheten var tildelt, ifølge *Bibelen*. I dag forsterkes uttrykket ofte til *i alle sine dager*. Man kan der ikke bytte ut *sin* og *si* med samme betydning \**i alle mine/våre dager!* som uttrykk for ergrelse eller overraskelse. Pronomenet *sine* underbygger derfor den historisk tabuiserte funksjonen og henviser til et undertrykt subjekt i tredje person, som høyst sannsynlig er Gud. Uttrykket finnes også i varianten *hva i alle (sine) dager?*. Der er banneuttrykket formet som et retorisk spørsmål, og det brukes i dag som et mildere uttrykk for banning ved ergrelse eller irritasjon. Betydningen med referanse til dommedag er nok helt avbleket eller formørket for dagens brukere, og derfor blir lemmaet heller ikke merket med tabulyn. Henvisingen til dommedag er funnet i et tidligere oppslagsverk (Evensberget & Gundersen 1995), og da er det selvsagt henvist dit i artikkelen om uttrykket. De avtabuiserte uttrykkene regnes som historiske banneord som sier mye om vår tabuspråklige kulturhistorie, og fortjener derfor en plass i en oversikt over norske banneord.

Til tross for avtabuisering og kulturell utvikling er det noen uttrykk som klart markerer seg som mer tabubelagt enn andre. For eksempel har *motherfucker* blitt markert med fire lyn, som er den sterkeste markeringen, sammen med *child fucker* og noen andre. Til sammen har 23 lemmaer fått så mange lyn i *Norsk banneordbok*, og de fleste er lånt fra amerikansk-engelsk. Det er særlig de nyere tabuordene som er sterke, naturlig nok. Fordi mange av de eldre har gjennomgått den lange prosessen med semantisk avbleking, oppstår det et behov for nye uttrykk når sterke følelser er i sving. I middelalderen var det å sverge ved Guds/Jesu pine og død på korset noe av det styggeste man kunne gjøre. I dag er slike uttrykk så leksikalisert og eufemisert at det er vanskelig å tolke dem, som *pinede*, *inede*, *beskanlari* og mange flere. De har lav bruksfrekvens i moderne språk, og det er sannsynligvis få i dag som føler at de

markerer sterk banning. Bruksfrekvens ble søkt opp i NB N-gram. Her kan man finne frekvens i promille av antall ord i korpuset, og man får gode grafer som gjør det lett å se hvordan bruken av ord og uttrykk har endret seg over tid. I figur 2 vises frekvens i bruken av to banneord, *pinadø* og variantformen *pinede*. NB Ngram-korpuset gjør det også mulig å finne ut om de enkelte banneuttrykkene har vært i bruk tidligere, og eventuelt i hvilken grad. Jeg valgte derfor å bruke NB N-gram som støtte for å bestemme tabugrad.



Figur 2: Frekvensgraf fra NB N-gram for *pinadø* og *pinede*.

Ord som har vært lenge i bruk som tabu, og som i de seinere år har økt i bruksfrekvens, er neppe sterke banneord lenger. Relativt nye banneord som viser sterkt stigende frekvens, har derimot høyst sannsynlig sterk tabugrad, da de sterkeste tabuene ofte er ganske nye.

Det er som nevnt problematisk å avgjøre hva som er banning, og hvor sterk kraft de forskjellige uttrykkene har. Man kan diskutere om et avtabuisert uttrykk som *herregud* er banning i det hele tatt. Det kommer an på hvilket perspektiv man legger på framstillingen. I et diakront perspektiv er det et alvorlig brudd på

kristendommens andre bud, og er slik sett banning. I et synkront perspektiv er det imidlertid ikke å regne som banning, men som et ekko av tidligere tiders banning. Hvor mye vekt som skal tillegges bruksfrekvens ved bestemmelse av tabuograd, må vurderes ut fra skjønn. En systematisk undersøkelse av hva som oppleves som sterk eller svak banning, er ikke gjort for norsk, men har vært utført for mange andre språk. De fleste slike undersøkelser måler forsøkspersonenes holdning til eller mening om de enkelte uttrykkene. Det fins ingen objektiv eller standardisert måte å bestemme banneordenes kraft på, og tabuograden kan egentlig bare måles ut fra den konteksten ordene faller i. Holdningsundersøkelser er arbeidskrevende og kostbare, og siden resultatene er relative og kanskje upålitelige, har jeg ikke vurdert en slik undersøkelse som avgjørende for å finne holdninger til de enkelte tabuord. De holdningsundersøkelser som fins, undersøker dessuten kun et fåtall banneord. Å undersøke rundt ett tusen ville vært en stor og sannsynligvis ugjennomførbar undersøkelse med tvilsomme resultater. Jeg har derfor valgt å støtte meg på mange års erfaring med leksikografisk arbeid og lang språkkonsulenterfaring samt skjønnsmessig vurdering av frekvensstudier.

## 9. Avslutning

Jeg har her beskrevet en del problemer med å lage en banneordbok. Det er vanskelig både å definere hva et banneuttrykk er, og å vite hva de forskjellige banneuttrykkene betyr. Dermed kan det synes umulig å lage en oversikt over et språks bannevokabular. *Norsk banneordbok* er heller ikke å regne som en endelig og totalt dekkende beskrivelse av dette spesielle vokabularet. Det er mye skjønn fra forfatterens side som ligger til grunn. Et kriterium som likevel er avgjørende for å regne noe som banning, er at det er et ekspletivt uttrykk, som ikke bringer ny saklig informasjon inn i et

utsagn. Om man sier til en person: *så dum du er!* eller *herregud, så dum du er!*, er informasjonsverdien den samme, bortsett fra at man forsterker sin påstand om samtalepartnerens manglende klokskap. Samtidig får man gitt uttrykk for en følelse av irritasjon eller oppgitthet. Ved et mer positivt utsagn vil det samme ordet markere positive følelser: *herregud, så flott han er!*. Det er konteksten som gir et ekspletivt uttrykk innhold. Det at man ikke øker informasjonsverdien av en påstand eller mening, men forsterker det man sier, ved å vise egne følelser ved hjelp av et tabubrudd med referanse til overnaturlige krefter, er kanskje det mest avgjørende kriteriet for at et uttrykk skal regnes som banning. Å fange opp alle uttrykk i et språk er neppe mulig, og det kommer stadig inn meldinger til meg og til forlaget om manglende registrering av ord og uttrykk i norsk banning. Disse tas imot med interesse og takk, og noteres for en mulig fremtidig utvidet og bedre utgave av ordboka.

## Litteratur

### Ordbøker

- Bokmålsordboka*. Språkrådet og Universitetet i Bergen. <<https://ordbok.uib.no/>> (august 2020).
- Dagrin, Bengt (1985): *Fula ordboken*. Stockholm: Lindblads.
- Det Norske Akademis ordbok*. Det Norske Akademi for Språk og Litteratur / Kunnskapsforlaget. <[www.ordnett.no](http://www.ordnett.no)> (august 2020).
- Evensberget, Snorre & Dag Gundersen (1995): *Bevingede ord*. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Falk, Hjalmar & Alf Torp (1903): *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*. Kristiania: H. Aschehoug.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2018): *Norsk banneordbok*. Oslo: Humanist forlag.

- Heggstad, Leiv, Finn Hødnebo & Erik Simensen (2008): *Norrøn ordbok*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hughes, Geoffrey (1984, 2006): *An encyclopedia of swearing: the social history of oaths, profanity, foul language, and ethnic slurs in the English-speaking world*. Armonk, New York, London: M.E. Sharpe.
- Johnson, Samuel (1755): *A Dictionary of the English Language*. London: W. Strahan.
- Melin, Lars og Martin Melin (1996): *Norstedts förbjudna ordbok*. Stockholm: Norstedts.
- NO = *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* (1966–2016): Oslo: Det Norske Samlaget.
- NRO = Knudsen, Trygve, Alf Sommerfelt & Harald Noreng (1937–1957 og 1995): *Norsk Riksmålsordbok*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) og Kunnskapsforlaget. Nettversjon på ordbokportalen Ordnett. <[www.ordnett.no](http://www.ordnett.no)> (august 2020).
- Nynorskordboka*. Språkrådet og Universitetet i Bergen. <<https://ordbok.uib.no/>> (august 2020).
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog* (1918–1956). København: Det Danske Sprog- og Literaturselskab. <<https://ordnet.dk/ods>> (august 2020).
- Oxford English Dictionary* (1884–1928). Oxford University Press.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien (Svenska Akademiens ordbok)* (1893–). Lund. <[svenska.se](http://svenska.se)> (august 2020).
- Svensk og dansk bandeordbog* (2007). Öresunds Översättningsbyrå. <[https://www.dansk-og-svensk.dk/danskt\\_lexikon2/Bandeord/svenske\\_danske\\_bandeord.htm](https://www.dansk-og-svensk.dk/danskt_lexikon2/Bandeord/svenske_danske_bandeord.htm)> (april 2020).
- Webster III* = Gove, Philip Babcock (ed.) (1961): *Webster's Third New International Dictionary, Unabridged*. Springfield, Massachusetts: Merriam.

## Annen litteratur

- Bibelen* (2011). Det norske Bibelselskap. Oslo: Verbum forlag.
- Culpeper, Jonathan (2010): Conventionalized Impoliteness Formulae. I: *Journal of Pragmatics* 42 (12), 3232–3245.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (2002): Om banning og sverting. I: *Maal og Minne* 2, 152–156.
- Fjeld, Ruth Vatvedt & Gudmund Harildstad (2000): Om norsk populærleksikografi. I: *Ord om ord* 6, 54–69.
- Fjeld, Ruth Vatvedt, Anders Nøklestad & Kristin Hagen (2020): Leksikografisk bokmålskorpus (LBK) – bakgrunn og bruk. I: Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (red.): *Leksikografi og korpus. En hyllest til Ruth Vatvedt Fjeld*. Oslo Studies in Language 11(1), 101–124 <<https://journals.uio.no/osla/article/view/8176/7269>> (august 2020).
- Grambo, Ronald (1990): *Djevelens livshistorie. Scener fra en travel tilværelse*. Oslo: Ex Libris.
- Graves, Robert (1936): *The Future of Swearing and Improper Language*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Guevara, Emiliano Raul (2010): NoWaC: a large web-based corpus for Norwegian. I: *Proceedings of the NAACL HLT 2010 Sixth Web as Corpus Workshop*. Association for Computational Linguistics, 1–7.
- Hellquist, Elof (1918): *Om namn och titlar, slagord och svordomar*. Lund: C.W.K. Gleerup.
- Jespersen, Otto (1911): Om banden og sværgen. Iagttagelser om edernes sproglære. I: *Festskrift til H.F. Feilberg fra nordiske sprog- og folkeminddeforskere på 80 års dagen den 6. august*. Kristiania: Bymaalslagets forlag, 33–40.
- Ljung, Magnus (1984): *Om svordomar i svenskan, engelskan och arton andra språk*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Ljung, Magnus (1987): *Banning i norsk, svensk og 18 andre språk*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Ljung, Magnus (2006): *Svordomsboken. Om svärande och svordomar på svenska, engelska och 23 andra språk*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Montagu, Ashley (1973): *The Anatomy of Swearing*. London og New York: Macmillan and Collier.
- Stroh-Wollin, Ulla (2008): *Dramernas svordomar: en lexikal och grammatisk studie i 300 års svensk dramatik*. Svensk dramadialog 10 (FUMS-rapport nr. 224). Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Wyss, Stephan (1984): *Fluchen. Ohnmächtige und mächtige Rede der Ohnmacht. Ein philosophisch-theologischer Essay zu einer Blütenlese*. Freiburg/Schweiz: Exodus.

## Anvendte korpus

- BigBrother-korpuset. Tekstlaboratoriet, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. <<http://www.tekstlab.uio.no/nota/bigbrother>> (august 2020).
- LBK = Leksikografisk bokmålskorpus. Tekstlaboratoriet, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. <<https://tekstlab.uio.no/glossa2/bokmal>> (august 2020).
- NB N-gram. Nasjonalbiblioteket. <[http://www.nb.no/sp\\_tjenester/beta/ngram\\_1](http://www.nb.no/sp_tjenester/beta/ngram_1)> (august 2020).
- NoWaC = Norwegian Web as Corpus. Tekstlaboratoriet, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. <[https://tekstlab.uio.no/glossa2/nowac\\_1\\_1](https://tekstlab.uio.no/glossa2/nowac_1_1)> (august 2020).
- VG = *Verdens Gang*. Norsk avis. <<https://vgd.no/>> (august 2020).

Ruth Vatvedt Fjeld  
professor  
Institutt for lingvistiske og nordiske studier  
Universitetet i Oslo  
Postboks 1102  
NO-0317 Oslo  
r.e.v.fjeld@iln.uio.no



# Varemerkeord i ordbøker

*Knut E. Karlsen & Dagfinn Rødningen*

There is a potential conflict between the lexicographer's ambition to account for actual usage and the trademark owner's desire to protect his economic interests. Typically, the trademark owner does not want the trademark to turn into a common term for products of the same kind (thus being degenerated), because it could eventually lead to competitors using the term in their marketing. Starting with a comparison of the legislation of trademarks in Norway, Sweden and Denmark, this paper examines the presentation of (degenerated) trademarks in *Bokmålsordboka*, *Svensk ordbok* and *Den Danske Ordbog*. The paper concludes that the dictionary practice should reflect the status of a given trademark in the national trademark register and in that way also comply with the instructions in the legislation of trademarks.

## 1. Innledning

For leksikografen som arbeider med en deskriptiv ordbok, er ideet å beskrive den faktiske språkbruken uten å la seg styre av utenforliggende faktorer. Leksikografen vil ha seg frabedt å bli instruert av noen som mener å ha eierskap til en del av ordforrådet. Når det gjelder varemerkeord<sup>1</sup>, er leksikografen likevel til dels forpliktet gjennom loven. Vi skal derfor se nærmere på hvordan norsk, svensk og dansk varemerkelov regulerer oppføring av varemerker i ordbøker, og forsøke å svare på hvordan leksikografen skal manøvrere for å unngå konflikt med varemerkeieren.

Deretter skal vi presentere resultat fra en sammenlignende

---

1 I teksten blir termene *varemerkeord*, *varemerkenavn* og *varemerke* brukt. Til forskjell fra *varemerke* og *varemerkenavn* impliserer termen *varemerkeord* at varemerket er degenerert og blitt en del av allmennspråket.

undersøkelse av hvordan varemerkeord behandles i *Den Danske Ordbog* (DDO), *Svensk ordbok* (SO) og *Bokmålsordboka* (BOB). De norske standardordbøkene *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* (NOB) er i ferd med å bli revidert (se Rauset 2019), så vi skal avslutningsvis komme med et forslag til hvordan varemerkeord kan behandles i ordbøker generelt, men spesielt i BOB (og NOB). Forslaget bygger på gjennomgangen av lovverket og den nåværende praksisen i DDO, SO og BOB.

## 2. Definisjon og avgrensning

I den språkfaglige litteraturen blir det pekt på at varemerker er viet liten interesse blant leksikografer. Det gjelder muligens fortsatt, men det er all grunn til å minne om interessante nordiske bidrag på feltet av relativt ny dato. Både Trap-Jensen & Lorentzen (2017) og Agerbo (2018) diskuterer interessante perspektiv ved varemerkenavn. Det samme gjør Grønvik (2017). Vi vil også minne om Vikør (2014), som gir en nyttig kategorisering av varemerkenavn (som Vikør kaller *ordmerke*). Oversiktsverk som Svensén (2004) og Landau (2001) tematiserer rimeligvis varemerker, men uten å gå i dybden av de utfordringene denne ordgruppa representerer. Det er kanskje heller ikke å vente formatet tatt i betraktning.

Patentstyret, som har ansvaret for det norske varemerkeregisteret, definerer varemerke som et særpreget kjennetegn for varer og tjenester, som blant annet kan bestå av navn, ord, logo og figur (Patentstyret 2019). Et varemerke har altså som oftest både et språklig uttrykk og en visuell utforming. Det er det språklige uttrykket som er interessant i denne sammenhengen, og det kommer fram ved at varemerket er registrert under en viss ordform i varemerkeregisteret.

En viktig forutsetning for diskusjonen om varemerkeord i ordbøker er at varemerker bare er interessante for leksikografen når

de er degenerert (deproprialisert). De fleste varemerkenavn kommer derfor aldri med i lemmalista i allmennordbøker og blir aldri kilde til konflikt. Det er særlig når utvikleren av navnet har gjort en så god jobb (og forholdene ellers ligger til rette for det) at navnet blir tatt i bruk om noe annet enn det originale produktet, at det kan oppstå problem. Navneutvikleren blir så å si offer for sin egen genialitet.

Vi skal peke på tre tilfeller der det kan oppstå konflikt. Det er for det første når det kreves eierskap til en ordform som allerede er del av allmennspråket. Et eksempel på et slikt tilfelle var da Orkla, eieren av den norske godterifabrikanten Nidar, krevde ordet *seigmann* fjernet fra ordbøkene. Matkonsernet tapte saken fordi ordet allerede var etablert som appellativ før det ble tatt i bruk som varemerke. Det andre tilfellet er når en produsent velger et navn som ligger nær et ord i allmennspråket. Et godt eksempel her er betalingsapplikasjonen Vipps (som tilsvarer Swish i Sverige). Banken DNB har trolig en dårlig sak hvis den skulle komme på å kreve at det avledede verbet *vipse* også skal staves med dobbel konsonant som i varemerket når det blir ført opp i ordbøker (jf. òg Grønvik 2017:62). Det tredje tilfellet vi skal nevne, er når et degenerert varemerke fortsatt har stor kommersiell interesse. Den spanske eieren av varemerket Buff truer alle andre tilbydere av slike klesplagg med rettssak dersom de omtaler sitt produkt som *buff*. Til tross for at varemerkenavnet utvilsomt blir brukt om plagget i sin alminnelighet, har det ført til at i alle fall mindre tilbydere vegrer seg for å bruke benevnelsen *buff* i markedsføringen og må ty til andre og mindre etablerte benevnelser.

Det er i mange tilfeller et vurderings spørsmål hvor grensa mellom proprium og appellativ går. De fleste leksikografer har stått i en situasjon der de har måttet vurdere appellativiseringsgraden til et varemerkeord med tanke på oppføring i ordboka. Flere har pekt på at dagens tekstkorpus (og internett generelt) gjør det enklere å undersøke om varemerkeord er skrevet med liten forbokstav, eller

om de opptrer i bøydd form. Dette er trekk som gjerne blir brukt som argument for at et varemerkenavn har skiftet status og blitt appellativ. Spørsmålet om appellativiseringsgrad er også behandlet i redigeringshåndboka for *Norsk Ordbok* (Redigeringshåndbok 2016). Her gis det et eksempel (s. 69):

*Ho tok med seg ein koskenkorva og kørde bort i mazdaen*

Denne setningen gir etter kriteriene i redigeringshåndboka ikke lemmastatus til verken brennevinsmerket *koskenkorva* eller bilmerket *mazda*. Setningen er altså et eksempel på at indikatorer som bøydd form og liten forbokstav ikke alltid er nok til at ordet kan få status som appellativ. Dersom varemerkenavnet derimot har fått endret form i vanlig språkbruk, er det et sikrere tegn på at ordet er på vei mot appellativstatus. Et eksempel på slik endret form er ordet *krag* som kortform av *Krag-Jørgensen-gevær*. En annen faktor som kan påvirke appellativiseringsgraden, er norvagsert skrivemåte, for eksempel *bøff* og *tabasko*.

Dette var kriterier som gjelder lemmaets form. Vi skal i tillegg peke på en annen faktor som kan ha betydning for vurderingen av appellativstatus, og som gjelder lemmaets innhold. Vi kan kalle det for grad av utpekende funksjon (jf. også begrepene ekstensjon og intensjon) og eksemplifiserer det med den norske termen *potetgull* ‘potetchips’. Dersom en forelder ber sønnen gå i butikken for å kjøpe *potetgull*, ligger det ingen spesifikasjon av varemerke i utsagnet. Han kan like godt komme hjem med en pose Kims *potetchips* uten at noen ville reagere på valget. Ber forelderen ham derimot om å gå til bruktbilforhandleren og kjøpe en Volvo, ligger det opplagt en innsnevring i det generelle utvalget av biler. Da kan han ikke komme hjem med en Opel. *Volvo* har da en sterkere grad av utpekende funksjon enn *potetgull* har. Liten grad av utpekende funksjon i kombinasjon med de nevnte formelle kriteriene gir til sammen en sterk indikasjon på at lemmaet har appellativstatus.

### 3. Hvilket vern har et varemerke ifølge lovverket?

Varemerkeloven regulerer blant annet hvordan varemerker skal gjengis i fagbøker og lignende skrifter. Vi skal se nærmere på norsk, svensk og dansk varemerkelov og den aktuelle paragrafen som omhandler bruk av varemerker i sakprosa. Til forskjell fra den danske lovtteksten nevner ikke den norske eller den svenske lovtteksten *ordbøker* spesifikt. Her er formuleringen leksikon<sup>2</sup>, håndbøker og lignende skrifter brukt (i den norske også lærebøker), men ordbøker må opplagt falle innenfor «lignende skrifter».

#### 3.1. Norsk lovttekst

Den aktuelle paragrafen i lov om beskyttelse av varemerker (varemerkeloven) lyder som følger (jf. Justis- og beredskapsdepartementet 2010):

§ 11. *Gjengivelse av varemerke i lærebøker mv.*

Ved utgivelse av leksikon, håndbok, lærebok eller lignende skrift av faglig innhold har skriftets forfatter, hovedredaktør, utgiver og forlegger plikt til, etter krav fra innehaveren av et registrert varemerke, å sørge for at merket ikke blir gjengitt uten at det samtidig fremgår at det er beskyttet ved registrering.

Hvis et krav etter første ledd som er fremsatt i rimelig tid ikke blir etterkommet, kan det kreves at den som kravet ble rettet til, skal bekoste en rettelse offentliggjort på den måte og i det omfang som finnes rimelig.

<sup>2</sup> I svensk kan ordet *lexikon* også bety 'ordbok'.

Krav etter første ledd anses alltid etterkommet hvis varemerket gjengis sammen med symbolet ® på en tydelig måte.

I den norske lovteksten er det særlig tre punkt en skal merke seg. Det er kravet om ikke å gjengi varemerket uten at det framgår at det er beskyttet, bekreftelsen på at en sikker måte å etterkomme kravet på er å bruke ®-symbolet, og kravet om at utgiveren skal offentliggjøre rettelse innen rimelig tid ved brudd.

### 3.2. Svensk lovtekst

Den svenske lovteksten (Justitiedepartementet 2010<sup>3</sup>) er svært lik den norske (og den danske):

#### Uppgiftsskyldighet

18 § Vid utgivning eller annat tillgängliggörande av lexikon, handböcker eller andra liknande skrifter i tryckt eller elektronisk form är författaren, utgivaren eller förläggaren skyldig att se till att ett registrerat varumärke inte återges i skriften utan uppgift om att varumärket är skyddat genom registrering, om innehavaren av varumärket begär att uppgiften ska finnas med och återgivningen ger intryck av att varumärket är en sedvanlig beteckning för de varor eller tjänster som varumärket är registrerat för.

I fråga om en skrift i tryckt form ska en uppgift enligt första stycket föras in senast i nästa utgåva. I fråga om en skrift i elektronisk form ska uppgiften föras in utan dröjsmål.

Ordlyden er såpass lik formuleringen i den norske loven at vi kan slå fast at det her har foregått en form for lovsamarbeid. Til for-

---

3 Den siterte teksten er resultat av en revisjon i 2018.

skjell fra i dansk og norsk lovtekst er det i den svenske lovteksten likevel tatt med en presisering av tidsrommet fra varemerkeeeieren krever at opplysning om varemerke blir oppført, til opplysningen må publiseres. I trykte ordbøker er kravet neste utgave, mens i nettordbøker skal oppdatering av varemerkeopplysning skje uten opphold («utan drøjsmål»). I norsk lovtekst er formuleringen «rimelig tid» brukt, mens tidsfaktoren ikke er nevnt i den danske lovteksten i det hele tatt.

### 3.3. Dansk lovtekst

I den danske lovteksten (Erhvervsministeriet 2010) skal vi først merke oss at ordbøker er nevnt spesielt i paragrafoverskrifta:

Gengivelse af et varemærke i ordbøger m.v.

§ 11. Ved udgivelse af leksika, håndbøger, lærebøger eller lignende skrifter af fagligt indhold skal forfatteren, udgiveren og forlæggeren på begæring af indehaveren af et registreret varemærke sørge for, at dette ikke gengives uden angivelse af, at det er et registreret varemærke.

Dernest ser vi at plikten til å opplyse om varemerke, i likhet med i norsk og svensk lovgivning, bare gjelder dersom varemerkeeeieren krever det. En gjør altså i prinsippet ikke noe galt ved ikke å opplyse om at ordformen er et varemerke, dersom varemerkeeeieren ikke krever dette eksplisitt.

Ellers skal vi merke oss at det i den danske teksten ikke er sagt noe om hvordan opplysningen om varemerke skal gjøres gjeldende, i motsetning til i den norske teksten, der det eksplisitt sies at merking med ® anses som tilstrekkelig. Paradoksalt nok er det likevel bare DDO blant ordbøkene vi har undersøkt, som utnytter denne muligheten i praksis, jf. kapittel 6.1.

Denne gjennomgangen av norsk, svensk og dansk varemerkelov viser at leksikografen eller utgiveren har plikt til å opplyse om at et ord (også) er varemerke. Det neste spørsmålet blir da hvilke konsekvenser en slik opplysning kan få for ulike aktører.

#### 4. Konsekvenser for ulike instanser

Vi skal kort se på hvilke konsekvenser det kan tenkes å ha for varemerkeieieren, leksikografen/utgiveren og språkbrukeren at et ord markeres som varemerkeord når det føres opp i en ordbok. For varemerkeieieren har denne praksisen den åpenbare konsekvensen at han får opplyst publikum om at ordet har et spesielt vern. At et varemerkeord er ført opp i ordboka, endrer ikke på det faktum at ordet har beskyttelse som varemerke.

Når et oppslagsord er forsynt med informasjon om at det er et gyldig varemerke, har leksikografen/utgiveren oppfylt sin plikt etter loven. Samtidig har han utført oppgaven med å gi en så fullstendig beskrivelse av allmennspråket som mulig ved å gi denne realopplysningen til brukeren.

Gjennom merkingen av oppslaget som varemerke får språkbrukeren en potensielt interessant etymologisk opplysning. En videre implikasjon må være at det på dette punktet er en forskjell mellom talespråk og skriftspråk. Ingen instans kan nekte noen å si «buff» og mene eksemplar fra alle produsenter av plagget. I skrift setter derimot varemerkeloven noen begrensninger, men en skal merke seg at typen litteratur er avgjørende. Den aktuelle paragrafen i varemerkeloven gjelder bare visse typer sakprosa, mens skjønnlitteratur ikke ser ut til å omfattes av lovverket.



## 5. Semantiske aspekt

Sondringen i lovverket mellom krav til opplysningsplikt i visse typer faglitteratur på den ene sida og fravær av slikt krav i skjønnlitteratur på den andre sida kan knyttes til det ulike fokuset på identifisering i to forskjellige teorier brukt i semantikken (men lånt fra filosofien): I kausalteorien (causal theory) er det lagt vekt på at språkbrukere kan nytte et navn uten direkte referanse til referenten. Språkbrukeren har bare en sosial kunnskap om bruken av navnet, og ikke en eksplisitt kunnskap som identifiserer navnet, som blir vektlagt i typeteorien (description theory, jf. for eksempel Saeed 1996). Nettopp dette skillet vil være relevant for mange varemerkeord. Det er et urimelig krav at språkbrukeren for eksempel skal kunne utlede at *buff* egentlig er et spansk varemerke, og at eieren kanskje krever visse begrensninger i bruken.

## 6. Sammenligning av tre nordiske ordbøker

Vi har gjort en undersøkelse av varemerkeord i BOB, SO og DDO.<sup>4</sup> I alle tre ordbøkene er varemerkeord bare tatt med dersom de er degenerert, altså hvis de har fått appellativstatus i tillegg til å være varemerke.

BOB ble utgitt i papirform i 1986 og kom på nett i 1994. Den har ikke vært gjenstand for omfattende revisjon siden starten, men en større revisjon er i gang nå. Boka har ca. 65 000 oppslagsord. 67 av dem er på en eller annen måte markert for varemerketilknytning. SO kom i bokform i 2009 og har funnes som app siden 2015 og

4 Det er ikke mulig med fritekstsøk på DDOs eller SOs nettsider. Vi takker ledende redaktør Lars Trap-Jensen, som har hjulpet oss med en liste over varemerketilknyttede ord i DDO, og hovedredaktør Emma Sköldb-berg, som har sendt oss en liste over slike ord i SO.

på nett siden 2017.<sup>5</sup> SO har omtrent like mange oppslagsord som BOB, men har 86 ord markert for varemerketilknytning. DDO er en korpusbasert ordbok som kom ut i perioden 2003–2005, og som har vært på nett siden 2009. Den har ca. 102 000 oppslagsord, og 119 av dem er markert for varemerketilknytning. Prosentvis utgjør de markerte varemerkeordene omkring 0,1 prosent av oppslagsordene i alle ordbøkene.<sup>6</sup>

Når det er relevant, vil vi også trekke inn måten de norske allmennordbøkene *Nynorskordboka* (NOB) og *Det Norske Akademis ordbok* (NAOB) behandler varemerkeord på. Her har vi ikke undersøkt antall varemerkemerkede ord, men er mer interessert i hvordan slike ord merkes.

NOB, som BOB, kom i papirversjon i 1986 og på nett i 1994. Den har heller ikke vært omfattende revidert siden. BOB og NOB ble redigert parallelt, men av ulike redaksjoner. Redaksjonene hadde likevel kontakt med hverandre under arbeidet. NOB kan derfor fungere som en interessant parallell til BOB, selv om antall oppslagsord, ca. 90 000, er noe høyere.

NAOB finnes kun som nettordbok og ble publisert i slutten av 2017. Revideringsarbeidet har dermed skjedd i nyere tid. Boka bygger på den tidlige *Norsk Riksmålsordbok* (NRO), men er revidert og utvidet til ca. 225 000 oppslagsord.

### 6.1. Varemerkenavn i *Den Danske Ordbog*

DDO er den største av ordbøkene vi har undersøkt, og den inneholder også flest ord som er knyttet til et varemerke.

I 103 av de 119 ordartiklene er varemerkesymbolet ® brukt, i de fleste tilfellene lagt til direkte etter oppslagsordet i artikkelhodet.

5 Undersøkelsen gjelder SO (2009) og ikke den utgaven som etter planen skal utgis om kort tid.

6 Våre data ble hentet inn på vårparten 2019. Vi er kjent med at det kan ha vært gjort endringer i de undersøkte ordbøkene siden da, og disse vil dermed ikke være fanget opp i undersøkelsen vår.

Da er varemerket registrert med samme form som oppslagsordet i ordboka. Alternativt er symbolet knyttet til ordet et annet sted i artikkelen, for eksempel for å vise varemerkets opprinnelige utforming (som CrossFit ®).

16 av ordene har ikke ®-symbolet knyttet til seg, men er merket med formuleringen «oprindelig varemerke» eller lignende, for det meste i feltet «OPRINDELSE», det vil si etymologifeltet.

## 6.2. Varemerkenavn i *Svensk ordbok*

SO har 86 oppslagsord som er knyttet til et varemerke. Med noen få unntak er tilknytningen markert med formuleringen «jfr varumärket» i etymologifeltet, som her blir kalt «HIST.». Varemerke-symbolet ®, som vi så ble brukt i DDO, er ikke brukt her.

## 6.3. Varemerkenavn i *Bokmålsordboka*

Ved et friskøk på «varemerke» på søkesida til BOB får vi fram 67 oppslagsord. Alle opplysninger om varemerketilknytning er gitt i feltet for opplysninger om uttale og etymologi. Heller ikke her er ®-symbolet brukt, men det er ganske stor variasjon i de formuleringene som er brukt: varemerke, av varemerke, egentlig ... varemerke, etter varemerke, fra ... varemerke, også varemerke, opphavlig varemerke, tidligere varemerke.

Det er ikke umiddelbart enkelt å se hva som ligger til grunn for valget av formulering i de enkelte tilfellene. Det blir heller ikke enklere om vi sammenligner med hvordan de tilsvarende ordene i NOB er merket. 61 av de 67 varemerkeordene i BOB er også oppslagsord i NOB, og 40 prosent av disse er markert med andre formuleringer enn i BOB eller ikke merket i det hele tatt. Noen eksempler på denne variasjonen er gitt i tabell 1.

Ord	Merking i BOB	Merking i NOB
<i>bakelitt</i>	etter varemerke	tidlegare varemerke
<i>diktafon</i>	varemerke	opphavleg varemerke
<i>polaroid</i>	varemerke	[ingen merking]

Tabell 1: Eksempler på ulik merking av varemerkeord i BOB og NOB.

En forsiktig konklusjon må bli at merkingen av ord som har tilknytning til varemerker i BOB, ikke ser ut til å være særlig planmessig gjennomført. Det er trolig heller ikke tilfellet i NOB.

I NAOB brukes gjennomgående formuleringen «appellativisert merkevarenavn», vanligvis på etymologiplass. Dette er noen ganger presisert, enten i etymologifeltet eller på definisjonsplass.

#### 6.4. Felles varemerkeord i DDO, SO og BOB

Så går vi til sammenligningen av varemerkeordene i DDO, SO og NOB. Andelen varemerkeord i de tre ordbøkene er, som vi så, nok så lik. BOB og SO har med omtrent like mange av hverandres varemerkeord. DDO har med flest varemerkeord, men dette er ikke overraskende, gitt at DDO har så mange flere oppslagsord.

Det som er mest interessant å se på, er behandlingen av varemerkeord som alle tre ordbøker har med som oppslagsord. Vi har funnet til sammen 40 ord som kan regnes som felles varemerkeord i de tre ordbøkene. Det vil si at alle tre ordbøkene har dem med i den aktuelle betydningen, og at minst én av dem markerer varemerketilknytning. Vi skal se litt nærmere på dem.

Tabell 2 viser de 13 ordene som er markert for varemerketilknytning i alle de tre ordbøkene. Vi kan merke oss at markeringen kan variere litt, men hovedmønsteret er symbolet ® i DDO og standardformuleringene «jfr varumärket» i SO og «varemerke» i BOB. Her finner vi ord som for eksempel *antabus*, *gokart*, *musak*, *primus* og *valium*. *Gokart* og *musak* kan vel sies å være av relativt

ny dato, men ingen av disse ordene kan karakteriseres som direkte kontroversielle i den forstand at noen i dag vil reagere på behandlingen av dem.

Stjernemerket bak markeringen for *primus* i SO betyr at oppslagsordet der er *primuskök*, men det er likevel relevant å ta det med i denne sammenligningen.

Ord <sup>7</sup>	DDO	SO	BOB
<i>antabus</i>	®	jfr varumärket	varemerke
<i>eternitt</i>	®	jfr varumärket	varemerke
<i>fotostat</i>	opr. firmanavn	till ett am. varumärke	varemerke
<i>freon</i>	®	jfr varumärket	varemerke
<i>gokart</i>	opr. varemärke	jfr varumärket	varemerke
<i>maisenna</i>	®	jfr varumärket	eng. varemerke
<i>musak</i>	opr. varemærkenavn	jfr varumärket	eg. am. varemerke
<i>pleksiglass</i>	®	jfr varumärket	av varemerke
<i>primus</i>	®	jfr varumärket <i>Primuskök</i> *	tidl. varemerke
<i>scientologi</i>	opf. som eg.n. ®	jfr varumärket	varemerke
<i>teflon</i>	®	jfr varumärket	varemerke for
<i>terylene</i>	®	jfr varumärket	varemerke
<i>valium</i>	®	varubeteckning	varemerke

Tabell 2: De 13 ordene som er merket som varemerkeord i alle tre ordbøkene.

Tabell 3 viser gruppa på 13 av de 40 fellesordene som er merket i to av ordbøkene, men ikke i den tredje. Her finner vi nokså nye ord som *frisbee* og *spinning*, og da nærmer vi oss kanskje reelt kontroversielle ordbokord. Når det gjelder *spinning*, vet vi litt om hvilke vurderinger en kan ha gjort seg i danske ordbokredaksjo-

7 Alle oppslagsord i tabellene 2, 3 og 4 følger norsk rettskriving.

ner. Firmaet bak varemerket henvendte seg i 2011 til *De Danske Netordbøger* (NET) (og muligens til flere ordbokredaksjoner) med krav om å legge restriksjoner på bruk og skrivemåte av ordet *spinning*. Dette har gitt litt forskjellige utslag i ulike danske ordbøker, jf. Agerbo (2018). Vi kan merke oss at BOB ikke har markering for varemerketilknytning verken for *frisbee* eller for *spinning*.

Ord	DDO	SO	BOB
<i>cellofan</i>	®	jfr varumärket	–
<i>frisbee</i>	®	jfr varumärket	–
<i>jeep</i>	®	jfr varumärket	–
<i>karborundum</i>	opr. varemærke	jfr varumärket	–
<i>spinning</i>	®	jfr varumärket	–
<i>tabloid</i>	opr. varemærke	jfr varumärket	–
<i>vaselin</i>	opr. varenavn	jfr varumärket	–
<i>diktafon</i>	opr. varemærke	–	varemerke
<i>eloksere</i>	®	–	fra det tyske varemerke
<i>jojo</i>	®	–	varemerke
<i>tabasko</i>	®	–	av varemerke <sup>8</sup>
<i>nylon</i>	–	jfr varumärket	opph. varemerke
<i>oasis</i>	–	jfr varumärket	opph. varemerke

Tabell 3: De 13 ordene som er merket som varemerkeord i to av ordbøkene.

Tabell 4 viser de siste 14 fellesordene, som kun er markert i én av ordbøkene. Fire er markert i DDO, sju i SO og tre i BOB.

8 Papirutgaven har kun sammensetningen *tabaskosaus*, men det blir bare vist til det geografiske opphavet og ikke sagt noe om varemerketilknytning.

Ord	DDO	SO	BOB
<i>bevernylon</i>	®	–	–
<i>celluloid</i>	opr. varemærke	–	–
<i>nafta</i>	®	–	–
<i>tivoli</i>	®	–	–
<i>adrenalin</i>	–	jfr varumärket	–
<i>creme fraiche</i>	–	jfr varumärket	–
<i>edamerost</i>	–	jfr varumärket	–
<i>gallup</i>	–	jfr varumärket	–
<i>kefir</i>	–	jfr varumärket	–
<i>ketchup</i>	–	jfr varumärket	–
<i>pingpong</i>	–	jfr varumärket	–
<i>bakelitt</i>	–	–	etter varemerke
<i>formalin</i>	–	–	varemerke
<i>organsa</i>	–	–	trolig av ... varemerke

Tabell 4: De 14 ordene som er merket som varemerkeord i én av ordbøkene.

Oppsummerer vi dette, ser vi at de nordiske varemerkelovenes krav blir litt ulikt oppfylt i de tre ordbøkene vi har sammenlignet. DDO er alene om å benytte seg av varemerkesymbolet, som ikke nevnes i den danske loven, men derimot i den norske som en mulighet. I DDO og SO er det ganske enhetlige måter å formulere varemerketilknytning på, mens i BOB ser det ut til at en har villet få fram nyanser ved å bruke litt ulike formuleringer. Mønsteret er imidlertid ikke lett å få øye på. Vi ser heller ikke noe tydelig mønster for hvilke ord som faktisk blir merket og ikke i de tre ordbøkene.

Så ser vi at SO markerer 29 av de felles varemerkeordene for varemerketilknytning. DDO markerer 28, mens BOB kun markerer 22 av ordene. Det kan være ulike årsaker til valgene som er gjort, men vi kan i alle fall konstatere at BOB skiller seg tydelig ut ved å

markere ordenes tilknytning til varemerker i mindre grad enn DDO og SO gjør.

De virkelig kontroversielle ordene er det få av blant fellesordene. Ingen av ordbøkene har for eksempel tatt med et ord som *lego*, jf. Agerbo (2018:200ff.). Her kaster vi gjerne et sideblikk til NAOB, som har *lego* som oppslagsord. De bruker standardformuleringen sin, «appellativisert merkevarenavn», men føyer til at ordet er etter det registrerte varemerket Lego. Det kan se ut til at NAOB her trår inn på et område de andre ordbøkene ikke har dristet seg inn på, men vi nevner for ordens skyld at SO har oppslaget *legoklots*.

## 7. Merking etter status i varemerkeregisteret

Av de 67 oppslaga i BOB som er merket for varemerke, har 28 status «i kraft» i det norske Patentstyrets varemerkeregister, mens 39 enten ikke er registrert eller ikke lenger er i kraft (jf. Varemerkeregisteret). De siste utgjør altså ca. 60 prosent av ordene.

Denne statusfordelingen bør få konsekvenser for hvilke formuleringer som velges for varemerkeordene i den reviderte BOB. Vi foreslår å gjøre utvalget av formuleringer mindre og mer stringent enn i dag. Det er for eksempel vanskelig å se noen forskjell på «opphavlig» og «tidligere» varemerke. Det samme kan sies om formuleringene «av», «egentlig», «etter», «også» og «fra» varemerke. Når et oppslag bare har opplysningen «varemerke», må det oppfattes som at det er et gjeldende varemerke, men det speiler på ingen måte status i varemerkeregisteret i dag. Det er vel også et spørsmål om det gjorde det da BOB kom ut første gang i 1986.

Vårt forslag er å standardisere merkingen i større grad i tråd med status i varemerkeregisteret:



- Én merking for varemerker som er i kraft. Her bruker DDO ® når oppslagsform er lik varemerkeord, jf. norsk varemerkelov. En slik løsning kunne en vurdere også i de norske standardordbøkene: *varemerke* (ev. ®).
- Én merking for ord som har fått norvagensert skrivemåte eller på annen måte er tilpasset norske rettskrivingsregler: *av varemerke*.
- Én merking for varemerke som ikke er i kraft. Her kan en også vurdere å ta inn de ordene som ikke er registrert i norsk varemerkeregister, men likevel framstår som varemerker gjennom opplysninger fra andre kilder: *opprinnelig* el. *tidligere varemerke*.

## 8. Oppsummering

Selv om det bare er appellativiserte varemerkeord som er interessante for leksikografen, må vi leksikografer være oppmerksom på at vi til en viss grad må forholde oss til varemerkelovgivningen. Status i varemerkeregisteret bør i større grad ligge under når vi standardiserer merkingen av slike ord.

Vi kan slå fast at det ligger mye arbeid i å identifisere varemerkeord, vurdere om varemerkeordet er (tilstrekkelig) degenerert, undersøke status i varemerkeregisteret og til slutt gjøre en helhetlig vurdering basert på den informasjonen som foreligger.

Så vil det være tilfeller der varemerkeeeieren motsetter seg oppføring i ordbøker, eller aktivt prøver å påvirke form og definisjonsutforming, selv om leksikografen gjennom korpusdata kan vise at ordet uten tvil blir brukt generisk, og selv om opplysningsplikten etter varemerkeloven er oppfylt. I Norge har vi hatt tilfeller der varemerkeeeieren krever ordbokoppføringer fjernet (jf. *seigmann*), og i Danmark mangler *lego* fortsatt artikkel i DDO og *Retskrivningsordbogen* (RO), jf. Agerbo (2018:200ff.). Like fullt er det slik

at varemerkeieieren aldri vil få kontroll over måten språkbrukerne tar ordet i bruk på, uansett lovverk. Hargraves (2015:88–89) sier det slik:

[W]ords that enter English, regardless of their original form, function, or meaning, must be willing to undergo whatever adaptation speakers deem suitable for them, whether it be in part of speech, denotation, or orthographic form. It is in this context that trademarks and some other proprietary names enter the democratic fray of language, and those wishing to assert a claim of ownership over them may find themselves subject to mob rule.

For språkbrukeren, som i tråd med kausalteorien fritt kan bruke et navn uten direkte referanse til referenten, spiller det liten rolle om vedkommende vet om ordet er et varemerke eller ikke.

## Litteratur

### Ordbøker

BOB = *Bokmålsordboka*. Språkrådet og Universitetet i Bergen. <ordbok.uib.no> (mars 2020).

DDO = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <ordnet.dk/ddo> (mars 2020).

NAOB = *Det Norske Akademis ordbok*. Oslo: Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. <naob.no> (mars 2020).

NET = *De Danske Netordbøger*. <www.ordbogen.com> (mars 2020).

NOB = *Nynorskordboka*. Språkrådet og Universitetet i Bergen. <ordbok.uib.no> (mars 2020).

- NRO = *Norsk Riksmålsordbok I–VI*. Oslo: Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur / Kunnskapsforlaget.
- RO = *Retskrivningsordbogen*. <dsn.dk/ro> (mars 2020).
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. Svenska Akademien. <svenska.se> (mars 2020).

## Annen litteratur

- Agerbo, Heidi (2018): Funktionsteoretisk discussion af brugerreaktioner på ordbogsartikler – med focus på varemærker, om-diskuterede ord og eksempelsætninger. I: *LexicoNordica* 25, 195–214. <<https://tidsskrift.dk/lexn/article/view/116265/16517>> (september 2020).
- Erhvervsministeriet (2010): Varemærkeloven. <<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=140030>> (mars 2020).
- Grønvik, Oddrun (2017): Varemærke og allmennspråk. I: Knut E. Karlsen, Dagfinn Rødningen og Håvard Tangen (red.): *I teneste for nynorsken. Heidersskrift til Olaf Almenningen 70 år*. Oslo: Novus, 53–69.
- Hargraves, Orin (2015): Trademarks and the Lexicographer in the Digital Age. I: *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America* 36, 88–99.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2010): Lov om beskyttelse av varemerker (varemærkeloven). <<https://lovdata.no/lov/2010-03-26-8/§11>> (mars 2020).
- Justitiedepartementet L3. Sveriges riksdag (2010): Varumärkeslag. <[https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/varumarkeslag-20101877\\_sfs-2010-1877](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/varumarkeslag-20101877_sfs-2010-1877)> (mars 2020).
- Landau, Sidney I. (2001): *The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Patentstyret (2019) = Faktabokser. Nettside med fakta om sentrale begreper i patentordningen. Sist endret 16.01.19. <<https://www.patentstyret.no/om-oss/presserom/faktabokser/>> (september 2020).
- Rauset, Margunn (2019): *Bokmålsordboka og Nynorskordboka – einægga, toegga eller siamesiske tvillinger?* I: *LexicoNordica* 26, 155–175.
- Redigeringshandbok (2016) = *Redigeringshandbok for Norsk Ordbok 2014*. Universitetet i Bergen. <<http://no2014.uib.no/eNo/tekst/redigeringshandboka/redigeringshandboka.pdf>> (mars 2020).
- Saeed, John I. (1996): *Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Trap-Jensen, Lars & Henrik Lorentzen (2017): Navnestof i ord-bøger – nye tider, nye måder. I: *LexicoNordica* 24, 109–129. <<https://tidsskrift.dk/lexn/article/view/111855/160829>> (september 2020).
- Varemerkeregisteret. Patentstyret. <<https://dbsearch2.patentstyret.no/AdvanceSearch.aspx?Category=Mark>> (juni 2019).
- Vikør, Lars S. (2014): Varemerke som språk – ordmerke som problem. I: *Språknytt* 1, 32–34.

Knut E. Karlsen  
seniorrådgiver, ph.d.  
Språkrådet  
Postboks 1573 Vika  
NO-0118 Oslo  
knut.e.karlsen@sprakradet.no

Dagfinn Rødningen  
seniorrådgiver, cand.philol.  
Språkrådet  
Postboks 1573 Vika  
NO-0118 Oslo  
dagfinn.rodningen@sprakradet.no

# «Den raude rase» og «negerfolk»: kontroversielle ord i *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*

Gunn Inger Lyse & Terje Svardal

In this paper, we discuss the treatment of controversial words in the first major revision of the two standard Norwegian dictionaries *Bokmålsordboka* and *Nynorskordboka* in 30 years. We attempt to identify the editorial practice in the treatment of controversial words prior to our current revision. We consider the dual status of the two dictionaries as being both normative and descriptive, and discuss how this influences the editorial choices for controversial words. We outline how new target audience groups may have developed in recent years, and consider how the target audience influences editorial choices for controversial words. We suggest some editorial guidelines for controversial words in the revised edition of *Bokmålsordboka* and *Nynorskordboka*.

## 1. Innleiing

I 2018 starta eit femårig prosjekt (Revisjonsprosjektet) som skal revidere innhaldet i *Bokmålsordboka* (BOB) og *Nynorskordboka* (NOB). Dette er den første gjennomgåande revisjonen sidan utgjevinga av dei første utgåvene i 1986.

I tillegg til at det kjem inn nye ord og tydingar, oppdaterer og fornyar vi artiklane som allereie er skrivne. Ordbøker speglar kunnskap og haldningar i den tida dei blir laga, òg når det gjeld kva som blir oppfatta som akseptabel språkbruk. Personnemningar som var oppblematiske då ordbøkene vart utforma på 1970- og 1980-talet, kan framstå som kontroversielle frå ståtaden til ein brukar i dag.

I denne revisjonen går vi gjennom ordbøkene alfabetisk og ikkje temamessig. Denne framgangsmåten, der vi ikkje «låser» oss på førehand til eit knippe ord som vi trur er kontroversielle, har gjort det tydeleg at kontroversielle ord ikkje berre blir funne på oppslagsplass, men like gjerne i definisjonstekst, etymologiar og bruksdøme.

I BOB fann vi til dømes *den røde rase* som bruksdøme i artikkelen for det relativt harmlause adjektivet *rød*, forklart som «indianerne i Nord-Amerika».

- (1) **rød** a1 (norr *rauðr*, besl med lat. *ruber*, se *rubin*) 1 som har farge som ligner blod el. ild *r-t blekk / r-e roser / være r- og frisk i kinnene / bli r- av sinne, forlegenhet / [...]* *den røde rase* indianerne i Nord-Amerika / [...].

(BOB<sup>1</sup>)

I etymologifeltet for *bongotromme* i NOB finn ein ordet *negerfolk*, som i (2) under.

- (2) **bongotromme** (av *bongo*, namn på eit negerfolk i Sudan) lita krukkeforma tromme til å spele på med hendene

(NOB<sup>2</sup>)

I det praktiske leksikografiske arbeidet i Revisjonsprosjektet skal vi gå gjennom to ordbøker parallelt på ei tilmålt tid. Då blir det viktig med klare retningslinjer som er generelle nok til å kunne gjelde ei større gruppe ord, og som samstundes er konkrete nok til at vi kan arbeide så konsekvent og effektivt som råd. Kva kan då vere gode og velmotiverte retningslinjer for handsaminga av kontroversielle ord?

1 Når det ikkje er opplyst om anna, så er døme og sitat henta frå første-utgåva av *Bokmålsordboka* frå 1986.

2 Når det ikkje er opplyst om anna, så er døme og sitat henta frå første-utgåva av *Nynorskordboka* frå 1986.

Denne artikkelen er skriven tidleg i prosjektet der ordbøkene blir reviderte. Vi vil presentere korleis redaksjonen arbeider med kontroversielle ord. Særleg vil vi diskutere korleis ordbøkene våre er plasserte med omsyn til å vere deskriptive eller normative, og kva omsyn vi må ta til målgruppene for ordbøkene. Vidare vil vi vise konkrete døme på kontroversielle ord som vi har møtt så langt i revisjonen, og oppsummere kva vi ser som moglege prinsipp og løysingar per i dag.

## 2. Bakgrunn

### 2.1. Revisjon av *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*

*Bokmålsordboka* (BOB) og *Nynorskordboka* (NOB) er ein del av Språksamlingane ved Universitetet i Bergen (UiB), og UiB og Språkrådet eig og drifrar dei i fellesskap.

For Språkrådet er BOB og NOB dei viktigaste reiskapane dei har for å spreie informasjon om gjeldande offisiell rettskriving til publikum (Språkrådet 2014:9). Ordbøkene kom på nett i 1994 og vart tilgjengelege som app i 2017. Ordbøkene er mykje brukte, med rundt 125 000 søk per døgn i 2018 (Rauset 2019:162). Når dei fleste brukarane i dag nyttar ordbøkene gjennom nettsøk og som app, får dei ordbøkene opp ved sida av kvarandre (nettsida) eller under kvarandre (appen), og ulikskapane mellom ordbøkene blir ofte tolka som ulikskapar mellom bokmål og nynorsk – sjølv om det langt frå alltid er tilfellet (Selback 2020).

I samband med nye utgåver og opplag av BOB og NOB er dei oppdaterte med omsyn til ortografi og morfologi, men dei er ikkje blitt systematisk reviderte med omsyn til lemmatilfang, definisjonar, tydingar og bruksdøme sidan utgjevinga i 1986.

Revisjonen av BOB og NOB starta opp ved UiB i 2018 og er finansiert av Kulturdepartementet (Revisjonsprosjektet, nettside).

Ordbøkene vart i si tid utforma av to redaksjonar som samarbeidde tett, og er delvis ulike i omfang og utforming. Det er derfor nybrottsarbeid når ein felles ordbokredaksjon skal revidere begge ordbøkene parallelt.

Revisjonsprosjektet har tre hovudoppgåver: sikre at definisjonane er i tråd med dagens språkbruk, peike ut eit modernisert og relevant ordtilfang i begge målformene, og gjere ordbøkene likare i struktur og omfang så lenge det er grunnlag for det i målformene.

## 2.2. Ordboktype

Det er vanleg å kategorisere ordbøker som enten normative eller deskriptive, noko som mellom anna kan påverke utvalet av oppslagsord og bruksdøme (til dømes Bergenholtz et al. 1997:22). BOB og NOB er i realiteten både deskriptive og normative. Når det gjeld ortografi og bøyning, er ordbøkene klart normative. Desse er dei einaste fritt tilgjengelege digitale ordbøkene som gjer greie for heile breidda av normerte ord- og bøyingsformer, og dei blir løpande oppdaterte i tråd med rettskrivingsvedtak i Språkrådet. Med andre ord blir heile norma vist fram, sjølv om enkelte tillatne variantar er meir frekvente i bruk enn andre. Når det derimot gjeld ordtilfang, tydingsinndeling, definisjonar og bruksdøme, skal ordbøkene vere deskriptive. Målet er at definisjonane og bruksdøma skal spegle vanleg, moderne språkbruk i bokmål og nynorsk:

Ordbøkene skal vere kjelde til kvalitetssikra og oppdatert informasjon om normert rettskriving og om vanleg språkbruk for skriftspråka nynorsk og bokmål.

(Språkrådet & Universitetet i Bergen 2016:1, pkt. 3.1)

Med tanke på utval av ord dekkjer BOB og NOB både formelt ordforråd, fagterminologi og uformelt, potensielt støytande språk, så lenge det er vurdert å inngå i allmenn språkbruk. Bruken er basert



på empiriske funn i tekstdatabasar som dekkjer både skjønnlitteratur, sakprosa og aviser (Lyse 2020). I hovudsak ser redaktørane på ord brukte innanfor dei siste 50 åra, altså frå 1970 og fram til i dag.

Med tanke på kontroversielle ord er det verdt å merke seg at redaktørane hovudsakleg jobbar med kvalitetssikra skriftspråksmateriale, det vil seie materiale som har gått gjennom ein redaksjon før publisering. Dette kan sjølvsagt påverke i kva grad vi møter på ord som utløyser diskusjon, samanlikna med om ein baserer seg på eksempelvis bloggmateriale eller talespråksmateriale.

Denne dualiteten i kvar ordbøkene ligg på ein skala frå pre-skriptiv/normativ til deskriptiv, er neppe openberr for brukarane. Når desse ordbøkene er eigde saman av UiB og Språkrådet, og når dei fungerer som offisiell fasit for ortografi og bøyning, er det ikkje usannsynleg at dei får ei hovudsakleg normativ tolking, uansett kor deskriptive ordbøkene er meinte å vere når det gjeld ordtilfang, tydingar, definisjonar og bruksdøme.

### 2.3. Målgruppe for ordbøkene og faktiske brukarar

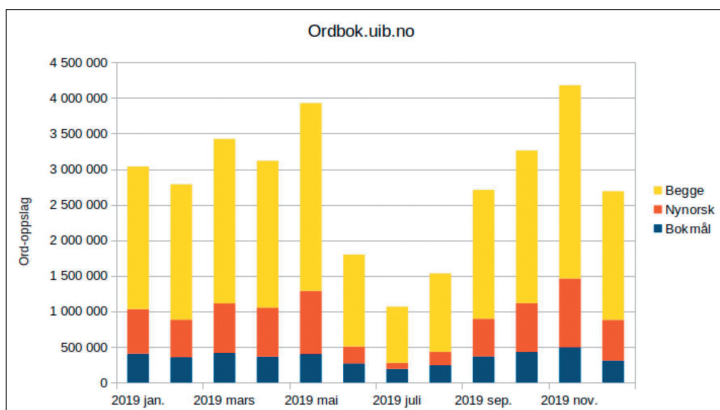
Grønvik (2002) skildrar det å skrive ordbøker som «eit forsøk på å spissformulere det typiske», gjennom å skrive parafrafer som eit fleirtal kan kjenne seg att i og identifisere seg med. Ein kan seie at verdien til ei ordbok ikkje er målt i kor nøgde fagkritikarar er med definisjonane, men i kor nyttige oppslaga er for den faktiske brukaren (Atkins & Rundell 2008:5). Målgruppa er med andre ord avgjerande for leksikografiske val.

Moon (2015) diskuterer utforminga av definisjonar i einspråklege ordbøker for ikkje-morsmålsbrukarar, og understrekar om-synet til brukargruppa: «[T]he lexicographical aim is to explain word usage rather than delimit semantics more formally.» Vidare slår ho fast at andrespråksinnlærarar kan trenge ei meir eksplisitt markering av normer for bruk enn morsmålsbrukarar (Moon 2015:17).

Som ein konsekvens av dette blir det særleg viktig å vurdere målgruppa når det gjeld kontroversielle ord. Vi skal derfor sjå på kva vi veit om brukarane i dag. På basis av dette skal vi deretter forsøke å definere målgruppa for ordbøkene.

Samanlikna med papirordbøkene frå 1986 er nedslagsfeltet for ordbøkene utvida vesentleg. I dag er ordbøkene ope tilgjengelege på nettstaden [ordbok.uib.no](http://ordbok.uib.no) og i appen Ordbøkene, så i prinsippet når ordbøkene kven som helst. Bruksstatistikken for ordbøkene (Ordbokstatistikk 2020) viser at eitt av tre søk i ordbøkene skjer på ei handhalden eining.

Figur 1 viser bruksstatistikken for søk på [ordbok.uib.no](http://ordbok.uib.no), altså ikkje inkludert bruk av app.



Figur 1: Bruksstatistikk for [ordbok.uib.no](http://ordbok.uib.no) i 2019. Tala i figuren viser ordoppslag, og inkluderer ikkje tal frå appen Ordbøkene.

Som figuren viser, hadde ordbøkene på nett samla nesten 34 millionar oppslag i 2019. Den markante auken i søk i nettordbøkene kring eksamenstida, det vil seie mai og november, viser at skuleelevar er ei stor gruppe. Vidare veit vi at offentleg tilsette er ei stor brukargruppe året rundt, med ein nedgang i bruken i sommarferien. Av spørsmål vi får inn til redaksjonen, ser vi at vi har brukarar med både norskspråkleg og ikkje-norskspråkleg bakgrunn.

Ordbøkene våre er ikkje meinte som reine ordbøker for innlærarar av norsk, men vi bør likevel ta på alvor at vi òg har brukarar med andre behov for eksplisitt informasjon om konnotasjonar enn dei som er morsmålsbrukarar.

Det kan såleis vere naturleg å definere målgruppa for BOB og NOB i dag slik: Ordbøkene skal vere allmenne ordbøker for skuleelevar og vaksne – både for morsmålstalarar og for folk som har eit anna morsmål enn norsk.

### 3. Avgrensing av omgrep

Med kontroversielle ord meiner vi ord der denotasjonen (tydinga, referansen) eller konnotasjonen (ein fast assosiasjon eller ei tilleggstyding) vekker negative kjensler og skapar diskusjon. Dette vil typisk gjelde leksikalske einingar som refererer til personlege variablar som kjønn, seksualitet, politikk, religion, etnisitet og alder. Det skal òg bli presisert at sjølv om vi i enkelte tilfelle snakkar om «ord», meiner vi formelt ei leksikalsk eining, altså eit enkeltord eller ei eining av fleire ord som saman har ei særmerkt leksikalsk tyding.

Tydinga til ord, eller leksikalske einingar, er bestemt av bruken. Såleis må definisjonen av ei leksikalsk eining i ei ordbok vere basert på tidlegare og noverande bruksmåte. Det er vanleg å skilje mellom den denotative (eller designative) og den konnotative tydinga til eit ord (til dømes Zgusta 1971:27ff.).

Ord og uttrykk er knaggar for konnotasjonar ved at det språklege uttrykket er assosiert med sosiale vurderingar (Stortingsmelding nr. 35 (2007–2008)). utfordringa for leksikografen er å gjere det tydeleg i ordboka om eit ord kan bli oppfatta som nedsetjande, slik at brukaren får nok informasjon til eventuelt å velje eit anna ord i staden (Lakoff 1973:157f.).

Det er likevel ikkje lett å kategorisere kontroversielle ord på

ein konsekvent måte. Moon (2014) peiker på at kontroversielle ord sjeldan får stor plass i litteraturen, og ho gjev heller ikkje løysingar i sin analyse; snarare peiker ho på nokre problemområde i definisjonen av ord knytte til etnisk opphav, kjønn, seksualitet og alder. Det er til dømes ofte ein tendens at så lenge det heftar negative konnotasjonar til referenten i verda, vil negative konnotasjonar snart hefte òg ved eit nytt ord som peiker til same referenten. Som vi skal sjå i neste del av artikkelen, gjer dette at vi i revideringa av BOB og NOB må ta stilling til korleis orda er brukte i dag.

## 4. Kontroversielle ord i BOB og NOB

### 4.1. Arven frå dei tidlegare ordbokredaksjonane

Vi har funne lite eksplisitt dokumentasjon av behandlinga av kontroversielle ord før vårt prosjekt starta. I innleiinga til førsteutgåva av NOB står det: «Ho er først og fremst ei definisjons- og rettskrivingsordbok.» Vidare «gjev [ho] rettleiing om bruksområda til orda (overført, fagleg, forsterkande, skjemtande bruk m.m.)» (NOB:Innleiing). I brukarrettleiinga til førsteutgåva av BOB skriv redaktørane dette:

Siktemålet har vært at den skal inneholde det sentrale ordforrådet i moderne bokmål. Det vil si ord som vi møter gjennom radio og fjernsyn, i aviser og allmenne tidskrifter, i skjønnlitteratur og lærebøker i grunnskolen og den videregående skole. (BOB:VII)

Redaktørane nemner element som er utelatne, som sjeldne framandord, spesielle fagord og eigennamn, men nemner ingenting om kontroversielle ord eller korleis diasystematiske markørar er brukte. Begge ordbøkene har *neds*. på lista over forkortingar. Ingen

av dei har ei eksplisitt forklaring av kva dei legg i omgrepet *nedsetjande/nedsettende*.

#### 4.2. Bruk av diasystematiske markørar i ordbøkene i dag

Ei allmenn ordbok skal i utgangspunktet fange den generelle, prototypiske tydinga av ei leksikalsk eining i språket. I prinsippet må derfor ein utypisk bruk av ei leksikalsk eining enten bli unngått eller stå tydeleg markert, slik at ordbokbrukaren unngår å bruke eit markert ord eller ei markert tyding som om ho er heilt nøytral (Zgusta 1971:173).

Som Bergenholtz et al. (1997:99) påpeiker, er diasystematisk markering eit forsøk på å lage kategoriar for fenomen som av natur er temmeleg vanskelege å avgrense. Derfor vel mange ordbøker å unngå diasystematiske markeringar.

Tydingsdelen av artiklane i BOB og NOB kan bestå av følgjande element:

- ein parafrase, altså ein fleirordig definisjon
- bruksdøme som skal illustrere typisk bruk av ordet
- nærsynonym
- ulike typar markørar

Ordbøkene har i dag markørar for domene (til dømes *botanikk*) og eit relativt avgrensa inventar av stilmarkering og/eller bruksmarkering (til dømes *ironisk*, *nedsetjande*). Vi har likevel ikkje funne eksplisitt dokumentasjon på kriteria for å bruke slike markørar.

For å få eit bilete av korleis kontroversielle ord er markerte i ordbøkene i dag, har vi undersøkt kor mange artiklar som har markøren *nedsetjande/nedsettende* i ordbøkene slik dei er publiserte i dag. Dei er enten brukte åleine eller står med ulike modifikasjonar (til dømes *ofte nedsetjande* eller *skjemtande* eller *nedsetjande*). Tabell 1 og 2 viser kor mange artiklar dette gjeld.

I dag har om lag 100 artiklar i kvar av ordbøkene ei markering som inneheld ordet *nedsetjande*. Av desse har ca.  $\frac{3}{4}$  markøren *nedsetjande/nedsettende* åleine, medan ca.  $\frac{1}{4}$  har denne markøren i kombinasjon med ulike modifikasjonar. Der er ikkje ein openberr systematikk i når éin føringsmåte er vald framfor ein annan.

BOB: Diasystematisk markering	Tal på artiklar
nedsettende	75
ofte nedsettende	16
spøkefullt eller nedsettende	8
kan oppfattes nedsettende	6
oftest nedsettende	3
i nedsettende tiltale eller spøkefullt	2
kan oppfattes som nedsettende	2
også nedsettende	2
i nedsettende dagligtale	1
ofte ironisk og nedsettende	1
regnes som nedsettende	1

Tabell 1: Bruken av markøren *nedsettende*, enten åleine eller med ulike modifikasjonar, i BOB på nett (tal frå februar 2019).

NOB: Diasystematisk markering	Tal på artiklar
nedsetjande	71
ofte nedsetjande	11
kan oppfattast nedsetjande	6
øg nedsetjande	6
nedsetjande eller skjemtande	5
skjemtande, nedsetjande	5
oftast nedsetjande	4
skjemtande eller nedsetjande	4
særleg nedsetjande	1
ofte brukt nedsetjande	1

Tabell 2: Bruken av markøren *nedsetjande*, enten åleine eller med ulike modifikasjonar, i NOB på nett (tal frå februar 2019).

Til samanlikning har *Svensk ordbok* (2009, heretter SO) kring 500 artiklar som er merkte som *nedsätt.*, som er nesten fem gonger så mange som i ordbøkene våre. SO har kring 65 000 artiklar, og ordbøkene er dermed samanliknbare i storleik. Årsakene til den store skilnaden i bruken av markørar i desse elles samanliknbare ordbøkene kan vere verde å studere nærare ved eit anna høve. Til dømes ser ein at medan SO har markert ord som *hore*, står dette ordet umarkert i både BOB og NOB (jf. figur 2).

I hore f2 [m1] (norr <i>hóra</i> ) kvinne som driver hor; gatepike, prostituert	I hore f2 (norr <i>hóra</i> ) kvinne som driv hor; skjøke, prostituert
---	--

Figur 2: artikkelen *hore* i BOB (til venstre) og NOB (til høgre).

### 4.3. Omsyn til retningslinjer frå Språkrådet

Sjølv om Språkrådet er deleigar av ordbøkene, gjer leksikografane for BOB og NOB sjølvstendige redaksjonelle val som fell utanfor normeringa som Språkrådet har ansvar for.

Når det gjeld spørsmål om tyding og bruk av sensitive ord for folkegrupper, slår Språkrådet fast at dei ikkje ser det som si oppgåve «å prøva å gjera språket ‘politisk korrekt’ ved å setja ord på indeks» (Språkrådet 2019). Snarare ønskjer Språkrådet å orientere publikum så godt som råd om språkssystema og språkbruken, og la brukarane ta stilling sjølve.

I tråd med at ordbøkene skal vere så deskriptive som råd på område som ikkje gjeld ordbøying og staving, ser Revisjonsprosjektet det som naturleg å forsøke å gje brukaren av ordbøkene nok informasjon til å gjere sjølvstendige, kvalifiserte val.

## 5. Revisjonsbehov på fleire nivå

Som vi skal sjå, ber vi i Revisjonsprosjektet med oss arv og må ta stilling til ord vi ikkje eingong ville vurdert å ta med. Samstundes

skal vi ikkje berre revidere det som står, men òg leggje til nye ord og tydingar.

Den metonymiske bruken av substantivet *asperger* vart til dømes utgangspunkt for redaksjonell diskusjon: Skal vi systematisk ta inn ein slik bruk av namn på diagnosar – altså når personen blir omtalt som diagnosen sin? Det var nokre døme på ein slik bruk av *asperger*, som i døma (3) og (4) frå Aviskorpuset (Norsk aviskorpus Bokmål 2020; sjå òg Andersen & Hofland 2012). Aviskjelde og dato er oppgjeve for kvart av døma. I nemningar for diagnosar som vi har undersøkt så langt (som i dømet med *asperger*), har ikkje metonymisk bruk vore så høgfrekvent samanlikna med grunntydinga av orda at det har vore grunn til å løfte han fram som ei eiga tyding. Då ser ikkje redaksjonen grunn til å gje plass til slike belastande tilleggstydingar i ordboka. Vi tek samstundes høgde for at vi kan møte på andre ord seinare i revideringsarbeidet der frekvensen av ei uønskt tilleggstyding er så høg at det ville kollidere med det deskriptive prinsippet å utelate ei slik tyding.

- (3) [...] stiller spørsmål ved om han kan være en **asperger**.  
(*Stavanger Aftenblad*, 27.11.2012)
- (4) [...] burde alle bedrifter som lager skilt hatt en **asperger** som korrekturleser. (*Dagbladet*, 18.03.2010)

Så langt i Revisjonsprosjektet ser vi at kontroversielle ord dukkar opp ikkje berre på oppslagsplass, der det er opplagt å finne dei, men òg i samband med tydingar og deltydingar. Det vil seie at kontroversielle ord er brukte i definisjonstekst og i bruksdøme.

Eit døme på oppslagsord som det er grunn til å vurdere, er *sambo*, i NOB definert som «avkom av neger og mulatt el. neger og indianar». I vårt korpusmateriale finn vi berre døme på meta-språkleg bruk av ordet. På 2000-talet er ordet omtalt i ein tekst av kommentator Inger Anne Olsen (2009), som ser kritisk på ordforrådet bl.a. i BOB, som i (5) under.



- (5) [...] neger og mulatt. Lytt til ordet: En **sambo**. (*Aftenposten*, 20.06.2009)

Vidare finn ein døme på deltydingar som bør gå ut i artiklar som framleis skal bli ståande i nettutgåva. Ein illustrasjon av dette er adjektivet *urørt* i BOB, som framleis står med tydinga «som ikke er rørt eller tatt i bruk», mens den gammalmodige definisjonen «om kvinne: som ikke har hatt samleie» er fjerna (døme 6 under). Ein finn døme på 'jomfru'-bruken i nyare tekst, men dette er av forfatarar som vil ha eit eldre preg på tekstane sine, og ein kan derfor ikkje rekne det som attestering av bruk i moderne bokmål.

- (6) **urørt** a2 (bet. 2 etter lat. (*virgo intacta* 'urørt (jomfru)') 1 som ikke er rørt el. tatt i bruk *senga var u- / la maten stå u- / u- natur*. 2 om kvinne: som ikke har hatt samleie  
(BOB)

Kontroversielle ord og kontroversiell ordbruk finn ein òg i bruksdøma på «nøytrale» ord. Artikkelen **sivilisasjon** var, som vi ser i (7) under, illustrert med dømet «med misjonærane trengde sivilisasjonen seg fram i Afrika». Dette var kanskje nøytral språkbruk kring 1980, men det kling dårleg i vår tid.

- (7) **sivilisasio'n** m1 (frå fr; av *sivilisere*) 1 kultur, oftast brukt om kulturen til den kvite rasen i motsetnad til naturfolk og særleg med tanke på den tekniske og materielle utviklinga *med misjonærane trengde s-en seg fram i Afrika* [...] (NOB)

Adjektivet *rød* i døme (1) i innleiinga er i BOB definert slik: «som har farge som ligner blod el. ild». Dette er i seg sjølv ein grei definisjon ut frå formatet på ordboka, men blant døma kjem så *den røde rase*, forklart som «indianerne i Nord-Amerika».

Som vi har kommentert i 4.2, kan dei diasystematiske bruksmarkeringane òg vere modne for ein gjennomgang. I 2016 vart markeringa *kan oppfattes nedsettende* lagd til i definisjonen av *rødhud* (8) i nettutgåva av BOB. Men er denne markeringa tilstrekkeleg ut frå ei moderne oppfatning av stilnivå, eller burde ordboka her vere endå tydelegare på at *rødhud* er forelda og ikkje lenger å rekne som akseptabel språkbruk?

Vidare er det problematisk at bruksmarkeringane, slik dei er no, blir brukte med ulike typar modifiseringar, utan at det blir gjort klart kva markørane og modifikasjonane tyder. Kva skal ein til dømes forstå når det står *kan oppfattes* framfor bruksmarkeringa? Er dette eit «nei» til å bruke ordet, eller eit «tja»?

(8) **rødhud** m1 [engelsk *redskin*] kan oppfattes nedsettende: indianer fra Nord-Amerika.

(Døme frå nettutgåva av BOB. Artikkelen vart revidert i 2016.)

## 6. Diskusjon

Basert på litteraturen og redaksjonen sine erfaringar så langt i Revisjonsprosjektet ser vi i hovudsak fire ordbokstrategiar for kontroversielle ord.

Den eine er å utelate kontroversielle ord og tydingar, noko som er lite aktuelt for våre ordbøker, ettersom vi skal vere så deskriptive som råd når det gjeld ordutval, tydingsoppdeling, definisjonar og bruksdøme. Ei heilt anna sak er at empiriske undersøkingar av bruksfrekvens og utbreiing i tid kan føre til at kontroversielle ord og tydingar blir utelatne, fordi dei faktisk ikkje er sentrale nok og ikkje har støtte i moderne språkbruk. Dømet med *sambo* illustrerer dette. Eit ord i same sjanger som framleis må stå i ordbøkene, er *neger*. Det er framleis i frekvent bruk i tekst og har vore oppe i samfunnsdebatten. Det er derfor viktig å rettleie ordbokbrukarane om «stilnivået».

Fjeld (1994:29ff.) peiker på at der er «grenser for hvilke ord vi bør akseptere som en del av vår språkkultur, f.eks. vil ord med klart rasistisk innhold ofte utelates, selv i deskriptive ordbøker». Dette er sant, men så langt i prosjektet har vi ikkje funne grunn til å utelate lemma for å vere «politisk korrekte». For det første ville det stri mot det deskriptive idealet som ordbøkene byggjer på, og det er heller ikkje informativt. Støyter ein språkbrukar på *neger* i ein tekst og prøver å slå opp i BOB eller NOB, vil hen ikkje bli opplyst dersom ordet ikkje er å finne i ordboka.

Ei anna tilnærming er å oppgje tyding utan eksplisitt bruksmarkering. Samanlikna med til dømes SO ser det ut til at dette har vore ein føretrekt praksis i BOB og NOB til no. Ein kunne seie at dette er i tråd med Språkrådet sitt syn om at dei ikkje skal gjere språket «politisk korrekt». Spørsmålet er om dette òg kan kollidere med idealet om klar informasjon til brukarane. Artiklar utan bruksmarkering gjev ikkje lesaren den informasjonen som ein kan gå ut frå hen leitar etter. Særleg er dette eit omsyn vi bør ta når det gjeld brukarar som ikkje har norsk som morsmål.

Ei tredje løysing er å bruke diasystematiske markeringar, noko som blir gjort til ein viss grad i ordbøkene i dag. Eit problem med slik markering er at det er vanskeleg å definere eintydige kriterium for når eit ord er «kontroversielt nok» til å få bruksmarkering. Særleg er dette ei utfordring for våre ordbøker, når dei i realiteten er både normative (med omsyn til staving og bøying av ord) og deskriptive (med omsyn til ordutval, definisjonar og bruksdøme). Vi må sannsynlegvis ta på alvor at markeringa av enkelte ord – eller mangelen på markering – i desse ordbøkene kan bli tolka som ein «fasit» i langt større grad hos brukarane enn det som er intensjonen vår. Artikkelen *homse* kan illustrere dette. Lemmaet stod umarkert i 1986 med ein heilt nøytral definisjon: «homofil mann». Då den definisjonen vart utforma, var ordet utan tvil å rekne som nedsetjande. Sidan då har *homse* blitt meir nøytralt, og dermed ville det vore problematisk å «stemple» det i våre ordbøker som potensielt nedsetjande.

Det same ordet illustrerer dessutan at oppfatninga av kva ord som er kontroversielle, også i stor grad vil endre seg over tid. Dermed kan eit vidare problem vere at markeringane etter kvart framstår som minst like forelda som definisjonane og dermed gjev eit ord uønskt merksemd.

Vi konstaterer likevel at diasystematiske markeringar allereie er i bruk i BOB og NOB. Som del av ordbokrevisjonen ser vi det som ønskjeleg å redusere variasjonen i dei diasystematiske markeringane som vi såg døme på i tabell 1 og 2, og gjerne òg greie kort ut om intensjonen som ligg bak når vi vel å bruke ei slik markering. Her kan kategoriseringsarbeidet til Trap-Jensen (2020) bli nyttig for revisjonen av BOB og NOB. Så tidleg i prosjektet har vi mest av alt behov for å loggføre internt i redaksjonen kva ord som kunne vere kandidat for ei slik markering. Så kan vi seinare i prosjektet gå gjennom dei samla.

Ein fjerde strategi som kan bli nemnd, men som ikkje er i bruk i BOB og NOB, er å bruke stilruter, altså litt lengre bakgrunnsforklaringar om spesielt sensitive ord. Slike stilruter er eksempelvis brukte i SO (2009), men i den nye utgåva av SO går dei bort frå stilruter. Dette er nemnt i artikkelen til Petersson & Sköldberg (2020).

## 7. Konklusjon

For å kunne diskutere retningslinjer for behandlinga av kontroversielle ord i BOB og NOB har vi forsøkt å definere målgruppa for ordbøkene. Dei skal vere allmenne ordbøker for skuleelevar og vaksne, både for morsmålstalarar og for folk med eit anna morsmål enn norsk. Som vi har diskutert, må vi då ta omsyn til brukarar med større behov for eksplisitt informasjon enn dei som er morsmålsbrukarar.

For ordbokbrukaren kan det framstå som eit paradoks at ord-

bøkene er både normative og deskriptive. Vårt mål er å gje brukaren nok informasjon til å gjere sjølvstendige språkvurderingar, men utan å vifte med peikefingeren. I tråd med det deskriptive idealet ønskjer vi å vere atterhaldne med å bruke diasystematiske markeringar. Dei kan utan tvil vere til hjelp for språkbrukarane, men slik dei er brukte no, er dei lite gjennomslittige.

Kva for lemma og tydingar som blir publiserte, skal som hovudregel vere styrt av generelle frekvensprinsipp, og kontroversielle ord er i utgangspunktet ikkje unnatekne frå dette. Belastande personnemningar og tydingar, som til dømes *ein asperger*, unngår vi likevel, med mindre frekvensen er så høg at det kolliderer med det deskriptive prinsippet.

Redigeringa og vedlikehaldet av ordbøkene skal halde fram etter at prosjektet er over, og dette arbeidet vil til dels bli utført av andre redaktørar enn dei som er i redaksjonen no. For å unngå at kontroversielle ord lever vidare utan oppsyn, er det viktig med ei teknisk løysing som let oss markere dei orda i ordbokbasane som redaksjonen vurderer som kontroversielle, og som derfor treng særskild oppfølging på jamn basis. Desse bør gjennomgåast med jamne mellomrom.

## Litteratur

### Ordbøker

Bergenholtz, Henning, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén (1997): *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Nordisk forening for leksikografi.

BOB = *Bokmålsordboka*. Trykte utgåver (1986 [1993, 2004/2005]). Nettutgåve (1994–): <ordbok.uib.no> (mars 2020). Tilgjengeleg i appen Ordbøkene frå 2017. Ordboka er i dag eigd og drifta av Språkrådet og Universitetet i Bergen.

- NOB = *Nynorskordboka*. Trykte utgåver (1986 [1993, 2001, 2006]. Nettutgåve (1994–): <ordbok.uib.no> (mars 2020). Tilgjengelig i appen Ordbøkene frå 2017. Ordboka er i dag eigd og drifta av Språkrådet og Universitetet i Bergen.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). Stockholm: Norstedts.

## Annan litteratur

- Andersen, Gisle & Knut Hofland (2012): Building a Large Corpus Based on Newspapers from the Web. I: Gisle Andersen (ed.): *Exploring Newspaper Language: Using the Web to Create and Investigate a Large Corpus of Modern Norwegian*. Studies in Corpus Linguistics 49. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–28.
- Atkins, Sue & Michael Rundell (2008): *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Fjeld, Ruth Vatvedt (1994): Om ordbokskriminalitet og etikk i leksikografisk arbeid. I: *LexicoNordica* 1, 27–42. <<http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>> (mars 2020).
- Grønvik, Oddrun (2002): Er det stygt å seie neger? Om konnotasjonar, bruksmarkering og nemne for folkegrupper. I: *LexicoNordica* 9, 149–172. <<http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>> (mars 2020).
- Lakoff, Robin (1973): Lexicography and Generative Grammar II: Context and Connotation in the Dictionary. I: *Annals of the New York Academy of Sciences* 211 (1), 154–164. <<https://nyaspubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1749-6632.1973.tb49488.x>> (mars 2020).
- Lyse, Gunn Inger (2020): Ut med *adamsslekt* og inn med *arveprinsesse*? Leksikografiske metodar i revisjonen av BOB og NOB. I: Caroline Sandström, Ulla-Maija Forsberg, Charlotta af Hällström-Reijonen, Maria Lehtonen & Klaas Ruppel (red.): *Nor-*

- diska studier i lexikografi* 15. Helsingfors: Nordisk Förening för lexikografi, 215–224.
- Moon, Rosamund (2014): Meanings, Ideologies, and Learners' Dictionaries. I: Andrea Abel, Chiara Vettori & Natascia Ralli (eds.): *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus. 15-19 July 2014*. Bolzano/Bozen: Institute for Specialised Communication and Multilingualism, 85–105. <[https://www.euralex.org/elx\\_proceedings/Euralex2014/euralex\\_2014\\_004\\_p\\_85.pdf](https://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2014/euralex_2014_004_p_85.pdf)> (mars 2020).
- Moon, Rosamund (2015): Explaining Meaning in Learners' Dictionaries. I: Philip Durkin (ed.): *The Oxford Handbook of Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 123–143.
- Norsk aviskorpus Bokmål. Datasamling skapt i prosjektet Norsk aviskorpus. Tilgjengeleg gjennom CLARINO Bergen Centre. <<http://hdl.handle.net/11495/D9B5-0349-4330-0>> (mars 2020).
- Olsen, Inger Anne (2009). Jødeblod og negerkunst. Kommentar i *Aftenposten* 20.06.2009.
- Ordbokstatistikk (2020) = Bruksstatistikk for ordbøkene på nettet. <<https://ordbok.uib.no/perl/ordbokstatistikk.cgi>> (mars 2020).
- Petersson, Stellan & Emma Sköldberg (2020): Beskriva utan att diskriminera. Representation av könsidentitet och sexuell läggning i *Svensk ordbok*. I: *LexicoNordica* 27 (dette nummeret).
- Rauset, Margunn (2019): *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* – einægga, toegga eller siamesiske tvillinger? I: *LexicoNordica* 26, 155–175.
- Revisjonsprosjektet (nettside). <<https://www.uib.no/revisjonsprosjektet>> (mars 2020).
- Selback, Bente (2020): «Å nei, det ordet er ikkje lov på nynorsk!» Eller ...? Om parallell redigering av to norske ordbøker. I: Caroline Sandström, Ulla-Maija Forsberg, Charlotta af Hällström-Reijonen, Maria Lehtonen & Klaas Ruppel (red.): *Nordiska studier i lexikografi* 15. Helsingfors: Nordisk Förening för lexikografi, 297–305.

- Språkrådet (2014): Norsk ordbokpolitikk. Notat fra Språkrådet til Kulturdepartementet 3. mars 2014. <<https://www.sprakradet.no/upload/Aktuelt/Notat%20om%20norsk%20ordbokpolitikk.pdf>> (mars 2020).
- Språkrådet (2019): Sensitive ord. <[https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Sensitive\\_ord/](https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Sensitive_ord/)> (nettside sist oppdatert 6. november 2019) (mars 2020).
- Språkrådet & Universitetet i Bergen (2016): Samarbeidsavtale. Upublisert.
- Stortingsmelding nr. 35 (2007–2008): *Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*. <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-35-2007-2008-/id519923/>> (mars 2020).
- Trap-Jensen, Lars (2020): Inklusion eller mindretalsdiktatur? Om politisk korrekthet, minoritetshensyn og leksikografisk deskriptivisme i *Den Danske Ordbog*. I: *LexicoNordica* 27 (dette nummeret).
- Zgusta, Ladislav (1971): *Manual of lexicography*. Prague: Academia.

Gunn Inger Lyse  
leksikograf, ph.d.  
Universitetet i Bergen  
Institutt for lingvistiske, litterære  
og estetiske studium  
Postboks 7805  
NO-5020 Bergen  
gunn.lyse@uib.no

Terje Svardal  
leksikograf, cand.philol.  
Universitetet i Bergen  
Universitetsbiblioteket  
Postboks 7808  
NO-5020 Bergen  
terje.svardal@uib.no



# Beskriva utan att diskriminera. Representation av könsidentitet och sexuell läggning i *Svensk ordbok*

Stellan Petersson & Emma Sköldberg

The purpose of the paper is to present and discuss the treatment of controversial words in the development of a new edition of the Swedish monolingual dictionary *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO), which is expected to be published in 2021. The focus of the article is on the semantic fields of sexual orientation and gender identity, and the challenges met in the process of developing a non-discriminatory and descriptively adequate resource. A more inclusive and updated lemma list is put forward, as well as revisions of definitions and linguistic examples. The article discusses usage labels of negatively charged words and explores the role of links to promote non-discriminatory word choices. Furthermore, methodological questions are raised, and the role of corpora and other sources of data is discussed.

## 1. Inledning

Den första upplagan av samtidsordboken *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (hädanefter SO) kom ut 2009. Sedan några år tillbaka pågår ett arbete med att uppdatera verket. Upplagan från 2009 har utan tvivel många förtjänster, men mycket kan också förbättras och moderniseras i den. Exempelvis är betydande delar av innehållet från 1980-talet. En del av detta material behöver revideras för att ordboken ska spegla samtida svenska och samtidigt vara en relevant resurs för de tänkta användarna – såväl modersmålstalare som avancerade inlärare – och fungera som stöd vid reception och produktion (se vidare bl.a. Malmgren 2009).

Inför 2009 arbetade den dåvarande SO-redaktionen med bl.a. genusfrågor (se vidare Sköldberg 2020). Den nuvarande SO-redaktionen, till vilken artikelförfattarna hör, har ett något bredare fokus. Arbetet rör nu kontroversiella ord, som kan föras till frågor om genus men även till andra områden. De sju diskrimineringsgrunderna, som återfinns i diskrimineringslagen från 2008, är utgångspunkter i utvecklingen. Diskrimineringsgrunderna, d.v.s. kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, etnicitet, funktionsnedsättning, ålder och religion (*Diskrimineringslagen* 2020), fungerar som ett slags semantiska fält. Det finns andra semantiska fält med liknande kontroversiella ord. Som exempel kan ord som betecknar kroppsform, politisk tillhörighet och social klass nämnas. Det pågående revideringsarbetet måste emellertid avgränsas på något sätt, och diskrimineringsgrunderna ger ett icke godtyckligt sätt att ringa in fokusområdet.

Syftet med föreliggande artikel är att redogöra för och diskutera redaktionens arbete med kontroversiella ord i SO. Närmare bestämt behandlas två av diskrimineringsgrunderna, och de semantiska fält som är förknippade med dem, nämligen könsöverskridande identitet eller uttryck samt sexuell läggning.

Sedan 2017 är SO, tillsammans med *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) och *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB), tillgänglig i ett gränssnitt via webbplatsen svenska.se, och användningen av ordboksportalen ökar konstant. Såväl SO som SAOL baseras på innehållet i vår interna databas (i det följande kallad Lexikalisk databas), som har utvecklats vid Göteborgs universitet sedan 1970-talet och som senare inköpts och vidareutvecklats med finansiering av Svenska Akademien.<sup>1</sup> Enligt Josephson (2018:249) är denna lexikaliska databas ”en dold makthavare över det svenska ordförrådet”. Josephson (2018:250–251) menar vidare att det vore önskvärt att inte alla större ordböcker över svenskan grundade sig

1 Se Rydstedt (2012:19ff.) för en ingående beskrivning av bl.a. bakgrunden till Lexikalisk databas.

på en och samma lexikaliska resurs. Enligt honom skulle fler ordböcker, utgivna av flera olika aktörer, tillsammans ge en bättre bild av svenskans variation och uttrycksmöjligheter. I dagsläget är det dock så att det ordförråd som SO-redaktionen väljer att behandla – och inte behandla – samt hur detta ordförråd presenteras, ofrånkomligen har betydelse för vad som uppfattas som korrekt normalprosa. SO-redaktionens målsättning att erbjuda allmänheten en lexikografisk resurs som är både deskriptivt adekvat och diskrimineringsfri, ska ses mot bakgrund av dessa fakta.

## 2. Teoretiska utgångspunkter

I vårt arbete med fälten könsidentitet och sexuell läggning har vi tittat närmare på teorier om nedsättande ord. Under processen har vi vidare förtydligat på vilket sätt vårt arbete skiljer sig från olika försök att belysa sociala förhållanden och problem genom diskursanalys.

Inom språkfilosofin har s.k. *slurs* diskuterats nyligen av t.ex. Nunberg (2017). *Slur* betyder ungefär 'smådeord' eller 'nedsättande ord'. Nunberg tänker sig att det som gör att något blir ett nedsättande ord har att göra med ordets sociala och historiska bakgrund. Ta t.ex. ordet *redskin* för amerikansk ursprungsbefolkning. Varför är det nedsättande? Nunberg tänker sig att det nedsättande inte är en komponent i själva betydelsen. Men ordet har använts, och används idag, inom sociala grupper som har en negativ eller stereotyp uppfattning om den amerikanska ursprungsbefolkningen. Vårt sätt att hantera brukskommentarer ligger i linje med Nunbergs resonemang, vilket vi kommer att se längre fram.

Moon (2014) och Chen (2019) diskuterar lexikografi från ett kritiskt, diskursanalytiskt perspektiv. Moon koncentrerar sig på engelska inlärningsordböcker och på aspekter som kan tänkas vara extra relevanta för dem som inte har engelska som modersmål,

och diskuterar ideologiskt laddade ord, utifrån teman som ålder, sexualitet och etnocentrism. Chen anser att studiet av ordböcker kan vara en del av ett bredare forskningsprogram inom kritisk diskursanalys (se t.ex. Fairclough 2010, van Dijk 2015). Ordböcker kan vara ideologiskt laddade och bidra till reproduktion av illegitima maktstrukturer i samhället, enligt Chen. I arbetet med kontroversiella ord har redaktionen en annan, kanske lite mer försiktig, ingång. Vi har målet att utforma en diskrimineringsfri produkt, men har inga särskilda mål när det gäller analys av lexikografins förhållande till frågor om ideologi och makt.

Wojahn (2015) är intressant i sammanhanget, eftersom han diskuterar språkplanering och språkaktivism: försök att förändra språket för att på det sättet belysa t.ex. ojämlikhet mellan kvinnor och män eller personer med olika sexuella läggningar eller könsidentiteter. Vårt uppdrag är i första hand deskriptivt och inte språkaktivistiskt. Samtidigt vill vi, återigen, utforma en diskrimineringsfri produkt, och behöver i vissa fall göra val som inte är renodlat lingvistiska. Även detta återkommer vi till längre fram.

### 3. Arbetsprocess

Redaktionen arbetar, som tidigare sagts, med att uppdatera och utveckla Lexikalisk databas inför en ny upplaga av SO, som beräknas bli publik under år 2021. Kärnan i databasen utgörs av de ca 65 000 artiklar som ingår i SO (2009) (se bl.a. Sköldberg & Hannesdóttir 2017, Sköldberg 2018 och Blensenius 2019 för redogörelser av olika slags arbetsuppgifter som redaktionen har valt att satsa på).

I arbetet med de kontroversiella orden kan man, något idealiserat, urskilja följande steg. Först görs en avgränsning av ett semantiskt fält, t.ex. sexuell läggning eller etnicitet. Därefter formas en hypotes om de i fältet ingående ordens frekvens, betydelse, kombinatoriska egenskaper etc. I ett tredje steg testas hypotesen,

och redaktionen försöker att verifiera eller falsifiera den. Detta sista steg är det mest omfattande och tar mest tid.

Ibland görs arbetet från scratch. Redaktörerna tar då sig an ett ord som finns bland nyordskandidaterna och som har bedömts hålla måttet för inklusion i ordboken. Ibland finns det redan artiklar i databasen, och hypoteser och ställningstaganden från tidigare redaktörer kan i så fall omprövas, vilket ibland resulterar i revidering av befintliga artiklar, på grund av att andra material konsulterats, att språkbruket ändrats, eller att andra teorier, studier eller principer fungerat som utgångspunkt.

Hur hittas artiklar med kontroversiella ord i databasen? En vanlig metod är fritextsökning i gränssnittet mot Lexikalisk databas. Genom sökningar på t.ex. *homo\**, *sexualitet* eller *trans\** (som kan begränsas till innehållet i exempelvis definitioner eller språkprov) ges listor på artiklar där dessa ord och förled ingår.

Redaktionen använder vidare ett flertal metoder för att välja ut ord bland nyordskandidaterna och för att hitta lämpliga söksträngar för fritextsökning, främst följande:

- sökningar i korpusar som tillhandahålls av bl.a. Språkbanken Text, Mediearkivet samt Kungliga bibliotekets tjänst Svenska dagstidningar
- sökningar på Google
- diskussioner inom redaktionen
- diskussioner med andra kollegor vid t.ex. forskningsseminarier vid Göteborgs universitet, på symposier, konferenser m.m.
- genomgångar av branschordlistor, t.ex. RFSL:s<sup>2</sup> begreppsordlista
- läsning och diskussioner av relevanta teorier och studier.

---

2 Förkortningen RFSL står för Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter (tidigare Riksförbundet för sexuellt likaberättigande).

SO bygger till stor del på korpusmaterial. De korpusar som användes under arbetet inför 2009 års upplaga (och dess föregångare) innehöll huvudsakligen svenska dagstidningar och romaner, dvs. etablerat, redigerat skriftspråk (se Inledning i SO 2009:XII). De material som nuvarande redaktion utgår ifrån är av ett mer varierat slag. Bland annat ingår även texter från sociala medier i de aktuella korpusarna (se vidare bl.a. Sköldberg & Hannesdóttir 2017). Valet av data påverkar vilka ord som hamnar bland nyordskandidaterna, och hur det faktiska bruket av vissa ord ser ut i materialen – detta har inflytande på vår beskrivning.

#### 4. Granskning och revidering

I samband med arbetet med ordboksartiklar som kan kopplas till diskrimineringsgrunderna fokuserar redaktionen på följande informationskategorier och frågeställningar:

- Lemmabestånd. Vilka uppslagsord är med? Vilka är inte med?
- Betydelsebeskrivningar. Hur definieras enskilda ord? Vilka ord används i betydelsebeskrivningarna?
- Brukskommentarer. Hur används ”<nedsättande>”, ”<kan uppfattas som stötande>”, m.m.?
- Språkprov. Vilka exempel (sammansättningar, fraser och meningar) anförs?
- Länkar. Mellan vilka uppslagsord och betydelser hänvisas det?

Exempel från var och en av dessa informationskategorier presenteras nedan.

#### 4.1. Lemmabestånd

I SO (2009) finns det ett flertal ord kopplade till fältet sexuell läggning och könsidentitet, t.ex. *bisexuell, gay, hbt, homofobi, homosexualitet, homoäktenskap, lesbisk, queer- och transvestism*. Här är några av de – för SO:s del – nya ord som har lagts in i databasen inför nästa upplaga: *cisperson, dragqueen, hbtq, hbtqi, hen, heterosexuallitet, icke-binär, könsbekräftande, könsdysfori, könsidentitet, könsöverskridande, pansexuell* och *polyamorös*. Genom att också dessa ord upptas skulle man kunna säga att de sexuella läggningar m.m. som dessa ord betecknar också erkänns.<sup>3</sup> Samtidigt är det, som vid *heterosexualitet*, inte bara beteckningar på normbrytande förhållanden etc. som läggs in. Det kan tyckas märkligt att just *heterosexualitet* inte är upptaget sedan tidigare, men det kan ha att göra med frekvenser i de skrivna material som ordboken baseras på. På ordet *homosexualitet*, som finns med i SO (2009), får man 83 353 träffar (sidor) om man söker i alla svenska material i Mediearkivet, Nordens största digitala nyhetsarkiv. Ordet *heterosexualitet*, som nu lagts in i databasen, ger däremot endast 2 903 träffar i motsvarande material.

För övrigt kan konstateras att bruket av pronomenet *hen* har ökat radikalt i svenskan sedan förra upplagan utarbetades. Ordet har varit i tio-i-topp bland de mest sökta orden på svenska.se sedan portalen lanserades, och det har en självklar plats i nästa upplaga av SO (jfr stilruta under uppslagsordet *han* i 2009 års tryckta upplaga, som bl.a. gäller ”det rätt orealistiska *hän* (från finskan)”). Det nya pronomenet anges ha två betydelser, dels ’könsneutral benämning på person som är omtalad, eventuellt implicit, i sammanhanget’, dels ’benämning på person som inte vill eller kan kategorisera sig som entydigt man eller kvinna’.

3 Jfr NLO (1997:18) i vilken det står: ”Litt overdrevet kan man si at når en språklig foreteelse tas inn i en ordbok uten reservasjoner, er den til en viss grad opphøyet til (uoffisiell) norm”.

## 4.2. Definitioner och definitionsvokabulär

Vid granskningsarbetet revideras befintliga definitioner. Som exempel kan betydelsebeskrivningarna av substantivet *kön* i SO (2009) respektive i SO2-databasen (mars 2020) anföras. I det följande ges förkortade versioner av innehållet i de bägge artiklarna.

SO (2009):

**kön** ... 1 endera av de två rolltyperna vid fortplantningen (dvs. hona el. hane, kvinna el. man) *könsbestämning; könsbyte; hankön; honkön; kvinnokön; kvinnligt kön; manligt kön; skillnader i ålder och kön; ett litet barn av svårbestämt kön; ett barns kön avgörs redan vid koncipieringen* ○ äv. om grupp (ofta totaliteten) av kvinnor resp. män *könsfördom; skapa jämlikhet mellan könen; den naturliga blygheten för det motsatta könet* ○ ibl. äv. om sexualdrift *könets förlustelser* ○ äv. könsorgan *könshår; hans kön kunde anas genom byxtyget* ...

SO2-databasen:

**kön** ... • endera av de två rolltyperna vid fortplantningen (dvs. hona eller hane, kvinna eller man) *honkön; hankön; kvinnokön; mankön; könsbestämning; könsbyte; kvinnligt kön; manligt kön; skillnader i ålder och kön; ett litet barn av svårbestämt kön* ○ även om grupp (ofta totaliteten) av kvinnor resp. män *könsfördom; skapa jämlikhet mellan könen; den naturliga blygheten för det motsatta könet* ○ även om självupplevd identitet *könsidentitet; psykologiskt kön* ○ även könsorgan *könsakt; könshår; könssjukdom; tvätta könet med ljummet vatten* ...

Här kan den i SO2-databasen tillagda underbetydelsen ”även om självupplevd identitet” noteras. Redaktionen har som synes gjort



valet att lägga till en betydelse vid sidan av exempelvis den mer frekvent använda, biologiska betydelsen. Den identitetsrelaterade betydelsen av *kön* är relevant i sammansättningen *könsidentitet*, och i formuleringar som *psykologiskt kön*. Denna betydelse av *kön* stämmer även överens med innehållet i RFSL:s begreppsordlista.

Redaktionen strävar också efter att, inför den nya upplagan, formulera så inkluderande betydelsebeskrivningar som det bara går. Ett exempel är hur *svärson* definieras:

SO (2009):

*svärson* ... (ngns) dotters man

SO2-databasen:

*svärson* ... man som är partner till någons vuxna barn

Den nya definitionen omfattar såväl heterosexuella som homo-sexuella relationer (jfr Trap-Jensen 2020). Fler uppslagsord som omdefinierats enligt samma princip är *svärdotter*, *svärfar*, *svärmor*, *make*, *man*, *fru* etc.

I samband med detta arbete har redaktionen bl.a. beaktat de resonemang som förs av Moon (2014), som redogör för en studie av hur olika sexuella läggningar är representerade i fem större engelska inlärningsordböcker. Bland annat jämför hon förhållandet mellan mer inkluderande definitioner och bruket av icke-heteronormativa exempel i verken. Idéer har även kommit från lösningarna i t.ex. engelskspråkiga Merriam-Webster (2019). Vidare har svenska Wiktionary, dvs. en användargenererad ordbok, som kan sägas vara förhållandevis progressiv i just detta avseende, fungerat som inspirationskälla (jfr Moon 2014:102).

Slutligen har tankemöda också lagts vid att granska vilka enskilda ord som används i definitionerna och vad dessa har för konnotationer (jfr diskussionen i Sköldberg 2020 kring användningen av ordet *ras* i SO:s betydelsebeskrivningar.)

### 4.3. Brukskommentarer

Exemplet *bög* kan användas för att illustrera vår arbetsprocess, i synnerhet när det gäller frågor kring värdeladdning, språkprov och länkar. I SO (2009) och i nuvarande SO2-databas ges följande information om ordet:

SO (2009):

**bög** ... homosexuell man <ngt vard.> *bögskräck; rätten för bögar att gifta sig och adoptera barn ...*

SO2-databasen:

**bög** ... <något vardagligt; kan uppfattas som nedsättande> homosexuell man ... *bögpar; rätten för bögar att gifta sig och adoptera barn ...*

Som synes är substantivet i SO (2009) försett med brukskommentaren *ngt vard.* Det är en kommentar kring stil: ordet passar inte i normalprosa utan har en mer ledig och vardaglig karaktär. I SO (2009) finns vidare följande stilruta:<sup>4</sup>

Orden *flata* och *bög* användes ursprungligen mest av heterosexuella som nedsättande beteckningar på homosexuella. Så småningom började homosexuella personer använda orden om sig själva, och idag är de fullt brukbara som neutrala beteckningar, kanske de bästa som finns. De har också vissa fördelar framför beteckningen *homosexuell*, bl.a. att de är riktiga substantiv.

Det är emellertid inte helt rättvisande att skriva som i stilrutan ovan. Om en homosexuell man använder uttrycket om sig själv, torde det inte vara negativt laddat.<sup>5</sup> Men ordet används fortfarande

4 Stilrutan, som det hänvisas till under *bög*, står i artikeln om *flata*.

5 Se Wojahn (2015:129–135) om hur *bög* och *flata* använts bland aktivister.

de som tillmäle eller smädeord, t.ex. bland pojkar och unga män. Det kan inte uteslutas att den användningen är ett utslag av homofobi. Om vi följer Nunberg (2017), kan vi säga att ordet används i sociala grupper med negativa attityder mot homosexualitet. Detta behöver ordboksanvändare – och inte minst personer som håller på att lära sig svenska – få information om. Därför har vi, som framgår ovan, inför den kommande upplagan av SO lagt till formuleringen *kan uppfattas som nedsättande*.

Stilrutan i SO (2009) ligger i linje med RFSL:s beskrivning av *flata* och *bög*: de är återtagna och inte negativt laddade, enligt riksförbundet. Vår nuvarande beskrivning skiljer sig sålunda från RFSL:s. Skillnaden i bedömning av exemplet kan ha att göra med att RFSL har en språkaktivistisk utgångspunkt, till skillnad från oss (se avsnitt 2 ovan).

Inför den kommande upplagan av SO har redaktionen valt att ta bort samtliga stilrutor, dvs. även den som hör till *flata* och *bög*. Utmönstringen av stilrutor har gjorts av flera skäl, men främst till följd av inriktningen mot en mer renodlad deskriptiv lexikografisk resurs.<sup>6</sup> Vi har vidare ändrat ett av språkproven i artikeln *bög*. Istället för att ge exemplet *bögskräck*, ett ord med drag av homofobi, har vi nu istället exemplet *bögpar*, som dessutom är mer frekvent i våra källor.

Det kan diskuteras om brukskommentaren *kan uppfattas som nedsättande* är optimal. Kommentaren är skriven ur ett mottagarperspektiv. Men kanske vore det bättre att här ta ett användarperspektiv: ordet kan sägas med olika avsikter. Vi har dock valt att behålla mottagarperspektivet, eftersom det passar bäst in i vår nuvarande lexikografiska taxonomi över brukskommentarer. En revidering av taxonomin vore mycket tidskrävande och vi har valt att inte prioritera detta i nuläget. Vidare kan det finnas en teore-

6 I fall som dessa skulle möjligtvis genomtänkta och uppdaterade stilrutor kunna fylla en viktig funktion, eftersom det i dem finns utrymme för mer ingående och nyanserade resonemang kring uppslagsordens bakgrund, laddning m.m.

tisk poäng i att inte vara för användarfokuserad. Nunberg (2017) argumenterar för att det är ordets sociala och historiska bakgrund som spelar roll för värdeladdningen; givet den teorin blir inte avsändarens specifika avsikt det enda centrala.

Det är vidare diskutabelt om *bög* har *en* huvudbetydelse samt värdeladdning som beror på kontexten, eller om den neutrala och den negativt laddade användningen utgör två olika huvudbetydelser. Det passar dock in i vår taxonomi att utgå från huvudbetydelse snarare än värdeladdning. Samtidigt är det svårt att se något starkt skäl till att göra på det ena eller andra sättet. Ett alternativ till vår indelning är sålunda att fästa mindre vikt vid definitionen, och låta värdeladdningen motivera två huvudbetydelser.

#### 4.4. Språkprov

I samband med uppdateringsarbetet läggs också stor vikt vid revidering av olika slags språkprov (jfr resonemanget om *bögskräck/bögpar* i avsnitt 4.3 ovan). I enlighet med tidigare resonemang strävar redaktionen efter att ge en mer mångfacetterad och varierad bild av möjliga sexuella läggningar m.m. Som exempel kan substantivet *sexualitet* nämnas. I SO (2009) innehåller artikeln *sexualitet* två sammansättningar som ska illustrera hur ordet kan användas: *heterosexualitet* och *homosexualitet*. I SO2-databasen har dessa två sammansättningar kompletterats med *asexualitet*, *bisexualitet* och *hypersexualitet* (som samtliga nu också utgör egna uppslagsord i databasen).

I samband med revideringsarbetet granskar redaktionen också befintliga syntaktiska språkprov och byter, vid behov, ut sådana eller lägger till fler. Precis som vid betydelsebeskrivningarna är målsättningen att ge fler inkluderande exempel.

För det första sker detta genom att exempel som också beskriver homosexuella förhållanden anförs (jfr Moon 2014). Följande fall återfinns i SO2-databasen:

**blivande:** *hon träffande sin blivande hustru i USA*

**bo:** *hon bor ihop med sin flickvän*

**make:** *han träffade sin blivande make i Paris*

**man:** *under studietiden träffade han sin blivande man*

Det ska dock sägas att de inkluderande exemplen ändå, relativt sett, är ganska få till sitt antal och att de främst dyker upp i artiklar där de fyller en funktion i förhållande till en modifierad definition (jfr resonemangen kring bl.a. *man* och *make* i avsnitt 4.2 ovan).

För det andra inkluderas fler könsneutrala språkprov än tidigare:

**kärlek:** *han har förlovat sig med sin nya kärlek*

**runka:** *runka av sin pojkvän*

**ta:** *ta någon bakifrån*

I exemplet i artikeln *kärlek* framgår inte könet på ”den nya kärleken”. Under *runka* framgår inte könet på den som tillfredsställer sin pojkvän sexuellt. Slutligen förblir såväl subjektet som objektet vid *ta någon bakifrån* oklart – både subjektet och objektet kan referera till en man eller kvinna. Denna senare typ av exempel är vanligare förekommande och går i linje med de språkexempel som redan finns i ordboken. De sticker sålunda inte ut på något sätt.

#### 4.5. Länkning

I SO (2009) respektive i SO2-databasen återfinns följande artiklar:

SO (2009)

**könsöverskridare** ... person som i sitt levnadssätt starkt avviker från normen för sitt kön SYN. **transperson** ...

SO<sub>2</sub>-databasen:

**könsöverskridare** ... <något ålderdomligt> **transperson** ...

SO (2009):

**transperson** ... **könsöverskridare** ...

SO<sub>2</sub>-databasen

**transperson** ... person som inte vill eller låter sig identifieras som (entydigt) man eller kvinna JFR **cisperson**

Som framgår av exemplen inkluderar SO (2009) artikeln **könsöverskridare**, vilken innehåller en betydelseangivelse samt en hänvisning till synonymen *transperson*. I SO<sub>2</sub>-databasen har vi nu lagt in brukskommentaren *något ålderdomligt* i anslutning till *könsöverskridare* och valt att använda den tidigare hänvisningen som definition. (Denna betydelseangivelse utgör nu också en länk till artikeln **transperson**). Vidare har vi reviderat betydelsen hos ordet *transperson*. Vi har också valt att *inte* förse denna artikel med en länk tillbaka till **könsöverskridare**. Däremot uppmärksammas artikeln **cisperson** i form av en länk. För att sammanfatta: användaren får här dels informationen att *könsöverskridare* har en lite ålderdomlig klang, dels en hänvisning via länk till ett alternativt uttrycksätt – ett slags information som stöder produktion (jfr Malmgren 2009). Genom länk i den ena riktningen men inte den andra vägleds användaren från ett ålderdomligt uttryck till det uttryck som de som betecknas av ordet föredrar. Denna vägledning motiveras av målsättningen att erbjuda en diskrimineringsfri produkt, snarare än av målet att utveckla en deskriptiv resurs.

Ett liknande resonemang har förts i samband med redan nämnda *bög* (se avsnitt 4.3). I databasen finns följande uppslagsord: *bög*, *fikus*, *flata*, *gay*, *homofil*, *stjärtgosse*. Notera att alla dessa ord, förutom *gay*, kan användas nedsättande. Vi har länkar mellan *bög* och *flata* och *gay*, men inga länkar till de andra orden. Här har

vi gjort valet att inte aktivt erbjuda användaren de nedsättande alternativa uttrycken. Motiveringen är samma som för exemplet *könsöverskridare* ovan: vi vill erbjuda en diskrimineringsfri produkt.<sup>7</sup>

Här kan vi jämföra med Wiktionary, där användaren per automatik får upp nedsättande och homofoba ord vid en sökning på bög: *akterseglare*, *bajspackare*, *kuddbitare*, *skinkryttare*, *sodomit* och *stjärtgosse*. Flera av dessa ord är för lågfrekventa i korpusarna för att behandlas i SO. Men om de hade inkluderats, kunde den roll och den betydelse ordboken har (se avsnitt 1) motivera att inte länka till dessa ord från artiklar med mindre nedsättande värde-laddning.

## 5. Slutord

I artikeln har vi redogjort för ett pågående arbete med ord kopplade till sexuell läggning och könsidentitet inför nästa upplaga av SO, vilken beräknas bli publik under 2021. Det övergripande målet med arbetet är att göra ordbokens innehåll mer inkluderande och att visa på den diversitet som finns i samhället på detta område. På så sätt utvecklar vi en produkt som är så diskrimineringsfri som möjligt, samtidigt som vi beskriver svenska språket. Ord kopplade till sexuell läggning och könsidentitet är, i förhållande till ordbokens lemmalista på totalt ca 65 000 ord, få till sitt antal, men de är viktiga i samhällsdebatten och många av dem har också ett symbolvärde.

I arbetet revideras uppsättningen med uppslagsord. Nya ord, inte minst beteckningar på olika sexuella läggningar har lagts till. Redaktionen strävar efter att använda så neutrala ord som möj-

7 Som tidigare påtalats har redaktionen målsättningen att utveckla SO i en mer deskriptiv riktning. Det finns dock vissa något normativa inslag, t.ex. länkningen som diskuteras här. Detta kommer att beskrivas för användarna i ordbokens utanförtexter.

ligt i betydelsebeskrivningarna och att dessutom göra dem mer inkluderande. Uppsättningen av brukskommentarer granskas och revideras. Även olika slags språkprov undersöks och utvecklas och nya, inklusive sådana som utgår från normbrytande relationer, läggs till. Slutligen har riktlinjerna för mellan vilka ord det ska länkas förtydligats. Målet är att det ska finnas hänvisningar från negativt laddade ord till neutrala sådana men inte tvärtom.

En relevant fråga, som endast delvis berörts i artikeln, är hur lexikografer hittar de ord som är – eller kan uppfattas som – diskriminerande i den databas som de arbetar med och ska revidera. Vissa uppslagsord är, genom olika slags bruksbeteckningar, redan uppmärksade sedan tidigare, men språket utvecklas snabbt och ett ord som tidigare varit förhållandevis neutralt kan fort bli kontroversiellt (exempelvis kan detta ske genom påverkan från andra språk). En central fråga är också hur lexikograferna avgör vad ett ord har för laddning. Det kan finnas källor att utgå från, såsom t.ex. RFSL:s ordlista, men de passar inte alltid lexikografens syfte. Här blir språkkänslan och intuitionen central, men en sådan metod är inte riskfri. Ännu en fråga är hur lexikograferna blir varse de stereotyper som kan finnas i andra, till synes harmlösa artiklar (jfr Moon 2014). Även dessa reflektioner kan fungera som ingångar till framtida ordböcker som försöker balansera mellan deskriptiv adekvans och frihet från diskriminerande språkbruk.

## Litteratur

### Ordböcker

Merriam-Webster (2019) = Merriam-Webster Dictionary Pro (app för iOS, version 5.0.3) (mars 2020).



- NLO = *Nordisk leksikografisk ordbok* (1997). Henning Bergenholtz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén (red.). Oslo: Universitetsforlaget.
- SO (2009) = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. Stockholm: Norstedts.
- svenska.se = Svenska Akademiens ordboksportal. <<https://svenska.se/>> (mars 2020).
- Wiktionary = Wiktionary, den fria ordboken. <<https://sv.wiktionary.org/>> (mars 2020).

## Annan litteratur

- Blensenius, Kristian (2019): Revision av konstruktionsuppgifter i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. I: *LexicoNordica* 26, 203–223.
- Chen, Wenge (2019): Towards a discourse approach to critical lexicography. I: *International Journal of Lexicography* 32(3), 362–388.
- Diskrimineringslagen* (2020). <<https://www.do.se/lag-och-ratt/diskrimineringslagen/>> (mars 2020).
- Fairclough, Norman (2010): *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. New York: Routledge.
- Josephson, Olle (2018): *Språkpolitik*. Stockholm: Morfem.
- Kungliga biblioteket. Svenska dagstidningar. <<https://tidningar.kb.se/>> (mars 2020).
- Malmgren, Sven-Göran (2009): On production-oriented information in Swedish monolingual defining dictionaries. I: Sandro Nielsen & Sven Tarp (eds.): *Lexicography in the 21st Century: In honour of Henning Bergenholtz*. (Terminology and Lexicography Research and Practice 12.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 93–102.

- Mediearkivet. <<http://web.retriever-info.com.ezproxy.ub.gu.se/services/archive>> (mars 2020).
- Moon, Rosamund (2014): Meanings, Ideologies, and Learners' Dictionaries. I: Andrea Abel, Chiara Vettori & Natascia Ralli (eds.): *Proceedings of the XVI EURALEX International Congress: The User in Focus*. 15-19 July 2014. Bolzano/Bozen: Institute for Specialised Communication and Multilingualism, 85–105.
- Nunberg, Geoffrey (2017): The Social Life of Slurs. I: Daniel Fogal, Daniel W. Harris & Matt Moss (eds.): *New Work on Speech Acts*. Oxford: Oxford University Press, 238–291.
- Rydstedt, Rudolf (2012): *En matchningsdriven semantisk modell. Mellan ordboken och den interna grammatiken*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 19.) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket.
- Sköldberg, Emma (2018): Samhällsförändringar ska speglas i Svensk ordbok. I: *Språkbruk* 4/2018, 11–15. <<https://www.sprakbruk.fi/-/samhallsforandringar-ska-spegas-i-svensk-ordbok>> (mars 2020).
- Sköldberg, Emma (2020): En mer inkluderande lexikografi – bortom frågan om kvinnor och män. I: Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (red.): *Leksikografi og korpus. En hyllest til Ruth Vatvedt Fjeld*. Oslo Studies in Language 11(1), 7–30.
- Sköldberg, Emma & Anna Hannesdóttir (2017): Svenska ord – men vilka? Om uppslagsorden i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. I: Emma Sköldberg m.fl. (red.): *Svenskans beskrivning 35. Förhandlingar vid trettiofemte sammankomsten, Göteborg 11–13 maj 2016*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 29.) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för svenska språket, 329–340.
- Språkbanken Text. <<https://spraakbanken.gu.se/>> (mars 2020).

- Trap-Jensen, Lars (2020): Inklusion eller mindretalsdiktatur? Om politisk korrekthet, minoritetshensyn og leksikografisk deskriptivisme i *Den Danske Ordbog*. I: *LexicoNordica* 27 (detta nummer).
- van Dijk, Teun A. (2015): Critical discourse analysis. I: Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton & Deborah Schiffrin (eds.): *Handbook of Critical Discourse Analysis*. Second edition. Vol. I. Malden, Massachusetts: Wiley Blackwell, 466–485.
- Wojahn, Daniel (2015): *Språkaktivism. Diskussioner om feministiska språkförändringar i Sverige från 1960-talet till 2015*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 92.) Uppsala.

Stellan Petersson  
universitetsadjunkt, fil.dr  
Institutionen för svenska språket  
Göteborgs universitet  
Box 200  
SE-405 30 Göteborg  
stellan.petersson@svenska.gu.se

Emma Sköldberg  
universitetslektor, docent  
Institutionen för svenska språket  
Göteborgs universitet  
Box 200  
SE-405 30 Göteborg  
emma.skoeldberg@svenska.gu.se



# Kontroversielle ord i purismens land

*Ásta Svavarsdóttir & Halldóra Jónsdóttir*

The main subject of this article is lexical borrowings that tend to be controversial in societies such as that in Iceland, where purism has long been a vital part of language policy and has affected language use in various ways. Recent studies on speakers' attitudes in Iceland show that this policy still has considerable support in society, despite increased direct language contact. Consequently, the origin of a word is clearly among the factors that can cause it to be controversial in Icelandic. This presents a challenge for lexicographers.

## 1. Indledning

Der er til enhver tid ord i sproget som er kontroversielle, dvs. omstridte eller sensitive i sprogsamfundet på grund af deres betydning, egenskaber eller brug. De er ikke særligt mange eller hyppigt anvendte, men alligevel udgør de en udfordring i leksikografisk arbejde, især når det gælder ordbøger over samtidssprog. Ord, som henviser til eller bruges om forskellige sociale minoritetsgrupper (pga. handicap, sygdomme, herkomst, seksualitet osv.), kan være sensitive (se fx Grønvik 2002). Ligeledes kan ord, der strider mod sprogbrugernes blufærdighed, tro og moralske eller politiske overbevisning, anses som krænkende, uanset om det har været hensigten at støde nogen med ordvalget eller ikke (jf. Jensen et al. 2018). Der kan også være tale om pres fra aktionsgrupper eller andre involverede, som ønsker at påvirke ordvalg og ordbrug på et bestemt område, bl.a. igennem ordenes behandling i ordbøger (jf. Landau 2001:405–409, 420–424). I anledning af den internationale kvindedag den 8. marts 2020 sendte fx en gruppe feminister et åbent brev til Oxford University Press (OUP) med en opfordring

“to change its dictionaries’ “sexist” definitions of the word “woman”” (*Guardian* 3.3.2020; se også Fjeld 2015 om kønsperspektiv i nordiske ordbøger). Diskussionen genspejler hvad der ofte er blevet påpeget, nemlig at ordbøger, som fra redaktørernes side skal være deskriptive, alligevel bliver anset for at være præskriptive (se fx Bergenholtz & Bøgelund 2002). Således henvises der undertiden til leksikografiske værker som en slags “beslutningsmyndigheder” med hensyn til om et ord eksisterer eller ej, eller om hvad det betyder. God kommunikation mellem ordbogsbrugere og redaktion kan bidrage til en bedre og mere præcis ordbeskrivelse, men eksternt pres kan også udgøre en vis fare for selvcensur hos ordbogsredaktører.

Det er især ordenes semantiske og pragmatiske egenskaber der gør dem kontroversielle, og det er derfor lemmasektion, definitioner, brugs- og stilmarkører samt brugseksempler som er særlig sensitive i leksikografisk sammenhæng. Formelle egenskaber, dvs. ortografiske og morfologiske træk, kan også spille en rolle. Grønvik (2002:160) har fx påpeget at sammensætninger kan være ømtålelige, uanset om de er selvstændige opslagsord eller underordnede andre lemmaer. Som eksempel kan der nævnes ord som *negrakoss* (jf. dansk *negerkys*, svensk og norsk *negerkyss*) om en type slik. Her er det ikke selve ordets betydning eller brug som gør det kontroversielt, men snarere metaforen som viser sig i orddannelsen ved det kontroversielle ord *negri* som et led i sammensætningen.

Det der afgør, hvilke ord som anses for at være kontroversielle, er kultur-, samfunds- og tidsbundet. I et sprogsamfund som det islandske, hvor purisme længe har været et af sprogpolitikens kendetegn og har påvirket udviklingen af standardsproget, kan ordenes herkomst og fremmede form bidrage til at gøre dem omstridte. Fremmedord kan derfor være kontroversielle i sig selv, men ofte(re) er deres oprindelse én af flere medvirkende faktorer, fx pragmatiske eller semantiske ud over de etymologiske. Sprogideologi i ét sprogsamfund kan også påvirke opfattelser om ord

og sprogbrug i et andet samfund, ligesom sprog i kontakt påvirker hinanden. Stilværdi eller konnotationer som er knyttet til et ord i kildesproget, kan følge med når ordet indlånes, som fx er tilfældet ved importerede slangudtryk. Det sker også at konnotationer overføres fra et sprog til et parallelt ord i et andet sprog, uanset om det er et fremmedord eller ej (se fx diskussion om ord der henviser til etnisk baggrund hos Grønvik 2002).

Efter denne indledning følger en almen diskussion om sprogpolitik og purisme i Island med vægt på udviklingen i de seneste 20-30 år (2. kapitel). Diskussionen bliver efterfulgt af nogle "case-studier" hvor konkrete eksempler på kontroversielle ord og deres behandling i islandske ordbøger præsenteres (3. kapitel). Eksemplerne hentes fra forskellige områder, men ordenes herkomst spiller en rolle på en eller anden måde i alle eksemplerne. Artiklen afsluttes med et sammenfattende og konkluderende kapitel.

## 2. Kontroversielle ord ud fra en sprogpolitisk synsvinkel

I Island har purismen sat sit præg på den sproglige og sprogpolitiske diskussion siden 1800-tallet (se fx Vikør 2010) og har påvirket det moderne standardsprog. Standardsprog henviser her til den sproglige model i modernmålsundervisning og sproglig vejledning i bl.a. ordbøger og til anerkendt sprogbrug under neutrale eller forholdsvis formelle omstændigheder. Den puristiske sprogpolitik, i form af modstand mod brug af fremmedord og tilslutning til aktiv dannelse af neologismer for nye og ofte importerede begreber, har haft almen støtte i sprogsamfundet. Denne strategi har resulteret i etablerede og almindeligt brugte neologismer som *sími* 'telefon', *rafmagn* 'elektricitet' og *tölva* 'computer', hvor man i de fleste nabo-sprog anvender låneord af græsk/latinsk oprindelse for disse begreber. I andre tilfælde er der opstået et synonympar bestående af

et låneord og en neologisme, som *bill* og *bifreið*, ‘bil’, *prógramm* og *dagskrá*, ‘program’, *app* og *smáforrit*, ‘app’, hvor begge dele er i aktiv brug. Selv om sprogpolitikken ikke har udelukket låneord i sproget, undgår sprogbrugere ofte at anvende for mange fremmedord, især i formelle situationer. Sprogpurismen har præget det leksikografiske arbejde i Island i større grad end i andre nordiske lande, måske med undtagelse af Færøerne (jf. Thomsen 2002). I ældre islandske ordbøger, frem til 1980’erne, viser dette sig på forskellig vis, herunder især i lemmasektion og markering af (bestemte) fremmedord (jf. Svavarsdóttir 1994, i trykken).

I de sidste to-tre årtier er der sket store samfundsændringer som bl.a. har medført øget sprogkontakt, især med engelsk. I 1998 var andelen af ikke-islandske statsborgere 2,1 % af indbyggertallet i Island, ti år senere var det steget til 7,4 %, og i 2018 var det oppe på 12,4 %. I samme periode er der sket en eksplosion i turismen, og antallet af udenlandske turister var steget fra omtrent 230 tusinde i 1998 til 2,3 millioner i 2018. De fleste indvandrere og turister har andre modersmål end engelsk, dvs. sprog som ingen eller meget få indbyggere taler. Alle børn i islandske skoler lærer imidlertid engelsk, og færdighed i dette sprog er udbredt i samfundet. Engelsk er derfor det mest oplagte *lingua franca* i kommunikation mellem islændinge og deres ikke-islandsktalende landsmænd eller gæster. Ud over brugen af engelsk indenlands har der i samme periode været et voksende internationalt samarbejde mellem individer eller institutioner hvor kommunikationen først og fremmest foregår på engelsk. Teknologiske innovationer, især almen adgang til internettet og senere til smarttelefoner og lignende udstyr, har også ført til øget brug af engelsk, i en sådan grad at man nu er begyndt at anvende begrebet ”digital sprogkontakt” i islandsk sprogforskning. I denne situation opstår spørgsmålet om, hvorvidt den voksende kontakt med og øget brug af engelsk også har ført til ændrede holdninger til sprog og sprogpolitik blandt befolkningen, især mht. omfang og brug af fremmedord og deres status i islandsk.



Der er ikke sket nogen grundlæggende ændring i den officielle sprogpolitik i løbet af de seneste 20-30 år. Der er dog i det islandske sprogråds forslag om islandsk sprogpolitik lagt øget vægt på sprogets status og på at sikre at det kan bruges på alle samfundsområder. Forslaget blev vedtaget i parlamentet i 2009 (*Íslenska til alls* 2008). Man kan imidlertid mærke øget sproglig tolerance og fleksibilitet, fx med hensyn til forskellig sprogbrug afhængigt af sammenhængen. Men hvad med holdningen til sproget blandt almindelige sprogbrugere? Har den ændret sig mht. fremmedord? Her kan der henvises til to undersøgelser der er blevet udført efter årtusindskiftet.

I 2002 blev der foretaget en Gallup-spørgeundersøgelse om sprogholdninger blandt ca. 800 deltagere i Island (jf. Árnason 2006).<sup>1</sup> Resultaterne viste, at da der blev spurgt om fremmedord og neologismer generelt, var næsten 80 % helt eller ret enige i at der bliver brugt for mange engelske ord i islandsk og at der burde dannes nye islandske ord i stedet. Resultaterne var mere varierede når det gjaldt spørgsmål om konkrete ordpar. Omtrent 94 % sagde at de altid brugte de islandske ord *lífvörður* og *hönnun* og yderligere 2-3 % at de brugte dem ved siden af de tilsvarende fremmedord, dvs. *bodyguard* og *design*. Derimod var der kun 47 % som altid brugte *tölvupóstur* og næsten lige så mange (43 %) som altid brugte *e-mail*, mens omtrent 10 % brugte begge ord.

I 2018 blev der udført en lignende spørgeundersøgelse på internettet med omtrent 350 deltagere. Her var der fokus på ordbrug inden for IT (jf. Jökulsdóttir et al. 2019). Resultaterne viste at gennemsnitligt var 84 % af deltagerne helt eller ret enige i, at der burde dannes nye islandske ord i stedet for de engelske fremmedord. Ligesom i den forrige undersøgelse var svarene angående brugen af konkrete ord mere divergerende. Her spurgte man om

---

1 Undersøgelsen var en del af det såkaldte MIN-projekt (Moderne importord i sprogene i Norden), et fællesnordisk forskningsprojekt ledet af Helge Sandøy og Tore Kristiansen.

11 forskellige synonympar, og svarresultaterne varierede fra at næsten alle (98 %) sagde, at de udelukkende brugte det islandske ord (*lyklaborð* frem for *keyboard*) til at størstedelen (78 %) sagde at de altid eller som regel brugte fremmedordet (*app* frem for *smáforrit*). Ved syv af de 11 ordpar var der forholdsvis flere, der altid eller almindeligvis brugte det islandske ord (43-98 %) frem for det tilsvarende fremmedord (1-30 %).

Resultaterne fra de to undersøgelser, foretaget med 16 års mellemrum, tyder således ikke på at der i perioden er sket store ændringer i almenhedens holdninger til sprog og sprogpolitik mht. fremmedord, og de viser yderligere at den traditionelle, puristiske sprogpolitik stadigvæk har en forholdsvis stærk og udbredt støtte i sprogsamfundet. Der er et klart flertal blandt deltagerne i begge undersøgelser, der foretrækker dannelse af islandske neologismer frem for at bruge fremmedord for nye begreber. Holdningerne er mere nuancerede når det drejer sig om valg mellem bestemte synonymer. Fremmedord kan således stadig være kontroversielle i det islandske sprogsamfund og derfor fortsat problematiske for leksikografer mht. deres inkludering og behandling i ordbøger.

### 3. Kontroversielle ord i islandsk sprogsamfund og ordbøger: casestudier

I dette kapitel vil vi gengive tre forskellige casestudier om ord, der er eller har været kontroversielle i det islandske sprogsamfund, i det mindste delvis på grund af deres fremmede oprindelse, og vi vil vise hvordan de er blevet behandlet i ordbøger. Det første afsnit (3.1.) omhandler fremmedord, der ikke kan anses som kontroversielle på grund af deres semantiske egenskaber alene og inddrager disse ords inkludering og behandling i islandske ordbøger. Der mærkes en vis træghed i forhold til at inkludere fremmedord, og de er ofte ikke præsenteret i ordbøger til trods for at deres brug

er registreret, i det mindste i mindre formelle situationer. Næste afsnit (3.2.) giver et historisk overblik over ord af fremmed oprindelse som desuden er knyttet til et semantisk og pragmatisk sensitivt område, nemlig personers seksuelle orientering. Her vises hvordan diskussionen og den leksikografiske behandling af ordene har udviklet sig over en længere periode. I det sidste afsnit (3.3.) behandles debatten vedrørende grænsen mellem almene ord og registrerede varemærker af fremmed oprindelse og pres på ordbogsredaktører fra rettighedshavere eller disses repræsentanter. Med hensyn til den leksikografiske behandling af kontroversielle ord lægges hovedvægten på ensprogede ordbøger udgivet gennem de seneste 40 år, ikke blot fordi ordene først og fremmest er kontroversielle i islandsk sammenhæng, men også fordi de ensprogede ordbøger er førende mht. dokumentation af sprog og sprogbrug og derfor bliver model for andre moderne ordbøger. I enkelte tilfælde foretager vi dog en sammenligning med tosprogede ordbøger mellem islandsk og andre nordiske sprog.

### 3.1. Fremmedord i islandske ordbøger

Ved revidering af *Íslensk orðabók* omkring 2000 (ÍO-3) blev der tilføjet en del ord, der ikke var med i ældre udgaver (Árnason 2002).<sup>2</sup> De nye ord var af forskellig slags: slang, internationale begreber, ordforråd fra hus og hjem, kosmetik m.m., herunder mange fremmedord. I de to første udgaver af ordbogen blev fremmedord, som ansås som uacceptable, markeret med ? der betegnede 'dårligt sprog, ord og betydninger som bør undgås i islandsk'. Dette er en praksis som går tilbage til Blöndals islandsk-danske ordbog fra 1920'erne (SBl) hvor spørgsmålstegnet blev anvendt når det drejede sig om et "Udenlandsk Laaneord, alm. i daglig Tale, is. i Byerne; ikke anerkendt i Skriftsprog". I ÍO-3 sker der en ændring af disse

2 Der er kun foretaget få ændringer mellem ÍO-3 og ÍO-4, så beskrivelsen gælder for dem begge.

stilmærker. Der anvendes fire forskellige markører ved fremmedordene: ?? står for 'fremmedord, tvivlsomt om ordet kan anses som islandsk' (fx ved *ælnær* (eng. *eyeliner*)); **alp.** (dvs. *alþjóðlegt*) anvendes når det drejer sig om et internationalt ord tilpasset islandsk (fx *kómédía* 'komedie' og *fantasía* 'fantasi'); **óforml.** (dvs. *óformlegt*) omfatter 'ord som især bruges i uformelle situationer pga. betydning, lingvistisk variation eller oprindelse' (fx ved *meik* (eng. *make up*)); markøren **slangur** bruges for slang (fx ved *gæi* (eng. *guy*)). Desuden forekommer mange fremmedord i ordbogen uden markering (bl.a. *maski* 'ansigtsmaske', *massifur* 'massiv', *akademía* 'akademi' m.fl.).

En ny ensproget ordbog over moderne islandsk, *Íslensk nútímamálsorðabók* (ÍNO), som man har arbejdet på siden 2013, bygger på samme ordbogsgrundlag som den flersprogede webordbog, ISLEX. Den islandske lemmalister blev udarbejdet allerede i 1990'erne, inden udgivelsen af ÍO-3 og inden udviklingen af store og balancerede digitale sprogkorporer. Under redigeringsarbejdet af ÍNO har man derfor udvidet lemmalisten ved hjælp af MÍM, et tekstkorpus med 25 millioner løbende ord fra 2000-2010, og senere også af *Risamálheildin* (2017-2018) med 1,4 milliarder løbende ord. En væsentlig del af tilføjelserne består af fremmedord fra almensproget, bl.a. verberne *bögga* (eng. *bug*) og *snappa* (eng. *snap*), adjektiverne *kúl* (eng. *cool*) og *næs* (eng. *nice*) og substantiverne *filingur* (eng. *feeling*) og *mottó* (eng. *motto*). Der var især fokus på opslagsord med suffikser som karakteriserer mange fremmedord der er tilpasset islandsk ortografi og bøjningssystem, navnlig *-era/-eraður* (jf. dansk *-ere/-eret*) og *-sjón* (jf. dansk *-tion*). Hertil hører fx verberne *blokkera*, *diskútera* og *kópiera*, substantiverne *fúnksjón*, *próduksjón* og *resepsjón* og adjektiverne *frústeraður*, *impóneraður* og *involveraður*. Der var allerede mange ord med disse suffikser i lemmalisten, men flere blev tilføjet ved revideringen, fx blev antallet af verber med *-era* næsten fordoblet. En sammenligning mellem ÍNO og ÍO-3 viser, at der er en væsentlig overlapning i

tilføjelser af fremmedord i ordbøgerne, til trods for at de to værker er blevet revideret uafhængigt af hinanden. Dette tyder på at tilføjelserne har været både relevante og påkrævede.

I ÍNO får de fleste af fremmedordene en stilmærke, og således holdes den islandske ordbogstradition i hævd. Markeringssystemet er dog enklere end i ÍO-3, eftersom der kun bruges to markører i ÍNO: *óformlegt* ('uformelt') og *óformlegt, ekki fullviðurkennt mál* ('uformelt, ikke helt anerkendt sprog'). Markørernes rolle defineres ikke i selve værket, og i redaktørernes diskussion om redaktionel behandling af fremmedord i ÍNO forklares kun brugen af markører alment ved at sige, at deres funktion er at gøre ordbogsbrugere opmærksomme på, at de pågældende ord ikke er neutrale i den forstand at de kan bruges når og hvor som helst (Jónsdóttir & Úlfarsdóttir 2019:14-16). En flygtig sammenligning af markering af opslagslagsord som findes både i ÍNO og ÍO-3 viser dog at ord med markøren ?? i ÍO-3 ofte markeres som uformelt og ikke helt anerkendt sprog i ÍNO, fx adjektivet *næs* (eng. *nice*). Markøren *óforml(egt)* ('uformelt'), som er fælles for dem begge, forekommer i mange tilfælde med de samme fremmedord, fx substantiverne *dill* (eng. *deal*), *blöff* (eng. *bluff*) og *koment* (eng. *comment*). ÍNO anvender derimod hverken markøren *slangur* ('slang') eller *alþ.* ('internationalt'). Mange ord der markeres som slang i ÍO-3 får også en markør i ÍNO, enten som uformelt og ikke helt anerkendt sprog, fx adjektivet *kúl* (eng. *cool*), eller kun som uformelt, fx verbet *djúsa* ('drikke alkohol', jf. det engelske substantiv *juice*). Ord, som markeres som internationale i ÍO-3, står derimod sædvanligvis uden markør i ÍNO.

Det er iøjnefaldende hvor mange fremmedord i nyere islandske ordbøger der får stilmærke, nemlig forholdsvis flere end andre opslagsord. Det kan til en vis grad forventes i et puristisk sprogsamfund, hvor fremmedord kan være kontroversielle alene på grund af deres oprindelse, men man kan alligevel fristes til at tro at markøren gives automatisk som en slags forbehold fra re-

daktørernes side og således viser en tendens til selvcensur. Med bedre tilgang til flere og større digitale sprogkorporer, fx MÍM og den enorme *Risamálheildin* får ordbogsredaktører et bedre kildegrundlag som ikke kun viser ordenes frekvens i nutidssproget, men også deres distribution i forskellige teksttyper og i forskellige sammenhænge. Dette giver bedre muligheder for at bestemme ordenes brugsområde og stilistiske træk på en objektiv måde og dermed at bruge brugs- og stilmarkører mere målrettet end før. Desuden er det hensigten at *Risamálheildin* kommer i en ny version hvert år, hvilket vil gøre det muligt at observere eventuelle ændringer i sprogbrug og at tilpasse markeringen af opslagsord svarende til den aktuelle sprogbrug.

### 3.2. Omstridte (fremmed)ord i samfundsdebat og ordbøger

En ny dokumentarserie om de homoseksuelles historie og kamp for deres rettigheder i Island (Gunnarsdóttir 2019) har genkaldt en gammel debat om ordene *hommi* og *lesbía* som opstod i 1980'erne. Den begyndte med en mødeindkaldelse fra de homoseksuelles forening som ønskedes oplæst i statsradioen 1981: "Hommar. Lesbíur. Munið fundinn í kvöld. Samtökin '78" ('Homoer. Lesbiske. Husk mødet i aften. Foreningen '78'). Denne tilsyneladende beskedne annonce blev nægtet oplæsning i radioen på grund af ordene *hommi* og *lesbía*. Forbuddet blev senere opretholdt af en ny radiochef og (det politisk valgte) radioråd i 1985 og blev antagelig ikke ophævet før i 1991, da det politiske parti Kvinnalístin ('Kvinde-listen') fik oplæst en annonce hvor ordene blev anvendt.

I kølvandet af forbuddet fulgte der en livlig avisdebat om ordforråd og ordbrug på dette område. De homoseksuelle ønskede selv at anvende ordene *hommi* og *lesbía*, som de så som gode dagligdags og almensproglige ord til trods for at de også blev brugt som skældsord. Andre, deriblandt indflydelsesrige sproglige folk,

gjorde modstand, bl.a. med sprogpoltiske argumenter. Hovedargumentet imod ordene *hommi* og *lesbía* var at de kunne virke nedsættende, men de blev også afvist som “uheldige” eller “mangelfuldt dannede ord” efter fremmede forbilleder (antagelig dansk *homo* m.m., jf. Hálfðanarson 1983). I stedet for disse ord blev formerne *hómi* og *lespa* foreslået, som ifølge argumenterne skulle se mere islandske ud.

Før introduceringen af disse to ord havde de mest udbredte islandske ord om homoseksuelle tilsyneladende været substantiverne *kynvilla* ‘homoseksualitet’ (egl. ‘det at fare vild/tage fejl mht. køn’), adjektivet *kynvilltur* ‘homoseksuel’ og andre beslægtede ord. Ord af denne stamme forekommer først i en bibeloversættelse fra 1841, men er sjældne indtil begyndelsen af 1900-tallet. I første udgave af *Íslensk orðabók* 1963 (ÍO-1) fremtræder *kynvilla* og *kynvilltur* markeret som medicinske termer. Efter 1980 begyndte man at opfatte disse ord som krænkende, og i stedet blev neologismerne *kynhvörf* (subst.), *kynhvarfi* (subst.) og *kynhvarfur* (adj.) foreslået som neutrale ord i en termsamling (OSUS). Sidsteleddet i disse ord er etymologisk beslægtet med verbet *hverfa* som bl.a. kan betyde ‘vendes, være/blive omvendt’, og ordene blev ikke alment accepteret, især ikke blandt de homoseksuelle selv. Selv om disse ord blev brugt en del i slutningen af 1900-tallet, er de nu for det meste blevet erstattet med andre neologismer, nemlig *samkynhneigð* (subst.) og *samkynhneigður* (adj.) (egl. ‘(det at være) tiltrukket af samme køn’). ÍO-2 (1983) har både *kynhvarfi/-hverfingur*, *kynhverfur*, *kynhvörf* og *samkynhneigð*, *samkynhneigður* og det sidstnævnte sæt markeres som medicinske fagord. ÍO-3 (2002) har også alle disse ord, men her markeres de førstnævnte som sjældne mens *samkynhneigð/-hneigður* fremstår uden markering.<sup>3</sup>

Behandlingen af ordene *hommi* og *lesbía* i ensprogede islandske ordbøger viser, hvordan samfundsdebatten afspejles i den lek-

3 Om kampen om ordbrug inden for samme område se også en udførlig diskussion hos Hjartardóttir (2004).

sikografiske praksis. Før 1980 forekommer de ikke som opslagsord. I ÍO-2 (1983) findes kun *hommi* som opslagsord, mens *lesbía* ikke forekommer. Ordet er markeret med spørgsmålstegn (“?hommi”), hvilket betyder at ordet anses som “dårligt sprog” og burde undgås. Som definition (og evt. erstatning) bruges ordet *kynhvarfi*, den (kliniske) neologisme som blev foreslået af et termudvalg, men afvist som et almensprogligt ord af de homoseksuelles talpersoner (se ovenfor). Efter århundredeskiftet er der udkommet to nye og reviderede udgaver af islandsk ordbog, ÍO-3 (2002) og ÍO-4 (2007), hvor begge ord står som opslagsord uden markering, dvs. som almensproglige neutrale ord: *hommi* ‘samkynhneigður karl’, og *lesbía* ‘samkynhneigð kona’. Desuden er ordformen *lesba* opført som opslagsord, markeret som uformelt, og interessant nok bruges ordet *lesbía* her som forklaring. I ÍNO anføres begge ord på samme måde som i ÍO-3 og ÍO-4. Således afspejler ordbøgerne udviklingen i sprogsamfundet, både med hensyn til holdninger og sprogbrug.<sup>4</sup>

Selv om man er nået frem til en konklusion om omstridte ord om homoseksualitet, opstår der nye udfordringer mht. ordbrug om seksuel identitet. Trans-samfundet har fx ønsket samråd om behandling af ordet *transfólk* i ÍNO. Det var allerede medtaget som opslagsord i ÍNO, men redaktionen har revideret betydningsforklaringen efter trans-samfundets anmodning. Her kan man også nævne ordet *hán*, som er forslag til et nyt personligt pronomen uden kønsbestemmelse, svarende til fx det svenske *hen*. Ordet er stadig ikke medtaget som opslagsord i ordbøger eller ordbogsværker, men der er pres fra interessegruppen om at inkludere ordet. Dette rejser to spørgsmål: Hvornår bliver et forslag til en neologisme et etableret ord i sproget – og dermed en kandidat til opslagsord i ordbøger? Er det almensproglige ordbøgers rolle at præsentere

4 I perioden 1970-79 var der 35 forekomster af *lesbía* og 187 af *hommi* i islandske aviser, mens *lesbía* forekom 993 og *hommi* 2668 gange i 1980-89 (*Tímarit.is*).



neologismer ved at opføre dem som opslagsord på opfordring fra interessegrupper? Hvis man ser på kildegrundlaget, forekommer ordet *hán* 155 gange i 2017-udgaven af det største islandske korpus og 386 gange i 2018-udgaven (*Risamálheildin*). Den nyeste udgave af korpusset indeholder næsten 1,4 milliarder løbende ord, så *hán* forekommer forholdsvis sjældent, selv om antallet er stigende. Desuden viser en grov analyse af de foreliggende eksempler, at en betragtelig del af dem viser omtale af ordet snarere end egentlig sprogbrug, dvs. at der er tale om metasproglige eksempler. Det er derfor leksikografernes vurdering at det endnu ikke er aktuelt at medtage *hán* i den kildebaserede lemmaliste.

### 3.3. Varemærker, appellativer og fremmedord

Proprier er kun undtagelsesvis opslagsord i almene islandske ordbøger. Det sker først og fremmest hvis der er sproglige argumenter for at inkludere dem, fx for at vise stavemåde og bøjning af fremmede stednavne (*Sýrland* ‘Syrien’, *Kaupmannahöfn* ‘København’ m.m.) og for at forklare brug og betydning af visse personnavne i faste ordforbindelser (fx *Gróa á Leiti* ‘en som løber med sladder’). Det samme gælder om varemærker generelt, idet de, som proprier, sædvanligvis ikke er kandidater til lemmalister. Men ligesom for andre egennavne sker det, at varemærker udvikles til appellativer, fx *tívoli* ‘forlystelsespark’ (fra *Tivoli*), *kók* ‘cola’ (fra *Coca Cola*) og *prímus* (fra *Primus*), og det kan gøre dem kontroversielle i leksikografisk sammenhæng. I langt de fleste tilfælde har denne udvikling af udenlandske varemærker ført til at ordene er blevet tilpasset det islandske sprogsystem, både ortografisk og morfologisk, og forbindelsen til varemærkerne er således kun etymologisk. Eftersom der ikke er tradition for etymologiske oplysninger i almene ordbøger i Island, nævnes sådanne forbindelser kun sjældent.

Der udøves nu et voksende pres fra internationale firmaer eller jurister på deres vegne angående registrering af deres varemær-

ker i Island. Som følge heraf kan der opstå krav om at ord eller betydninger som svarer til deres varemærker bliver markeret som sådanne i islandske ordbøger. Det gør de pågældende ord kontroversielle, og ordene udgør derfor en udfordring for ordbogsredaktørerne. Dette forhold er et velkendt leksikografisk problem<sup>5</sup> som bl.a. Landau (2001:406) har belyst på følgende måde:

When a trademark is commonly used [...] not for a brand of a kind of thing but for the kind of thing itself, it enters disputed territory. To the lexicographer, the word has become generic and should be included in the dictionary and defined. If it is written generically, with an initial lower-case letter, it may be entered in this form, although it is usually identified as a trademark. [...] If the linguistic evidence shows that it is well accepted as a generic term, particularly if it has inflections that are commonly used, it may be identified as trademark only in its etymology.

Det volder især problemer hvis ordformen af et fremmed varemærke ikke kræver nogen ortografisk tilpasning når det bruges generisk i islandsk. I enkelte tilfælde fører det til et sammenfald mellem varemærket og et ord der allerede eksisterer i islandsk i en anden betydning. Et eksempel er låneordet *vespa* 'hveps', som forekommer i islandsk fra 1800-tallet, men i midten af 1900-tallet i tillæg fik betydningen 'scooter', påvirket af varemærket *Vespa*. I de tidligste citater er det klart at der er tale om varemærket som skrives med et stort bogstav, ikke bøjes og gerne forekommer i sammensætninger som *Vespa-bífhjól* 'Vespa-scooter'. En udvikling til generisk brug mærkes dog tidligt i brugen af efterhængt artikel og regelmæssig bøjning efter samme mønster som appellativet *vespa*. Et nyere eksempel på en lignende udvikling er et andet låne-

5 Om varemærker i skandinaviske ordbøger se Karlsen & Rødningen (2020).

ord fra 1800-tallet, *buff* [pyf:] '(hakke)bøf', senere også brugt om en bestemt type slik. Det har nu fået endnu en betydning, nemlig 'halsvarmer', under påvirkning af det udenlandske varemærke BUFF. Også i dette tilfælde viser kildematerialet at ordet i denne betydning bruges på præcis samme måde som ordet *buff* i alle dets andre betydninger, dvs. med samme udtale, stavemåde og bøjning.

Ordbogsredaktører og -forlag har fået henvendelser på interessenters vegne med ønsker om at sådanne ord markeres som registrerede varemærker. Selv om der er gode argumenter for at behandle dem som alle andre generiske substantiver i sproget, uanset deres senere betydningsudvidelse, har man i enkelte tilfælde tilføjet etymologiske oplysninger som ellers ikke bruges i ordbøgerne. Således har man i slutningen af den pågældende betydningsbeskrivelse i ÍNO tilføjet en parentesbemærkning om at betydningen er afledt af et varenavn.

ÍNO er en ensproget ordbog og betydningen forklares med én eller flere definitioner hvor de etymologiske oplysninger er blevet inkluderet efter behov. I tosprogede ordbøger, hvor betydningen præsenteres med opslagsordets ækvivalent(er) i målsproget, må problemet løses på en anden måde. I ISLEX, en fællesnordisk web-ordbog, som bygger på samme grundlag som ÍNO, får betydning 2 af det islandske opslagsord *vespa* en ækvivalent i alle målsprogene som svarer til dansk *scooter* (norsk *skuter*, *scooter*; svensk *skoter*; færøysk *skutari*; finsk *skootteri*). Desuden medtager de norske og svenske redaktører ordet *vespa*, svarende til det islandske opslagsord. De norske ækvivalenter, både i bokmål og nynorsk, er forsynet med en markør for at vise at ordet er et registreret varemærke, mens den svenske er umarkeret. Årsagen er tilsyneladende at i svensk bruges ordet generisk ligesom i islandsk, mens *vespa* ikke findes som opslagsord i almene norske ordbøger (jf. BMO-NNO).

## 4. Sammenfatning og konklusion

Vi har ovenfor belyst forskellige faktorer – semantiske, pragmatiske, formelle og etymologiske, som kan være årsag til at ord bliver omstridte eller sensitive i samfundet på et tidspunkt og derfor også kontroversielle i leksikografisk sammenhæng. Fokussen har hovedsagelig været på den sprogpoltiske og puristiske synsvinkel, som gør sig gældende i et samfund som det islandske, hvor holdninger til sprog og sprogpolitik ikke ser ud til at have ændret sig væsentligt til trods for store ændringer i samfundet mht. sprogkontakt. I islandsk kan ord være kontroversielle alene på grund af deres herkomst eller fremmede form, som vi har beskrevet mht. lemmaselektion samt brugs- og stilmarkering (fx fremmedord med endelser som *-era* og *-sjón*). Ordenes form og oprindelse bidrager i lige så høj grad som semantiske og pragmatiske faktorer til at gøre dem omstridte. Det gælder fx ordforråd på et sensitivt område som seksuel orientering, hvor form og etymologi er blevet brugt som argumenter imod anvendelsen af bestemte ord (fx *hommi*, *lesbía*). Den præsenterede casestory viste også hvordan holdninger i samfundet, almen sprogbrug og leksikografisk praksis har udviklet sig over en periode, og hvordan disse har påvirket hinanden. Endelig drøftede vi udfordringen med eksterne krav fra interessenter, og hvordan leksikografer kan håndtere forholdet mellem homonyme proprier, navnlig varemærker, og appellativer. Her har presset især vedrørt udenlandske varemærker. Der er eksempler på at de har medvirket til en betydningsekspansion af et homonymt islandsk ord, sædvanligvis et gammelt og etableret fremmedord (fx *vespa*).

Vores konklusion er, at leksikografer bedst kan møde udfordringer knyttet til ord, som af forskellige grunde er kontroversielle i samfundet, ved at vise hensyn til sensitive emner og sårbare personer og at være opmærksomme på ændringer i sprogsamfundet mht. sprogbrug og sprogholdninger. Samtidig bør leksikograferne

være forbeholdne over for eksternt pres fra aktionsgrupper og interessenter. Det vigtigste i denne sammenhæng er dog det samme som i leksikografisk arbejde generelt: at tage hensyn til god leksikografisk teori og praksis, at udarbejde og følge konkrete redaktionelle regler og at basere sine valg på en kritisk analyse af solide kilder, især gode korpusser, og at være så konsekvent som mulig.

## Litteratur

### Ordbøger og databaser

BMO-NNO = *Bokmålsordboka – Nynorskordboka*. Universitetet i Bergen og Språkrådet. <<https://ordbok.uib.no>> (april 2020).

ÍNO = *Íslensk nútímamálsorðabók* (under udarbejdelse). Halldóra Jónsdóttir og Þórdís Úlfarsdóttir (red). Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <<http://islenskordabok.arnastofnun.is/>> (februar 2020).

ÍO-1 = *Íslensk orðabók handa skólum og almenningi* (1963). Árni Böðvarsson (red). Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.

ÍO-2 = *Íslensk orðabók handa skólum og almenningi* (1983). 2. udg. revideret og øget. Árni Böðvarsson (red). Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.

ÍO-3 = *Íslensk orðabók* (2002). I-II. 3. udg. revideret og øget. Mörður Árnason (red). Reykjavík: Edda.

ÍO-4 = *Íslensk orðabók* (2007). 4. udg. Mörður Árnason (red). Reykjavík: Edda.

ISLEX = *ISLEX-orðabókin* (2011-). Þórdís Úlfarsdóttir (hovedredaktør). Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <<https://islex.arnastofnun.is>> (februar 2020).

MÍM = *Mörkuð íslensk málheild* (2013). Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <<https://malheildir.arnastofnun.is>> (februar 2020).

OSUS = *Orðaskrá úr uppeldis- og sálarfræði* (1986). Íslensk-ensk, ensk-íslensk. Orðanefnd Kennaraháskóla Íslands. Reykjavík: Íslensk málnefnd.

*Risamálheildin* (2017-2018). Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <<https://malheildir.arnastofnun.is>> (febrúar 2020).

SBI = Sigfús Blöndal (1920-24): *Íslandsk-dansk ordbog*. Reykjavík: Prentsmiðjan Gutenberg.

## Anden litteratur

Árnason, Kristján (2006): *Island. I: Tore Kristiansen & Lars S. Vikør (red.): Nordiske språkhaldningar. Ei meningsmåling.* (Moderne importord i språka i Norden IV.) Oslo: Novus, 17-39.

Árnason, Mörður (2002): Um þriðju útgáfu Íslenskrar orðabókar. I: ÍÓ-3, v-ix.

Bergenholtz, Henning & Christina Bøgelund (2002): Hvor præskriptiv er en deskriptiv ordbog? Hvor deskriptiv er en præskriptiv ordbog? I: *LexicoNordica* 9, 79-105.

Fjeld, Ruth Vatvedt (2015): Om ordbokseksempler og stereotypisering av kjønn i noen nordiske ordbøker. I: Caroline Sandström, Ilse Cantell, Eija-Riitta Grönros, Pirkko Nuolijärvi & Eivor Sommardahl (red.): *Perspektiv på lexikografi, grammatik och språkpolitik i Norden*, Helsingfors: Institutet för de inhemska språken, 35-65. <<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk39/antologi2015.pdf>> (april 2020).

Grønvik, Oddrun (2002): Er det stygt å seie *neger*? Om konnotasjonar, bruksmarkering og nemne for folkegrupper. I: *LexicoNordica* 9, 149-172.

*Guardian* 3.3.2020 = Fresh call for Oxford dictionaries to change 'sexist' definitions. I: *The Guardian* 3. marts 2020. <[https://www.theguardian.com/books/2020/mar/03/fresh-call-for-oxford-dictionaries-to-change-sexist-definitions?CMP=twt\\_books\\_b-gdnbooks](https://www.theguardian.com/books/2020/mar/03/fresh-call-for-oxford-dictionaries-to-change-sexist-definitions?CMP=twt_books_b-gdnbooks)> (marts 2020).

- Gunnarsdóttir, Hrafnhildur (2019): *Svona fólk*. (Dokumentarserie. Om serien og kilder: <<http://svonafolk.is/>> (april 2020)).
- Hálfdanarson, Helgi (1983): Kynhvarfar. I: *Morgunblaðið* 16. november 1983, 3.
- Hjartardóttir, Þóra Björk (2004): Baráttan um orðin - Orðanotkun tengd samkynhneigð. I: *Íslenskt mál og almenn málfræði* 26, 83-122.
- Íslenska til alls* (2008). Tillögur Íslenskrar málnefndar að íslenski málstefnu. Reykjavík: Menntamálaráðuneytið. <[https://islen-skan.is/images/Islenkska\\_til\\_all.pdf](https://islen-skan.is/images/Islenkska_til_all.pdf)> (april 2020).
- Jensen, Jonas, Henrik Lorentzen, Sanni Nimb, Mette-Marie Møller Svendsen & Lars Trap-Jensen (2018): Thaipiger, muskelhunde og fulde svenskere: nedsættende ord, stereotyper og ligestilling i *Den Danske Ordbog*. I: Asgerd Gudiksen & Henrik Hovmark (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 14. København: Nordisk Forening for Leksikografi, 141-151.
- Jónsdóttir, Halldóra & Þórdís Úlfarsdóttir (2019): *Íslensk nútítmamálsorðabók*. Kjarni tungumálsins. I: *Orð og tunga* 21, 1-25.
- Jökulsdóttir, Tinna Frímann, Anton Karl Ingason, Sigríður Sigurjónsdóttir & Eiríkur Rögnvaldsson (2019): Um nýyrði sem tengjast tölvum og tækni. I: *Orð og tunga* 21, 101-128.
- Karlsen, Knut E. & Dagfinn Rødningen (2020): Varemerkenavn i ordbøger. I: *LexicoNordica* 27 (dette bind).
- Landau, Sidney I. (2001): *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svavarsdóttir, Ásta (1994): Sprogsamfund, sprogpolitik og ordbøger. I: *LexicoNordica* 1, 119-137.
- Svavarsdóttir, Ásta (i trykken): Islandske ordbøger i 1800-tallet og deres rolle i sprogstandardiseringen. I: *Nordiska studier i lexicografi* 15. Helsingfors: Nordiska föreningen för lexikografi.
- Thomsen, Johnny (2002): Præskription og deskription i nyere færøsk leksikografi. I: *LexicoNordica* 9, 107-118.

*Tímarit.is*. Landsbókasafn Íslands - Háskólabókasafn. <<https://tímarit.is/>> (april 2020).

Vikør, Lars (2010): Language purism in the Nordic countries. I: *International Journal of the Sociology of Language* 204, 23-25.

Ásta Svavarsdóttir  
forskningsdocent, cand.mag.  
Árni Magnússon-instituttet for  
íslandske studier  
Laugavegur 13  
IS-101 Reykjavík  
asta.svavarsdottir@arnastofnun.is

Halldóra Jónsdóttir  
orðbogsredaktør, cand.phil.  
Árni Magnússon-instituttet for  
íslandske studier  
Laugavegur 13  
IS-101 Reykjavík  
halldora.jonsdottir@arnastofnun.is



# Inklusion eller mindretalsdiktatur? Om politisk korrekthed, minoritetshensyn og leksikografisk deskriptivisme i *Den Danske Ordbog*

Lars Trap-Jensen<sup>1</sup>

As part of an ongoing effort to keep *Den Danske Ordbog* (The Danish Dictionary) up to date, special attention has been devoted to racist, sexist and otherwise controversial vocabulary items in recent years. Several parts of the dictionary entries have been affected: a number of definitions, stylistic labels and quotations have been revised, and a new set of principles has been developed and included in the style guide. In this article, I describe why and how the task was approached and what the editors hope to achieve.

## 1. Indledning

Ord er magtfulde og kan have stor virkning. Vi ved det godt når vi bruger dem til at rose, anerkende og bekræfte hinanden med, eller når vi kritiserer, skælder ud og nedgør andre.

Ord der anses for kontroversielle, rammer ned i en aktuel offentlig debat om identitetspolitik. Ikke alt i denne debat er sprogligt. Den danske avis Jyllands-Posten var i januar 2020 for eksem-

---

1 Selvom der i denne artikel blot er anført én forfatter, er det arbejde og de overvejelser der præsenteres i det følgende, i høj grad resultatet af en kollektiv indsats. Jeg er derfor tak skyldig til mine kolleger Jørg Asmussen, Ida Flörke, Jonas Jensen, Henrik Lorentzen, Sanni Nimb, Mette-Marie Møller Svendsen, Nicolai Hartvig Sørensen og Thomas Troelsgård for deres bidrag, ikke kun til denne artikel, men også til de mange drøftelser der er gået forud. De synspunkter jeg fremsætter her, deles ikke nødvendigvis af alle, men alles bidrag har været værdifulde og nødvendige for at nå en afklaring.

pel ved at blive anledning til en diplomatisk krise da man valgte at bringe en satiretegning som kommentar til den kinesiske corona-epidemi, gengivet i figur 1.



Figur 1: Tweet fra politikeren Pia Kjærsgaard 28-1-2020.

Det syntes kineserne ikke var velvalgt – og en stor del af danske avislæsere delte opfattelsen. Episoden er et eksempel på hvordan en identitetspolitisk debat kan foregå: Der skabes en modsætning mellem “os” og “dem”. Enten går man ind for tegningen, eller man er imod den, og tilhængerne beskylder kritikerne for at være modstandere af ytringsfrihed og mangle humoristisk sans.

De samme mekanismer er ofte på spil i den sproglige debat. *Den Danske Ordbog* (herefter DDO) har flere gange stået i centrum for lignende identitetspolitiske offentlige debatter. Her lev-

nes ikke plads til nuancer eller midterpositioner: Enten er man håbløst gammeldags, sexistisk og racistisk, eller også er man lige så håbløst politisk korrekt og eftergivende over for et hvilket som helst krænkellesparat mindretal og går ind for censur og sprogpolitik.

Man skal med andre ord træde varsomt. Sproget bliver i særlig grad en kampplads i den offentlige debat når denne drejer sig om vores identitet, selvopfattelse og samfundsmæssige rolle. Karakteristisk for diskussionen af kontroversielle ord er efter min mening den forskydning der har fundet sted fra afsender til modtager. Hvor man tidligere primært har været optaget af afsenderens hensigt med sin ytring, er der i dag langt større opmærksomhed på minoriteter og deres følelser, og derfor forskydes fokus til den virkning ordene har eller kan have på modtageren.

I denne sammenhæng aktualiseres problemstillingen af det revisionsarbejde der har pågået ved DDO gennem de seneste år. En væsentlig del af dette arbejde har netop drejet sig om kontroversielle ord, og i denne artikel vil jeg redegøre for baggrund, indsatsområder og konkrete ændringer i beskrivelsen af denne del af ordforrådet. Kontroversielle ord skal i denne sammenhæng opfattes i bred forstand og omfatter alle de diskrimineringsgrunde som opregnes i Sköldberg (2018): køn, kønsoverskridende identitet, etnisk tilhørsforhold, religion eller anden livsanskuelse, funktionsnedsættelse, seksuel orientering samt alder – selvom ikke alle områder er dækket af eksemplerne i det følgende.

## 2. Revision af DDO

For DDO's vedkommende indgår de kontroversielle ord i en større revisionsopgave som redaktionen har været optaget af de seneste par år. I sig selv er det ikke mærkeligt at der er brug for kritisk at gennemgå en artikelbestand der for en stor dels vedkommende

efterhånden er 20 år eller endnu ældre. Det gælder for de fleste ord at de forældes helt naturligt, og på nogle områder går det hurtigere end på andre. IT, teknik, uddannelse, politik og samfund er oplagte eksempler. Men også vores holdninger til ordene ændres, og mange betragter vi anderledes i dag end for 25 år siden. Det kan være interessant, undertiden nærmest skræmmende, at genlæse egne artikler redigeret i 1990'erne. Dengang var redaktørerne optaget af flere andre ting, fx af at beskrive det private sprog i form af breve, dagbøger og i forskellige former for talesprog så også almindelige menneskers sprog var repræsenteret og ikke kun forfatteres, journalisters og andre professionelle skribenters sprog.

I dag har redaktionen desuden et andet grundlag at beskrive på end den havde dengang: Det korpus der lå til grund for den trykte DDO, var på ca. 40 millioner ord, mens redaktørerne i dag kan søge i tekster der tilsammen løber op i mere end 1 milliard ord. Det siger sig selv at de derved har mulighed for at finde belæg på flere ord, flere betydninger, citater og hvad der ellers indgår i den samlede semantiske beskrivelse.

Med overgangen til elektronisk publicering har redaktionen desuden fået større kontakt med ordbogens brugere og modtager i dag regelmæssigt tilbagemeldinger om faktuelle fejl i artikler eller utilfredshed med den måde ordene forklares på (se Jensen, Lorentzen & Møller Svendsen, under udgivelse). Redaktørerne forsøger også selv at registrere de ord og betydninger der måske fortjener et tjek fordi der er mistanke om at de kan ændre sig. Det gælder fx ord fra de ovennævnte områder IT, teknik, uddannelse, politik og samfund. Endelig kan redaktørerne selv systematisk opsøge og undersøge bestemte mønstre eller ordtyper som de er opmærksomme på.

### 3. Kontroversielle ord

#### 3.1. Baggrund og udvalgte eksempler

Et af de tidligste eksempler på en sag inden for det identitetspolitiske område går tilbage til en mailkorrespondance redaktionen havde i 2012 med repræsentanter fra det danske transvestitmiljø vedrørende ord med *trans-*. Den førte til en revision af artiklerne *transvestit*, *transkønnet*, *transseksuel* og *trans*. Ved den lejlighed blev redaktionen for alvor opmærksom på hvor komplekst et område det identitetspolitiske kan være. Den pågældende minoritet var ikke indbyrdes helt enig om hvad problemet var, og hvordan det skulle løses. Uenigheden gik især på om biologisk køn og ydre kønstegn burde indgå i beskrivelsen af ord inden for området, eller om alene individets egen opfattelse af køn bør lægges til grund. Det endte dog med en forklaring som både redaktionen og transvestitforeningen var tilfredse med, og vi har siden haft den tilfredsstillende at se DDO's definition af ordet *transvestit* gengivet næsten ordret i *LGBT ordbog* (bortset fra at DDO's 'biologiske køn' er erstattet af 'det køn pågældende blev tildelt ved fødslen').

Den næste sag stammer fra 2017, hvor ordbogen endte i offentlig modvind på grund af ordet *grønlænderstiv*, der var blevet optaget i ordbogen ved en opdatering. Her var redaktionen opmærksom på at det var et kontroversielt ord som krævede et meget klart signal om ordets krænkende karakter.

Af artiklen fremgår det problematiske da også af både den etymologiske oplysning, af sprogbrugsmarkøren og ved at alle citater er metacitater der kommenterer ordets problematiske brug, jf. figur 2.

**grønlænderstiv** adjektiv

**BØJNING** -t, -e

**OPRINDELSE** kendt fra 1997 \* udtrykket bygger på den stereotype opfattelse at grønlandere generelt drikker mere end danskere

**Betydninger**

**SLANG** stærkt beruset af alkohol **SPROGBRUG** stærkt nedsættende

**SYNONYM** svenskerstiv

**ORD I NÆRHEDED** plørefuld | pissefuld | stangbacardi | stangstiv | stiv | stiv af syre | æskestiv...vis mere

Udtrykket grønlanderstiv er forældet .. De seneste 20 år er alkoholforbruget i Grønland nemlig raslet ned, og i dag drikker grønlanderne faktisk mindre end i Danmark [TV2/NyhOnl2009](#)

lige så snart hun nævner, at hun kommer fra Grønland, kommer fordømmene frem. »Så siger de straks: Så skal du nok være grønlanderstiv. Det er et meget gængs udtryk, jeg ofte har mødt i de år, jeg [har] boet i Danmark.« [JyP2007](#)

*Rapportér et problem* *fra Den Danske Ordbog*

Figur 2: Artiklen *grønlænderstiv* i DDO (april 2020).

Alligevel er redaktionen ikke helt tilfreds med løsningen. Ordet er jo ikke nedsættende på samme måde som sprogets almindelige skældsord. Det er snarere problematisk fordi det rummer en stereotyp fordom om grønlandere og deres alkoholvaner (jf. Jensen, Lorentzen & Møller Svendsen, under udgivelse) – og det kan blive yderligere problematisk hvis det tolkes i en postkolonial kontekst.

Et sidste eksempel på en henvendelse kan tjene til at vise at ordbogens brugere i dag er mere optaget af kontroversiel sprogbrug og derfor henvender sig for at få fjernet eller ændret det de finder problematisk. I en nylig henvendelse forlangte en bruger ordet *drengestreg* (norsk *guttestrek*, svensk *pojkestreck*) fjernet fra ordbogen fordi ordet hævdedes at være udtryk for mangel på ligestilling og mangel på respekt. Indtrykket er at der både kommer flere henvendelser, og at ordbogen i højere grad stilles til regnskab for det der står i artiklerne. Det skal dog ses på baggrund af at ordbogen i det hele taget har fået flere brugere og dermed større kontaktflade.

Under alle omstændigheder viser eksemplerne at identitetspolitik er et område som vækker stærke følelser, hvorfor det er vigtigt at være lyttende og forsigtig når der kommer henvendelser, og at være velovervejende i ordbogens beskrivelser af disse ord. I det følgende vises hvordan området behandles for udvalgte dele af ordbogsarbejdet.

### 3.2. Kontroversielle ord: lemmasektion

DDO er grundlæggende en korpusbaseret ordbog, dvs. den medtager og beskriver alene ord som er udbredte og etablerede i sprogbrugen, og omvendt medtager den ikke ord fordi nogle finder dem bedre eller mere sympatiske end andre, ligesom den heller ikke undertrykker eller fjerner ord som nogle finder usympatiske, grimme eller nedsættende. Det er redaktionens selvforståelse og ordbogens grundlæggende princip.

Men princippet er ikke altid nemt at efterleve, heller ikke når det gælder kontroversielle ord. Et aktuelt eksempel på et ord hvor principperne er blevet bøjet, er adjektivet *hudfarvet*. For dette ord havde DDO oprindeligt, i lighed med fx Det Norske Akademis ordbog (NAOB), kun én betydning, nemlig “med samme lyse farve som huden hos en typisk nordeuropæer; lys og afdæmpet beige eller ferskenfarvet”, altså en absolut – lys – farvenuance. I 2019 blev DDO imidlertid genstand for en målrettet kampagne fra en gruppe på Instagram. Gruppen anså en beskrivelse der ikke dækkede alle slags hudfarver, som udtryk for strukturel racisme og opfordrede til at artiklens forklaring blev ændret. I begyndelsen fastholdt redaktionen den eksisterende beskrivelse fordi det ikke var muligt at finde sikre eksempler på den nye, relative betydning, dvs. ‘vedr. beklædning eller makeup med en farve der svarer til bærerens hudfarve’. Alligevel endte vi til sidst med at tilføje den nye betydning, men først efter omfattende research i kilder uden for ordbogens korpus.

Denne sag understregede – om ikke andet – det faktum at korpus ikke er et nøjagtigt spejl af sproget. I den konkrete sag var der ikke sikre belæg for den nye betydning i ordbogens korpus, men ved at lede omhyggeligt uden for korpus lykkedes det at finde enkelte belæg. Dog skal det siges at mange korpusforekomster ikke kan afkodes entydigt (man kan ikke se hvilken farve der menes, hvis et eksempel kun omtaler en “hudfarvet bluse”), og da i hvert fald én redaktør kendte betydningen fra sit eget sprog, endte vi med at lade tvivlen komme den nye betydning til gode og tog den med.

Fremgangsmåden kan altså forsvares, men kan også være tvivlsom hvis den bruges som argument hver gang en redaktør bliver eller gøres opmærksom på ord og betydninger der ikke kan findes belagt i korpus. Fraværet kan jo skyldes at en bestemt teksttype er fraværende i korpus, og det kan bruges som en grund til at medtage det pågældende ord alligevel. Lidt skarpt formuleret indebærer det en risiko for mindretalsdiktatur og for underminering af den videnskabeligt funderede tilgang til ordbogens beskrivelser.

En prioriteret opgave vedrørende lemmaselektion er at se på om der findes alternativer til kønnede ord der allerede står i ordbogen: Findes der ord der betegner det andet køn? Findes der en kønsneutral betegnelse? DDO har eksempelvis allerede *erhvervsmand* og *erhvervsfolk* som opslagsord, men endnu ikke *erhvervskvinde*, og *kassedame* findes, men hverken *kassemand* eller *kassemedarbejder* (men dog *kasseassistent*). Nogle ord optræder i triplerter, som *talsperson*, *talskvinde*, *talsmand*, men det er langt fra altid muligt at supplere med manglende lemmaer. I det omfang de findes og i øvrigt opfylder ordbogens almindelige betingelser for optagelse, bør de aktivt opsøges og tilføjes, ligesom det ved nyskrivning af artikler bør være fast procedure at undersøge de alternative potentielle lemmaer for at sikre så ligeværdig repræsentation i opslagsordene som muligt.<sup>2</sup>

2 Når det gælder afledninger på *-inde* og *-ske* går udviklingen som be-



### 3.3. Revision af eksisterende artikler

De kontroversielle ord falder især inden for det identitetspolitiske område, dvs. det er ord der vedrører vores identitet som mennesker og de kasser vi har oprettet for at kategorisere hinanden. Mest oplagt drejer det sig om ord inden for områderne etnicitet, køn, alder, religion og social klasse, og det er også inden for disse områder redaktionen i særlig grad har sat ind. I det følgende gives nogle eksempler som redaktionen har drøftet og fundet anledning til at revidere.

Ordet *race* er fjernet i redaktionel tekst hvor det er blevet brugt om mennesker. Undtaget herfra er de artikler der netop behandler race og racemæssige teorier (fx *nazisme*). På tilsvarende vis indgår forældede ord som *negroid*, *neger*, *mongoloid* m.fl. ikke længere i redaktionel tekst, og en række enkeltord der betegner etniske grupper, er blevet opdateret: *naturfolk*, *hottentot*, *buskmand*, *pygmæ*, *mulat*, *zambo*, *eskimo* m.fl.

En tilsvarende indsats er gjort ved ord der vedrører sygdom, krop og handicap: *mongol*, *pukkelrygget*, *døvstum*, *Aspergers syndrom* og *mødom* er eksempler på ord der er blevet opdateret.

Den største indsats har fundet sted inden for området køn og seksualitet. Udover de ord der allerede er blevet omtalt, er bestræbelserne hidtil mest gået i retning af beskrivelser der er inkluderende over for homoseksuelle: *svoger*, *svigerinde*, *svigermor*, *svigerfar* osv. foruden alle ord på *-par* (*brudepar*, *sølvbrudepar*, *guldbrudepar* osv.) er systematisk blevet undersøgt og revideret så de nu også rummer mulighed for ægteskab mellem personer af samme køn. Det betyder at ægtepar ikke længere defineres som "mand og kvinde der er gift med hinanden", men blot som "to personer der er gift med hinanden".

---

kendt i modsat retning, og disse afledninger forældes for de flestes vedkommende, idet grundordet omtolkes til at være kønsneutralt. Denne udvikling bør naturligvis afspejles i beskrivelsen af de pågældende ord.

Hvis artiklernes citater viser for skævt et billede af verden, fx ved ensidigt at videregive stereotype forestillinger, suppleres de eller udskiftes med et eller flere mindre stereotype citater. I praksis fjernes eksisterende citater ikke fra basen, men de omkategoriseres så de enten ikke vises for brugeren eller vises sidst i rækken af citater. Kilder som vi ved er problematiske, gennemgås mere systematisk. Det gælder fx visse ugeblade fra 1980'erne, som i flere henseender lever op til kravet om gode ordbogseksempler: De er korte og klare, har enkel syntaks osv., men mange af dem giver et forældet syn på køn og kønsroller (jf. Jensen m.fl. 2018). Redaktionen opsøger systematisk disse citater og tjekker om de er velegnede i 2020. Nogle eksempler på citater der således er blevet nedgraderet efter gennemgangen, er følgende:

Et rigtigt mandfolk at se på – høj og bred uden at være for kraftig. (Familie Journalen 1990)

Jeg dagdrømte om Gunnar, jeg rødmede, når han talte til mig. (Hendes Verden 1990)

Til at begynde med havde hun været lidt betænkelig. En fraskilt mand! (Hjemmet 1989)

Med ægte østerlandsk bestialitet blev øjnene stukket ud på den 40-årige Singapore-kineser. (Ekstra Bladet 1988)

Mindet om berøringen af hans læber fremkaldte hver gang en heftig hjertebanken hos den unge kvinde. (Hendes Verden 1992)

## 4. Sprogbrugsmarkører

Foruden revidering af mange enkeltord har arbejdet også bestået i en kritisk gennemgang af de sprogbrugsmarkører som ordbogen bruger til at vejlede om kontroversielle ord. De oprindelige redaktionsregler indeholdt primært mulighed for tre forskellige markører som kunne bruges ved kontroversielle ord og betydninger: “nedsættende”, “uformelt” og “spøgende”. Disse har kunnet kombineres med hinanden, og de har desuden kunnet forudgås af forskellige modifikatorer som *ofte* eller *undertiden*.

The screenshot shows the online dictionary entry for the word "rødhud". At the top, it is identified as a "substantiv, fælleskøn" (noun, common gender). Below this, there are sections for "BØJNING" (inflection) and "UDTALE" (pronunciation). The main section is titled "Betydninger" (meanings). The first meaning listed is "indianer, betragtet i forhold til et hvidt menneske" (Indian, viewed in relation to a white person), which is marked as "SPROGBRUG" (language use) and "spøgende eller nedsættende" (sarcastic or derogatory). Below this, there is a section "SE OGSÅ" (see also) with the entry "blegansigt" (pale). Another section "ORD I NÆRHEDEN" (words nearby) lists "indianerstamme", "den indianske befolkning", "de nordamerikanske indianere", "squaw", "prærieindianer", and "apache...vis mere". A highlighted text box contains the sentence: "en gruppe cowboys .. rider diligencen til undsætning og driver rødhuderne på flugt fagb1989". At the bottom left, it says "Rapportér et problem" (Report a problem), and at the bottom right, it says "fra Den Danske Ordbog" (from The Danish Dictionary).

Figur 3: Artiklen **rødhud** før revision.

Et eksempel fremgår af figur 3. Artiklen **rødhud** er endnu ikke blevet revideret, og i den oprindelige version er sprogborgen blevet beskrevet som “spøgende eller nedsættende”. Det er ikke en beskrivelse der er dækkende i dag hvor det problematiske ved ordet skygger for en spøgende brug – uanset hvad der måtte være afsenderens intention. Ordet er i alt for høj grad knyttet sammen med en stereotyp og fordomsfuld opfattelse af forholdet mellem hvide

nybyggere og Amerikas oprindelige befolkning – som det eksempelvis fremstilles i 1950'ernes og 1960'ernes klassiske westerns. Fordi det verdensbillede og de dertil knyttede værdier aktiveres ved brug af ordet, kan man i realiteten ikke længere bruge ordet spøgende eller neutralt. Vi er derfor nødt til at forsyne det med en markør der viser ordets problematiske karakter. Og det har vist sig nødvendigt at udvide det beskrivende inventar redaktørerne benytter sig af.

I den reviderede version af redaktionsreglerne der planlægges, forsøger redaktionen at skelne mellem forskellige typer af situationer og foreslår særlige markører til at betegne hver enkelt. De gennemgås i det følgende.

#### 4.1. Nedsættende

I den første situation er både afsender og modtager enige om ordets nedsættende valør, dvs. at det er ment nedsættende af afsender, og det opfattes nedsættende af modtager. Det klassiske eksempel er skældsord, der bruges med overlæg for at nedgøre eller kritisere andre. I denne situation fastholder vi markøren “nedsættende”. Ordene fra denne gruppe er forholdsvis nemme at udskille. De betegner først og fremmest personer, og man kan typisk bruge dem i ytringer som “din/dit X”. Hvis “nedsættende” reserveres til kun at gælde denne brug, vil der til gengæld være et større, praktisk arbejde med at omkategorisere det ret store antal artikler som efter de nuværende redaktionsprincipper allerede er udfyldt med “nedsættende”.

#### 4.2. Kan virke stødende

Den næste situation orienterer sig udelukkende mod den virkning som ordet har på modtageren. Her foreslår vi at bruge markøren “kan virke stødende”. Eksempler på ord fra denne gruppe

kan være *neger*, *eskimo* eller *mulat*, Ikke alle er nødvendigvis enige om at brugen af disse ord er nedsættende, men mange – navnlig modtagere fra de pågældende minoriteter – kan ikke lide dem, og derfor er det en del af den sproglige vejledning at gøre rede for det.

#### 4.3. Brug af ordet kan opleves problematisk

I den tredje situation udtrykker ordet værdier eller vidner om et verdenssyn som er problematisk af den ene eller anden grund, ofte fordi det forbindes med stereotype eller generaliserende forestillinger. I det tilfælde vil redaktionen gerne oplyse om at ordet er problematisk, og også helst oplyse hvorfor det er tilfældet. Eksempler er de tidligere omtalte *grønlanderstiv* og *rødhud*, andre er *tøsefornærmet*, *husmorporno*, *naturfolk*, *ikke for hvide mennesker* og *bande som en tyrk*. En kommentar med forklaring kunne være følgende fra artiklen *pigefornærmet*: “brug af ordet kan opleves problematisk fordi det bygger på stereotype forestillinger om piger og kvinder”.

#### 4.4. Nedvurderende

Der er forskel på om den “krænkede part” er en person eller en ting. En løsning som redaktionen derfor overvejer, er at udvide inventaret med markøren “nedvurderende” som kan bruges ved ord som betegner ting og fænomener, for at angive at der er en negativ attitude forbundet med brug af ordet. Eksempler på nedvurderende ord efter denne analyse er *klatmaleri*, *pampervælde* og *røvballemusik*.

#### 4.5. Bruges polemisk

Endelig er der en sidste gruppe af ord som er kontroversielle på en lidt anden måde, nemlig de ord man kan kalde for “holdningsord”.

De minder om den foregående gruppe af nedvurderende ord, men er ofte dannet bevidst manipulerende på grund af de konnotationer som de rummer, og af samme grund er de vistnok altid sammensætninger. De henter deres virkning ved at vække konnotationer fra de enkelte sammensætningsled når de sættes sammen på en ny måde, og er derfor mest udbredte i politisk debat. Eksempler på holdningsord er *barnepigementalitet*, *cafépenge* (uddannelsesstøtte til hjemmeboende børn), *generationstyveri*, *krænkelsekultur*, *kønslemlæstelse* (omskæring, især af piger) og *regelrytteri*. Til forskel fra de nedvurderende ord kan de også være positivt ladede, som når en bruttoskat kaldes *arbejdsmarkedsbidrag*. Mange managementord hører også til i denne gruppe.

Én ting er at identificere ordene, noget andet at beskrive dem. Det er nok tydeligt for de fleste at det ikke er neutrale ord, men på den anden side er de hverken nedsættende, stødende, nedvurderende eller problematiske på samme måde som de tidligere beskrevne tilfælde. Spørgsmålet er derfor hvordan de bedst beskrives. Indtil videre er redaktionens bedste bud “bruges især polemisk i politisk debat”. Løsningen er dog ikke helt ideel. På den ene side er kommentaren forholdsvis lang, og på den anden side er den stadig for kort. Det fremgår jo ikke på hvilken måde ordet er polemisk, men spørgsmålet er hvor eksplicit man skal være når man beskriver et ord som “problematiske” eller “polemisk”. Til det samlede billede hører desuden at de valgte citater kan supplere beskrivelsen ved at belyse nuancer i ordets brug eller illustrere den kontroversielle status.

## 5. Korpus’ betydning: omfang og sammensætning

Redaktionen kan konstatere at der undertiden mangler det særlige ordforråd som kendetegner visse minoritetsgrupper. Problemet

er nok rettelig en del af et større kompleks: Eftersom ordbogen har passeret de 100.000 opslagsord, betyder det at der efterhånden også tilføjes ord der ligger ud over det fælles almensprog. En del af det nytillkomne stof er ikke frekvent i almensproget, men det er ord som almindelige brugere alligevel har en chance for at støde på i hverdagen. Det er fx fagsprog som man møder under læsning af sider på Wikipedia, af hjemmesider om sundhed og sygdom, hverdagens juridiske tekster osv. Mange af ordene bliver næppe en del af det aktive ordforråd, men i bestemte situationer – fx når vi køber hus, er bekymret for vores eget eller vore børns helbred – har vi brug for at forstå dem, og derfor skal en del af disse almene faglige ord kunne slås op.

Minoritetsgruppernes sprog behandles på tilsvarende måde. Jeg har ovenfor nævnt fx *LGBT ordbog*. Den er et eksempel på en ordbog der samler en række ord og udtryk der er udbredt i et mindretalsmiljø. Ordbogen rummer flere ord fra området end det er rimeligt at en almenordbog som DDO tager med, men ikke desto mindre er der et overlap mellem dem. Når redaktionen indimellem får forslag om konkrete ord, er et tilbagevendende problem at de ikke altid lever op til vores almindelige krav om repræsentation i korpus – af den enkle grund at korpus ikke rummer tilstrækkelig meget materiale der handler om LGBT-miljøet. Vi håber at kunne tilføje den slags tekster i fremtiden.

Udtrykt mere generelt er problemet at DDO's korpus ikke er så varieret sammensat som vi kunne ønske det. Det gælder formentlig de fleste korpusprojekter at prioritering af volumen og kvantitet sker på bekostning af variation og repræsentativitet. Som regel høstes store korpuser enten på nettet, ofte med et tvivlsomt forhold til ophavsrettigheder og brugstilladelser, eller de er domineret af journalistiske tekster. DDO's korpus er ingen undtagelse: Det består overvejende af journalistiske tekster fra aviser, ugeblade og visse fagtidsskrifter.

### 5.1. Køn og ligestilling i DDO og i korpus

I Trap-Jensen (2020) undersøges det hvordan forekomster af tre kønnede ordpar fordeles sig, dels i to ordbøger: DDO og NAOB, dels i to korpusser som indgår i redigeringen af de samme ordbøger: DDO's redaktionsinterne korpus BAKSPEJLET 2019 og, for NAOB's vedkommende, Leksikografisk bokmålskorpus (LBK). Resultatet af undersøgelsen er gengivet i tabel 1. Tallene er simple kvotienter, dvs. antal forekomster af det ene ord divideret med antal forekomster af det andet. En kvotient på 1 betyder at de to ord er ligeligt repræsenteret. Er kvotienten over 1, dominerer den mandlige betegnelse; er den under 1, dominerer den kvindelige betegnelse.<sup>3</sup>

	Bakspejlet	DDO	LBK	NAOB
Kvotient han/hun	2,7	1,9	1,7	2,2
Kvotient mand/kvinde	1,6	1,3	1,5	1,7
Kvotient dreng/pige	0,7	0,7	0,9	1,1

Tabel 1: Kvotienter for fordeling af tre kønnede ordpar.

Man lægger mærke til at bortset fra *dreng/pige*, det mindst frekvente par, er begge korpusser og begge ordbøger skæve på den måde at de feminine former er underrepræsenterede. Skævheden er størst i DDO's korpus for *han/hun* og mindst for DDO for *mand/kvinde*. Ellers er det påfaldende at DDO som ordbog er mindre skæv end det underliggende korpus, mens det omvendte er tilfældet for NAOB, hvor ordbogen er mere skæv end korpus. Det er der naturligvis en god historisk forklaring på: NAOB indeholder mange

3 Optællingerne er sket med udgangspunkt i NAOB's fritekstfunktion for at få sammenlignelige resultater, dvs. de er strengbaserede. Der er søgt på både ubestemt form singularis og pluralis for substantivernes vedkommende, og der er ikke taget hensyn til store og små bogstaver. Optællingerne er foretaget i august 2019.



historiske opslagsord hvor citater er bevaret, og ordbogen er heller ikke på samme måde som DDO direkte baseret på korpusset. Kun i revideringsfasen er LBK blevet brugt, og derfor er der ikke samme nære forbindelse mellem korpus og ordbog dér.

Det er endvidere interessant at DDO's redaktører tilsyneladende har rettet noget op på den skævhed som kan iagttages i korpus. Et sidste påfaldende forhold er at der lader til at være markant forskel på de to korpuser især mht. kvotienten *han/hun*, som også er det mest frekvente ordpar af de tre. Man kan spørge sig selv hvad den skyldes: Det er næppe fordi dansk og norsk adskiller sig markant på dette punkt, men måske skyldes det en forskel i korpusernes sammensætning? LBK er mindre og mere varieret, mens DDO's korpus som nævnt er større og domineret af journalistiske tekster.

Man kan få et mere indgående indblik ved at se på fordelingen år for år. Det er gjort i tabel 2 for ordparret *han/hun*.

År	Kvotient han/hun	År	Kvotient han/hun
2019	2,13	2007	2,76
2018	2,23	2006	2,76
2017	3,10	2005	2,95
2016	2,75	2000-2004	2,90
2015	2,76	1999	3,34
2014	2,69	1998	3,39
2013	2,67	1997	3,41
2012	2,45	1996	3,44
2011	2,54	1995	3,19
2010	2,54	1990-1994	2,08
2009	2,64	1985-1989	1,75
2008	2,61	1930-1984	1,70

Tabel 2: Fordeling af *han/hun* på årgange i DDO's korpus.

Det fremgår at der – som ventet hvis man antager at ligestilling vokser med tiden – kan ses en faldende tendens i skævheden fra midten af 1990'erne og indtil i dag.<sup>4</sup> For tiden før midten af 1990'erne er billedet dog anderledes, idet kvotienten falder markant fra over 3 i 1995 til under 2 i perioden før 1990. Perioden 1984-1994 er det oprindelige DDO-korpus' primære periode, og dette korpus var sammensat efter andre principper end det nuværende (se Norling-Christensen & Asmussen 1998). Skævheden i dette korpus er væsentlig mindre i sammenligning med det nuværende, måske fordi journalistiske tekster, som dominerer det moderne korpus, i højere grad behandler samfundsområder domineret af mænd (politik, forretning). Hvad årsagen end er, kan vi her blot konstatere at det er tilfældet.

## 6. Afsluttende bemærkninger

I gennemgangen har jeg redegjort for de vigtigste indsatsområder i arbejdet med at revidere og opdatere DDO's artikelbestand. Adskillige sider af den leksikografiske proces er berørt, både de overordnede principper og ændringer der kun vedrører enkelte artikler.

Overordnet har jeg peget på at nogle mindretalsgruppers ordforråd risikerer at blive overset hvis de ikke er repræsenteret i korpus. Opgaven med at rette op på dette er ikke løst, men anses for vigtig og ønskværdig i den løbende opdatering af korpus.

Til de indholdsmæssige revisionsopgaver hører at omformulere artiklernes semantiske beskrivelser så de ikke virker ekskluderende, både når det drejer sig om definitioner og sprogbrugsmarkører og i udvalget af citater der vises. Når det gælder lemmaudvalg, be-

4 2017 udgør en markant undtagelse. Det år blev en stor mængde Wikipedia-artikler tilføjet, og det er muligvis årsagen til at dette år skiller sig ud. Bemærk endvidere at de tidligste årgange (især 1930-1984) er langt mere sporadisk repræsenterede og derfor vanskelige at sammenligne med det øvrige materiale.

står en opgave i at supplere eksisterende kønnede opslagsord med eventuelt manglende neutrale og modsat kønnede betegnelser for at sikre et ligeligt udvalg af opslagsord. For kommende opslagsord bør denne praksis være fast procedure.

En opgave har bestået i at gentænke inventaret af sprogbrugs-markører der bruges til at beskrive og vejlede om de kontroversielle ord. Redaktionen har udvidet redaktionsreglernes oprindelige tre markører med yderligere fire muligheder så beskrivelsen kan gøres mere nuanceret, med tydeligere skelnen mellem forskellige situationer.

Det er naturligvis en større opgave at revidere den eksisterende ordbestand efter de her skitserede principper. Det er en opgave som må integreres i det revideringsarbejde der hele tiden er nødvendigt for at holde ordbogen opdateret og aktuel. De kontroversielle ord udgør kun en delmængde af dette arbejde, men til gengæld en synlig og vigtig del af det, og derfor er det en opgave som har prioritet. Ikke mindst arbejdet med at tjekke eksisterende citater og udskifte eller supplere dem med nyere og mindre stereotype eksempler, er et indsatsområde som brugerne vil mærke resultaterne af i kommende opdateringer af ordbogen.

## Litteratur

### Ordbøger og korpusser

DDO = *Den Danske Ordbog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <<https://ordnet.dk/ddo>> (april 2020).

DDO's korpus = DDO's redaktionsinterne korpus BAKSPEJLET i søgesystemet CoREST. <<https://korpus.dsl.dk/corest>> (april 2020).

LBK = Leksikografisk bokmålskorpus. <<https://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/lbk>> (april 2020).

*LGBT ordbog*. Landsforeningen for bøsser, lesbiske, biseksuelle og transpersoner. <lgbt.dk/viden-og-materialer/lgbt-ordbog> (april 2020).

NAOB = *Det Norske Akademis ordbok*. Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. <<https://naob.no>> (april 2020).

## Anden litteratur

Jensen, Jonas, Henrik Lorentzen, Sanni Nimb, Mette-Marie Møller Svendsen & Lars Trap-Jensen (2018): *Thaipiger, muskelhunde og fulde svenskere: nedsættende ord, stereotyper og ligestilling i Den Danske Ordbog*. I: Ásta Svavarsdóttir, Halldóra Jónsdóttir, Helga Hilmissdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 14. Reykjavík: Nordisk Forening for Leksikografi, 141-151.

Jensen, Jonas, Henrik Lorentzen & Mette-Marie Møller Svendsen (under udgivelse): *Lad brugeren komme til orde! Hvordan får ordbogen mest muligt ud af brugerhenvendelser? I: Nordiske Studier i Leksikografi* 15. Helsingfors: Nordisk Forening for Leksikografi.

Norling-Christensen, Ole & Jørg Asmussen (1998): *The Corpus of The Danish Dictionary*. I: *Lexikos. Afrilex Series* 8, 223-242.

Sköldberg, Emma (2018): *Samhällsförändringar ska speglas i Svensk ordbok*. I: *Språkbruk* 4/2018, 11-15. <<https://www.sprakbruk.fi/-/samhallsforandringar-ska-speglas-i-svensk-ordbok>> (april 2020).

Trap-Jensen, Lars (2020): *Skævheder og ligestilling: i ordbogen, i korpus og i samfundet*. I: Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (red.): *Leksikografi og korpus. En hyllest til Ruth Vatvedt Fjeld*. *Oslo Studies in Language* 11(1), 31-46.





# ICKE-TEMATISKT BIDRAG





# *Svartsjuk tankelesing på vandresafari* – en modell for bedømmelse av sammensatte ords gjennomsiktighet

*Mikkel Ekeland Paulsen*

Compounds are ubiquitous in Norwegian language use, and therefore also in Norwegian dictionaries. Whether a compound is selected for entry in the dictionary depends in part on the lexicographers' ability to distinguish transparent from nontransparent compounds. However, what decides if a compound is semantically transparent has never been fully investigated scientifically, at least not from a lexicographic point of view. This study outlines a model for assessing the semantic transparency of Norwegian compounds and presents the results of the model applied to a set of compounds.

## 1. Innledning

Sammensetninger utgjør en betydelig del av ordtilfanget i *Bokmålsordboka* (BOB) og *Nynorskordboka* (NOB), ifølge beregninger så mye som 60 % (Kjelsvik 2018). Et trunkert søk på ordet *arbeid* (*arbeid\**) i Leksikografisk bokmålskorpus (LBK; se også Knudsen & Fjeld 2013) gir treff på over 2700 ulike lemma. Noen av disse er usammensatte, enkelte er ren støy, mens over 90 % er sammensetninger. I moderne leksikografi utgjør tekstkorpus et av de viktigste kilde-materialene. Her er utvelgelse av sammensatte oppslagsord notorisk problematisk. I norsk er orddanning via sammensetting høyproduktivt, og det er derfor viktig at leksikografer har velfunderte metoder for å vurdere sammensetningenes leksikografiske relevans.

Et viktig kriterium for å utelukke sammensetninger er semantisk gjennomsiktighet. Likevel fins det foreløpig ikke en velfundert

leksikografisk framgangsmåte for å bedømme slik gjennomsluktighet.<sup>1</sup>

I denne artikkelen presenterer og anvender jeg en modell for bedømmelse av gjennomsluktighet i sammensetninger, basert på faktorer som av ulike sammensetningsforskere hevdes å ha innflytelse på dette. Modellen anvendes til en undersøkelse av et utvalg sammensetninger som blir plassert på en skala fra minst til mest gjennomsluktig. Denne framgangsmåten tar sikte på å være et ledd i å utvikle en metodikk for å identifisere ordbokaktuelle sammensetninger.

## 2. Teoretisk bakgrunn

I det følgende gjør jeg rede for termen *gjennomsluktige sammensetninger* og påpeker problematiske sider ved den tradisjonelle definisjonen av denne. Deretter diskuterer jeg ulike egenskaper som hevdes å påvirke gjennomsluktighetsgraden til den enkelte sammensetning.

Fjeld & Vikør (2008) trekker opp et skille mellom såkalte gjennomsluktige sammensetninger, til dømes *teaterbillett*, *postfunksjonær* og *jarnomn*, og sammensetninger med spesialiserte betydninger som ikke framgår direkte av sammensetningsledda, til dømes *teatersport*, *postgiro* og *jarnbane*.<sup>2</sup> Distinksjonen bidrar til å skille ordbokaktuelle sammensetninger fra sammensetninger som kan utelates.

*Gjennomsluktige* sammensetninger og motstykket *ugjennomsluktige* (*opake*) sammensetninger er mye brukte termer innenfor sammensetningslitteraturen, og kanskje særlig innenfor praktisk

1 Det fins andre kriterier også, til dømes frekvens i bruk. Dessuten avhenger det av ordbokas formål hvor viktig kriteriet om semantisk gjennomsluktighet er.

2 Døma til Fjeld & Vikør er nynorskformer. *Jarnomn* og *jarnbane* tilsvarer *jernomn* og *jernbane* på bokmål.

leksikografi (se bl.a. Fjeld & Vikør 2008). Termparet begrepsliggjør sammensetninger som et objekt med sider som vi i varierende grad er i stand til å se igjennom (Svanlund 2002). De mest regelbundne og forutsigbare sammensetningene har angivelig mer gjennomskuelige flater enn de mindre regelbundne. For å avgjøre om en sammensetning er gjennomsiktig, bruker man ofte en adisjonsmetafor (se til dømes Bakken 1998 og Fjeld & Vikør 2008). Her framstilles betydninga til en sammensetning som en sum av ledda. Presumptivt blir da formelen *forledd + etterledd = betydning: jern + ovn = jernovn*. Motstykket er sammensetninger hvor denne formelen tilsynelatende ikke passer, til dømes *jern + bane ≠ jernbane*.

Svanlund (2002) kritiserer dette synet for å utgå fra et forenklet syn på ordsemantikk og å overse sammensetningenes betydningspotensial. *Jernovn* kan like gjerne bli brukt med betydninga 'ovn som man smelter jern i' (dette fins til dømes i bøker om jernproduksjon) som 'ovn av jern'. De er begge potensielle og aktuelle betydninger av sammensetninga, men dette kommer ikke fram når man behandler betydninga som om det var et enkelt regnestykke.

Når man vurderer om sammensetninger er gjennomsiktige, er det viktig å presisere at det man vurderer, er gjennomsiktighet på tvers av ulike språkbrukere og språklige kontekster. Det vil alltid være individuell variasjon i fortolkninga av sammensetninger (se til dømes Loenheim 2019 og Ryder 1994). Sammensetninger er prinsipielt mangetydige (Svanlund 2002) i den forstand at de via polysemi i forledd og etterledd og i relasjonen dem imellom kan anta et multiplum av gangbare betydninger. Likevel tyder mye på at noen sammensetninger *oppleves* som mer gjennomsiktige enn andre (Svanlund 2002 og Loenheim 2019). Det er til dømes grunn til å tro at en sammensetning som *adamseple* oppleves som mindre gjennomsiktig enn *treski*. Med dette menes det at det er vanskeligere å utlede den konvensjonelle betydninga til sammensetninga ut fra ledda i *adamseple* enn i *treski*. Hva denne forskjell-

len i opplevd gjennomsiktighet består i, kan blant annet forklares gjennom de faktorene jeg trekker fram her.

Svanlund (2002, 2009) presiserer forskjellen mellom *bedømmelse* og *opplevelse* av gjennomsiktighet. Opplevelse av gjennomsiktighet gjelder språkbrukerens første møter med en til da ukjent sammensetning. Leksikografer må som regel nøye seg med å bedømme gjennomsiktighet. Bedømmelsen skjer da utenfor kontekst og derfor reelt sett på tvers av ulike kontekster. Svanlund (2002) knytter kontekstfri gjennomsiktighet til *motiveringsgrad*. Motivering forstås her som en identifiserbar sammenheng mellom et ords betydning innenfor og utenfor en sammensetning. Man kan til dømes konstatere at betydninga av *blå* er å gjenfinne i sammensetninga *blåbær*, som tross alt denoterer et blått bær. Her framstår det ikke arbitrært, men snarere motivert at akkurat adjektivet *blå* og substantivet *bær* settes sammen for å denotere nettopp 'blått bær'. Såleis har sammensetninga *blåbær* høy motiveringsgrad. På den annen side burde *blåbær* med full gjennomsiktighet kunne bli brukt om alle blå bær, slik som den frie frasen *blått bær*. Den konvensjonelle betydninga av *blåbær* er imidlertid snevrere enn det som framgår av ledda alene, altså fins det en distinksjon mellom frasen *blått bær* og *blåbær* som gjør sistnevnte mindre gjennomsiktig, og derfor til en aktuell kandidat for ordbøker. Det vil si at en sammensetning kan ha høy motiveringsgrad, altså at leddas konvensjonelle betydninger er gjenfinnbare i sammensetningas konvensjonelle helhetsbetydning, men ikke være helt gjennomsiktig likevel. Førstnevnte er med andre ord en nødvendig, men ikke en tilstrekkelig betingelse for at en sammensetning skal bedømmes som helt gjennomsiktig.

Det at *blåbær* har en snevrere konvensjonell betydning enn ledda skulle tilsi, betegner Svanlund (2002) som at sammensetninga har tillegselementer. Et annet døme er sammensetninga *kvinnesak*, der det på ingen måte er tilstrekkelig å vite betydninga av ledda for å komme fram til helheten. En stor gruppe sammen-

setninger som har tilleggselementer, er fagtermer. For disse er den konvensjonelle betydninga snevrere enn det som framgår av ledda alene, tenk bare på termen *sammensetning* i grammatikken.

En forutsetning for ideen om motiveringsgrad og tilleggselementer er at sammensetninger har tydelige konvensjonelle betydninger som språkbrukere i hovedsak er enige om. Dette er ikke en uproblematisk forutsetning. Schmid (2015) understreker at det er et samspill mellom konvensjonalisering og eksponeringshyppighet (eller innprenting) som leder fram til en gitt språkbrukers tolkning av et gitt uttrykk. I den grad det fins slike konvensjonelle betydninger, fins det ingen garanti for at leksikografer har tid eller ressurser til å avdekke disse i alle tilfeller. Spørsmålet om hvordan man fullt ut kan identifisere konvensjonelle betydninger, må imidlertid besvares annetsteds. I kapittel 3 beskriver jeg nærmere hvordan jeg identifiserer den konvensjonelle betydninga til uttrykka som inngår i undersøkelsen.

Et annet poeng fra Svanlund (2002) er at sammensetninger består av ledd som utgjør en minimal kontekst for hverandre. En sammensetning kan såleis bidra til å disambiguere seg selv ved at ledda spesifiserer hverandre. Et døme på dette har vi i *blåfarge*, der etterleddet *-farge* bidrar til å spesifisere at betydninga til forleddet *blå-* ikke er ‘politisk konservativ’ eller ‘melankolsk’, men snarere ‘fargen blå’.

Shoben & Gagné (1997) har funnet at ulike ledd har *relasjonspreferanser* som språkbrukerne anvender når de tolker og produserer sammensetninger. Relasjonspreferansene stammer fra eksponeringshyppighet, dvs. hvor ofte vi produserer og blir eksponert for en bestemt relasjon, men også fra ekstralingvistisk kunnskap om strukturen til forskjellige substanser og prosesser (til dømes at jern er et materiale mange gjenstander består av). Relasjonspreferansene er altså en type forhåndskunnskap vi aktiverer i møte med nye sammensetninger. Til dømes bruker *ffjell* som forledd å angi plasseringa til det som etterleddet betegner, som i *ffjellgeit*. Konklusjo-

nen til Shoben & Gagné (1997) er at språkbrukerne har lettest for å tolke sammensetninger der relasjonen mellom for- og etterledd rimer med relasjonspreferansene til forleddet. Som omtalt i Loenheim (2019) har denne konklusjonen blitt utdypet av blant andre Maguire, Maguire & Cater (2010) og Svanlund (2009). De har vist at også etterleddets relasjonspreferanser spiller inn.

Loenheim (2019) finner at språkbrukere i hovedsak er mer samstemte i fortolkninga av frekvente sammensetninger, som de sannsynligvis har blitt eksponert for før, enn i fortolkninga av infrekvente sammensetninger. Når det er samstemmighet om forståelsen av infrekvente sammensetninger, skyldes det ofte at de tolkes i analogi med mer innarbeida sammensetninger med samme relasjonsmønster. *Politikvinne* kan til dømes tolkes i analogi med *politimann*. Gjennomsiktighet blir da også et spørsmål om hvorvidt det fins analoge sammensetninger som avkoderen har kjennskap til og kan generalisere ut fra.

Hittil har jeg diskutert gjennomsiktighet i sammensetninger uten å differensiere mellom ulike typer.<sup>3</sup> Substantiv-substantiv-sammensetninger er den vanligste typen i norsk, og den som med god margin er mest omtalt i litteraturen. Sammensetting begrenser seg likevel på ingen måte til denne typen. De leksikalske ordklassene – dvs. substantiv, verb, adjektiv, adverb og til en viss grad preposisjoner – kan med noen unntak kombineres fritt med hverandre (noen dømer er *balanseføre*, *nordetter*, *langveis* og *bofast*). Dette er en kjensgjerning for leksikografer, som ikke kan vie spesiell oppmerksomhet til én type sammensetninger. Selv om sammensetningstypen nok kan ha innvirkning på gjennomsiktigheten (Loenheim 2019), utelater jeg dette perspektivet her. Jeg kompenserer med å teste modellen på tre ulike typer forledd, som uunngåelig dekker minst tre ulike typer sammensetninger.

3 *Type* dreier seg her og videre i teksten om ordklassetilhørigheten til ledda. Sammensetninger kan også kategoriseres etter andre kriterier.

I opplevelsen av gjennomsiktighet gjør også distribusjonsaspekter seg gjeldende (Svanlund 2009 og Loenheim 2019). Disse aspektene faller imidlertid utenfor rammene av denne artikkelen og må heller sees i sammenheng med vurderinger av sammensetningers utbredelse i korpus.

### 3. Modell for bedømmelse av gjennomsiktighet

I dette kapitlet presenterer jeg en gruppe gjennomsiktighetsfaktorer som ble diskutert i kapittel 2, og beskriver en metode for hvordan disse faktorene kan brukes til å bedømme gjennomsiktighet i sammensetninger. Metoden tester jeg i kapittel 4 på en samling sammensetninger som jeg introduserer i slutten av dette kapitlet.

For å vurdere graden av gjennomsiktighet vekter modellen sammensetninga etter følgende kriterier:

- **tilleggselement:** hvorvidt fortolkninga av en sammensetning fordrer kunnskap om mer enn betydninga til ledda
- **motiveringsgrad:** hvorvidt ledda bidrar med sine konvensjonelle betydninger
- **disambiguering:** hvorvidt ledda disambiguerer hverandre
- **relasjonsmønster:** hvorvidt sammensetninga kan forstås ut fra leddas relasjonspreferanser
- **analogi:** hvorvidt sammensetninga kan forstås i analogi med mer frekvente sammensetninger

I det følgende forklarer jeg hver faktor nærmere.

#### 3.1. Metode

**Tilleggselement:** Har sammensetninga konvensjonell(e) betydning(er) som er videre eller snevrere enn det som framgår av led-

da alene? **Framgangsmåte:** Sammensetning X får +1 hvis den på tilfredsstillende vis kan parafraseres uten at man tar i bruk andre innholdsord enn de som inngår i sammensetninga (sånn som *hårfjerning* → *fjerning av hår*).

**Motiveringsgrad:** Bidrar ledda med sine konvensjonelle betydninger i sammensetninga? Til dømes er en som er svartsjuk, verken konvensjonelt sjuk eller konvensjonelt svart. **Framgangsmåte:** For å operasjonalisere vurderinga av hva som er et gitt ledds konvensjonelle betydning, anser jeg som en nødløsning betydning 1 i BOB som den mest konvensjonelle. Om ordet ikke står i BOB, vil jeg konsultere *Det Norske Akademis ordbok* (NAOB).<sup>4</sup> Framgangsmåten blir slik: Sammensetning X får +1 hvis betydning 1 av forleddet er aktiv og + 2 hvis betydning 1 av etterleddet er aktiv i sammensetninga. Ellers får den 0. Kopulative sammensetninger, som ikke har en distinkt semantisk kjerne, kan kun få +1 for hvert ledd.

**Disambiguering:** Disambiguerer ledda hverandre? **Framgangsmåte:** Sammensetning X gis +1 i gjennomsiktighet hvis ledd A har flere betydningsnivåer i BOB og ledd B bidrar til å identifisere hvilket av disse betydningsnivåene av ledd A som er aktivt i sammensetninga, eller vice versa.

**Relasjonsmønster:** Er sammenstillinga av ledd A og B i tråd med ledd As eller ledd Bs relasjonspreferanser? Faktoren *relasjonsmønster* er inkludert i modellen med bakgrunn i psykolingvistiske studier av Shoben & Gagné (1997) og Maguire, Maguire & Cater (2010), som indikerer at relasjonspreferansene til ledda letter og stabiliserer tolkninga av sammensetningenes betydning. For å bruke et relasjonsrammeverk som er empirisk utviklet med basis i norsk, benytter jeg meg av Eieslands (2015) 14 relasjonstyper for

4 Det er ikke ideelt å bruke betydning 1 i NAOB, siden denne ordboka eksplisitt oppgir at betydning 1 er den *eldste* og ikke den mest konvensjonelle betydninga. Disse er stundom, men slettes ikke alltid, sammenfallende. Når NAOB likevel brukes i tillegg til BOB, er det i mangel av andre dugelige bokmålsressurser.



substantiv-substantiv-sammensetninger. Andre sammensetningstyper, som adjektiv-adjektiv, adjektiv-substantiv, substantiv-verb og adjektiv-verb, er viet langt mindre oppmerksomhet i litteraturen. Her er det derfor ikke mulig å ta i bruk et veldefinert rammeverk på samme måte. I sammensetninger der et verb er sammenstilt med et substantiv, dreier relasjonsmønsteret seg om den semantiske rollen til substantivet. Det samme gjelder når et verbavleddet ledd er sammenstilt med et substantiv. *Folk* er til dømes agens i sammensetninga *folkelesing*, mens *avis* er patiens i *avislesing*. Når det gjelder adjektivsammensetninger, skiller Loenheim (2019) mellom kopulative og determinative adjektiv-adjektiv-sammensetninger. *Gulgrønn* kan til dømes tolkes kopulativt som 'gul og grønn' eller determinativt som 'gulaktig grønn'. I substantiv-adjektiv-sammensetninger skiller hun mellom en sammenliknende og en årsaksbeskrivende relasjon mellom ledda. *Iskald* ('kald som is') er døme på det første og *solvarm* ('varm av sola') på det andre. **Framgangsmåte:** Sammensetning X gis +2 i gjennomsiktighet hvis ledd A og ledd B har en relasjon til hverandre som er i tråd med begge leddas relasjonspreferanser. X gis +1 hvis ledd A eller ledd B har en relasjon til motsatt ledd som følger relasjonspreferansene. Preferansene utledes fra de fem mest frekvente sammensetningene i LBK med ledd A som forledd, og tilsvarende fra de fem mest frekvente med ledd B som etterledd. Dersom minst tre av de fem har samme relasjon, er dette relasjonspreferansen til ledd A eller B.

**Analogi:** Fins det analoge sammensetninger som letter tolkninga av sammensetning X? Denne faktoren nevnes som vesentlig for en sammensetnings gjennomsiktighet av både Loenheim (2019) og Svanlund (2002). Førstnevnte konkluderer med at «hurvida en sammansättning som är ny för den enskilde språkbrukaren framstår som genomskinlig sammanhänger med vilken tillgång hon har till analogibaser» (2019:281). Her kan det i enkelte tilfeller være tilstrekkelig med én eneste analog sammensetning, som i tilfellet med *blåstrømpe* 'høyrevridd feminist', som trolig tol-

kes i analogi med *rødstrømpe* ‘venstrevridd feminist’, eller tilfellet *forkvinne* som analogi til *formann*. Begge disse tilfellene er imidlertid enveiskjorte i den forstand at den minst etablerte termen forstås i analogi med den mest etablerte, og ikke motsatt. Analoge sammensetninger kan i prinsippet identifiseres på mange nivåer, men jeg inntar her et restriktivt syn på analogi og medregner kun sammensetninger med en helt åpenbar mønster- eller betydningslikhet. For at sammensetning X skal være analog med sammensetning Y, må sammensetning X være mindre frekvent enn sammensetning Y. Videre må X og Y ha ledd A eller B til felles, og det resterende leddet må inngå i samme leksikalske felt. Alternativt må sammensetning X og Y ha tilsvarende definisjoner i enten BOB eller NAOB, samtidig som de har minst ett ledd til felles. *Fjellhare* er en analogi til *fjellrev* fordi den er mindre frekvent, fordi den har forleddet *fjell-* til felles, og fordi *hare* inngår i samme leksikalske felt som *rev*. **Framgangsmåte:** Sammensetning X får +1 i gjennomsiktighet hvis det fins en analog i LBK til sammensetning X etter disse kriteriene.

*Motiveringsgrad* og *relasjonsmønster* vektes høyere enn andre faktorer (her er det mulig å få opptil henholdsvis 3 og 2 poeng) siden disse trolig har størst innflytelse på gjennomsiktigheten til sammensetninger.

For alle flertydige sammensetninger blir den presumptivt minst gjennomsiktige betydninga bedømt. Det er nemlig denne som på semantisk grunnlag motiverer ordbokstatusen til en gitt sammensetning.

### 3.2. Data

I den påfølgende undersøkelsen, som viser modellen i bruk, vil jeg analysere gjennomsiktigheten til tre grupper sammensetninger, nemlig sammensetninger som begynner med henholdsvis *svart-*, *vandre-* og *tanke-*. Utvalget består av samtlige toledda sammenset-

ninger med disse forledda i BOB, komplementert med de 15 mest frekvente sammensetningene i LBK (se oversikt i tabell 1). Disse utvalgskriteriene skaper en skeivhet i utvalget i retning av etablerte sammensetninger. Ulempen oppveies imidlertid av at det alltid er det mest frekvente segmentet av sammensetninger med et gitt forledd som er aktuelt for ordbokoppføring, i det minste i arbeid med allmennordbøker, som har i oppgave å fange det mest sentrale ordforrådet i et språk.

## 4. Resultater

I dette kapitlet vil jeg kort presentere resultatene for de tre sammensetningsstrekke, før jeg i neste kapittel går over til å diskutere modellens fordeler og ulemper. En oversikt over gjennomsiktighetsgraden til hver enkelt sammensetning beregnet etter modellen gis i tabell 1 mot slutten av kapitlet. I denne oversikten mangler kolonnen lengst til høyre, altså den mest gjennomsiktede enden av skalaen, siden ingen sammensetninger fikk maksimal uttelling på gjennomsiktighet.

### 4.1. *Svart-*

*Svart*-sammensetningene (heretter *s*-sammensetninger) fordeler seg over så godt som hele gjennomsiktighetsskalaen, fra de mest gjennomsiktede (til dømes *svartbrun* og *svarthåret*) til en større samling som er minimalt gjennomsiktede (til dømes *svartsjuk* og *svartemarje*). Bakgrunnen for spredninga er trolig de polyseme egenskapene til forleddet *svart-*, som medfører at ulike mentale forestillinger aktiveres i ulike sammensetninger. I materialet opptrer *svart-* med disse betydningene:

- ‘som har svart farge’, til dømes *svartjord*, *svartspett*, *svartovn*, *svarthåret*
- ‘som kjennetegnes av noe med fargen svart’, til dømes *svartedauden*, *svartemarje*, *svartkopp*, *svartskjorte*
- ‘djevlesk’ eller ‘okkult’, til dømes *svartemannen*, *svartebok*, *svartekunst*
- ‘dyster’ eller ‘nedstemt’, til dømes *svartsjuk*, *svartsyn*, *svartsinn*
- ‘ulovlig’ eller ‘bannlyst’, til dømes *svartebørs*, *svarteliste*

Kun 12 av 39 s-sammensetninger kan parafraseres mer eller mindre tilfredsstillende uten andre innholdsord. Til dømes er *svarthåret* og *svartovn* mer eller mindre ekvivalente med frasene *med svart hår og ovn som er svart*, mens *svartebørs* ikke kan erstattes av frasen *børs som er svart*.

Når det gjelder motiveringsgrad, samsvarte 19 av 39 sammensetninger med betydning 1 i BOB: ‘med farge som sot eller kull’. Her fins bl.a. *svartand*, *svartbak* og *svartrot* som denoterer noe med slik farge, mens *svartebok*, *svartmale* (i overført betydning) og *svartemannen* ikke er motivert av den konvensjonelle betydninga av *svart*.

5 av 39 sammensetninger får uttelling på bakgrunn av kriteriet disambiguering. Her har vi sammensetningene *svarthvit*, *svartbrun*, *svartsmusket*, *svartsladd* og *svartlakkere*. Disse er disambiguert med bakgrunn i at etterledda understreker fargebetydninga til forleddet *svart*.

Ingen av s-sammensetningene har fått uttelling på bakgrunn av relasjonspreferansene til forleddet. Dette har sin rot i at de 5 mest frekvente sammensetningene i LBK, *svart-hvitt*, *svartebørs*, *svartkledd*, *svarthåret* og *svarteper*, ikke utviser noen entydig relasjonspreferanse for *svart*.

7 sammensetninger har fått uttelling for analogier. Disse er *svartand* (analogi: *svarttrost*), *svartebok* (*hvitebok*), *svarthvit*<sup>5</sup> (*gråhvit*), *svarthåret* (*rødhåret*), *svartskjorte* (*brunskjorte*), *svartspett* (*svarttrost*) og *svartbrun* (*rødbrun*). Mest tvilsom er kanskje *svart-hvit* (*gråhvit*), siden analogien som oftest betyr 'grålig hvit'. I og med at begge kan ha kopulativ betydning 'a og b', har *svarthvit* likevel fått uttelling for analogi.

Som helhet fordeler s-sammensetningene seg utover 7 av 8 trinn på gjennomsiktighetskalaen. En viss overvekt av disse har lav gjennomsiktighet. De ikke-ordbokførte sammensetningene havner i den gjennomsiktige enden. Ellers finner man her også en overvekt av adjektiv-adjektiv- og adjektiv-verb-sammensetninger. I den ugjennomsiktige enden fins en del metaforiske og metonymiske sammensetninger. Til dømes er *svart-hvitt* i NAOB definert som 'unyansert'.

#### 4.2. Tanke-

*Tanke*-sammensetningene (t-sammensetningene) konsentrerer seg mer mot sentrum av skalaen enn s-sammensetningene, med en liten overvekt i retning av ugjennomsiktighet. Forleddet *tanke*-har ikke distinkt ulike betydninger i t-sammensetningene, men noe betydningsvariasjon er det definitivt å spore. Det virker til dømes rimelig at *tankeretning* bygger på en annen forståelse av tankebegrepet enn *tankegymnastikk*. Førstnevnte har en ekvivalent med forleddet *idé*-, altså *idéretning*, mens *idégymnastikk* ikke er et godt synonym til *tankegymnastikk*.

8 av 30 sammensetninger lar seg parafasere forholdsvis tilfredsstillende. Blant dem er typer med verbavlede etterledd, som *tankeoverføring* og *tankelesing*. Disse er parallelle med *overføring av tanker* og *lesing av tanker*. Videre kan *tankerekke* omsettes

5 Merk at *svarthvit* og *svart-hvitt* ikke er samme sammensetning. De har ulike oppslag i både BOB og NAOB.

til *rekke med tanker* og *tanketom* til *tom for tanker*. *Sprang i/med tanker* og *gods av tanker* er derimot lite tilfredsstillende erstatninger for *tanke­sprang* og *tanke­gods*.

Alle t-sammensetningene er motivert av betydning 1 av *tanke* i BOB, ‘tanke­virksomhet, forestilling i bevisstheten’.

Det er få t-sammensetninger der et av ledda disambiguerer det andre. De eneste tilfellene er *tanke­bygning* og *tanke­vekkende*, der forleddet *tanke-* peker ut betydninga til etterleddet.

Ingen av t-sammensetningene blir gradert som mer gjennom-siktige på bakgrunn av relasjonspreferansene til forleddet *tanke-*. De mest frekvente sammensetningene med *tanke-* i LBK er *tanke­gang*, *-vekkende*, *-gods*, *-rekke* og *-kors*. I førstnevnte tolker jeg *gang* som en nominalisering av verbet gå. Forleddet *tanke-* er dermed agens til dette verbet, mens forleddet i *tanke­vekkende* er patiens. De tre gjenstående, *tanke­gods*, *-rekke* og *-kors*, fanges ikke uten videre opp av Eieslands (2015) relasjonskategorier. Er til dømes et *tanke­kors* et kors *i* tankene, et kors *av* tanker eller et kors som er *fra* eller *tilhører* en tanke? Det er ikke åpenbart hva relasjonen er her, og jeg konkluderer derfor med at den jevne språkbruker ikke vil oppleve disse sammensetningene som mer gjennom-siktige på bakgrunn av en tydelig relasjonspreferanse for forleddet *tanke-*. Enkelte av sammensetningene, deriblant *tanke­leser*, *tanke­overfø­ring* og *tanketom*, gir uttelling for gjennom-siktighet på bakgrunn av relasjonspreferansen til etterleddet.

4 av 30 t-sammensetninger er mer gjennom-siktige på bakgrunn av analoge sammensetninger. Disse er *tanke­bane* (analogi: *tanke­gang*), *tanke­gymnastikk* (*tanke­øvelse*), *tankemodell* (*tanke­system*) og *tanke­verden* (*forestillings­verden*).

I motsetning til de ikke-ordbokoppførte s-sammensetningene plasserer ikke de tilsvarende t-sammensetningene seg nær den gjennom-siktige enden av skalaen. Om noe har de en svak tendens til ugjenomsiktighet, og de er såleis gode ordbokkandidater etter dette kriteriet.

### 4.3. *Vandre-*

*Vandre*-sammensetningene (v-sammensetningene) fordeler seg utover den midtre delen av gjennomsiktighetskalaen. Forleddet *vandre-* uttrykker ulike nyanser i de forskjellige sammensetningene, men samtlige relaterer seg på et eller annet nivå til bevegelse eller forflytning. V-sammensetningene er langt mindre frekvente enn s- og t-sammensetningene. Den mest frekvente, *vandrehistorie*, har 72 treff i LBK. Til sammenlikning har de mest frekvente s- og t-sammensetningene *svartkledd* og *tankegang* henholdsvis 198 og 964 treff. I motsatt ende har den minst frekvente v-sammensetninga i undersøkelsen skarve 4 treff i LBK, mens tilsvarende tall for s- og t-sammensetningene er henholdsvis 29 og 18.

11 av 23 v-sammensetninger lar seg parafrasere og får dermed uttelling for gjennomsiktighet. Av disse kan *vandrefolk* = *folk som vandrer*, *vandrehall* = *hall til å vandre i* og *vandrestav* = *stav til å vandre med* nevnes. På motsatt side kan *vandremandag* ≠ *mandag som vandrer*, *vandrepokal* ≠ *pokal som vandrer* og *vandrehistorie* ≠ *historie som vandrer* nevnes. I de to sistnevnte trengs tilleggene mellom *vinnere* og *mellom folk* for å få fullgode parafraaser.

Også 6 av 23 v-sammensetninger er motivert av betydning 1 av *vandre* i BOB, 'gå rolig'. Disse er *vandremandag*, *hall*, *safari*, *-stav*, *-sløyfe* og *-tur*.

Blant v-sammensetningene er det kun én som etter min tolkning oppviser noen form for intern disambiguering ledda imellom, nemlig den mest gjennomsiktige, *vandretur*. Her peker forleddet *vandre-* ut betydning 2 av *tur* i BOB, 'kortere eller lengre reise, ferd, utflukt'.

De mest frekvente sammensetningene i LBK med *vandre-* er *vandrehistorie*, *-falk*, *-utstilling*, *-år* og *-pokal*. Med unntak av i *vandreår* er etterleddet her agens til verbet *vandre*. Etterleddet spesifiserer altså hva det er som vandrer, og vi kan i henhold til kriteriene i modellen slå fast at relasjonspreferansen til forleddet *vandre* er

å stå i et verb–agens-forhold til etterleddet. 16 av de 23 v-sammensetningene følger dette relasjonsmønsteret. Blant de negative dømene finner vi *vandrehall* (som ikke er en hall som vandrer), *vandremandag* og *vandresafari*.

5 v-sammensetninger har fått gjennomsløktighetsuttelling for mer frekvente analoge sammensetninger. Disse er *vandrefigur* (*gjennomgangsfigur*), *vandrefolk* (*flyttefolk*), *vandremotiv* (*gjennomgangsmotiv*), *vandrefugl* (*trekkfugl*) og *vandretur* (*spasertur*, *gåtur*). Analogien består i at et av ledda er realisert med et synonym (*gåtur*), eller at definisjonen til sammensetninga som helhet tilsvarende definisjonen til v-sammensetninga, slik tilfellet er med *gjennomgangsfigur*.

Det er ingen av v-sammensetningene som plasserer seg i skalaens ytterpunkter. Snarere hopper de seg opp mot sentrum, men med en betydelig skeivhet i retning lav gjennomsløktighet. Dette skyldes at de fleste av v-sammensetningene ikke bygger på den konvensjonelle betydninga av *vandre*.

#### 4.4. Sammendrag av resultatene

Resultatene fra analysen (se tabell 1) av et sammensetningsutvalg med forledda *svart-*, *tanke-* og *vandre-* viser at man for hver forleddstype kan forvente seg en viss gjennomsløktighetsvariasjon. Ingen sammensetninger får full uttelling for samtlige faktorer, og kolonnen helt til høyre på skalaen er derfor ikke inkludert i tabell 1. S-sammensetningene varierer klart mest når det gjelder gjennomsløktighet, siden disse plasserer seg utover 7 av 8 trinn på gjennomsløktighetsskalaen.



Minst gjennomsliktig					Mest gjennomsliktig	
svart-	svart-	svart-	svart-	svart-	svart-	svart-
s-e-dauden	s-bak	s-e-børs	s-e-bok	s-and	s-sladd	s-hvit
s-e-mannen	s-male	s-jord	s-sinn	s-hyll	s-smusket	s-håret
s-e-marje	s-e-per	s-e-kunst		s-or	<u>s-brent</u>	<u>s-brun</u>
s--hvitt	s-skjorte	s-kvist		s-rot	<u>s-kledd</u>	<u>s-lakkere</u>
s-katt		s-e-liste (v)		s-spett		
s-kopp		s-e-liste (s)		s-still		
s-sjuk		s-spett		s-trost		
s-sjuke		s-år		<u>s-ovn</u>		
s-syn						
	<b>tanke-</b>	<b>tanke-</b>	<b>tanke-</b>	<b>tanke-</b>	<b>tanke-</b>	
	t-flukt	t-bane	t-arbeid	t-gymna- stikk	t-leser	
	t-gods	t-korn	t-bygning	t-vekkende	t-over- føring	
	t-kors	t-lesing	t-eksperi- ment		t-rekke	
	t-retning	t-modell	t-gang		t-tom	
	t-stiller	t-strek	t-sprang			
		t-vekker	t-spredd			
		<u>t-sett</u>	t-verden			
		<u>t-smie</u>	t-virksom- het			
			<u>t-mønster</u>			
			<u>t-prosess</u>			
			<u>t-spinn</u>			
	<b>vandre-</b>	<b>vandre-</b>	<b>vandre-</b>	<b>vandre-</b>	<b>vandre-</b>	
	v-historie	v-figur	v-mandag	v-bibliotek	v-folk	
	v-pokal	v-motiv	v-sagn	v-falk	<u>v-fugl</u>	
	v-skjold	v-stjerne	<u>v-arbeider</u>	v-nyre	<u>v-stav</u>	
		<u>v-sløyfe</u>	<u>v-due</u>	v-utstilling	<u>v-tur</u>	
		<u>v-år</u>		<u>v-hall</u>		
				<u>v-maur</u>		
				<u>v-safari</u>		

Tabell 1: Gjennomsliktighetsgradering for sammensetninger med forledda *svart-*, *tanke-* og *vandre-*. Understrekede sammensetninger er ikke oppført i BOB. Markeringene (v) og (s) står henholdsvis for verb og substantiv.

## 5. Diskusjon

Gjennomsiktighetsmodellen som er presentert og anvendt her, gir en finkornet analyse av ulike sammensetninger og plasserer hver av dem på en skala. Ulike sammensetninger kan av ulike grunner bli oppfattet som gjennomsiktige, og det kan derfor være at vidt forskjellige sammensetningstyper, altså sammensetninger som har ulike kombinasjoner av ordklasser i ledda sine, får samme gjennomsiktighetsgradering, samtidig som sammensetninger av samme type kan få forskjellig gjennomsiktighetsgradering. Det er en udiskutabel styrke ved modellen at den for hver sammensetning uavhengig av type kan bedømme gjennomsiktigheten ut fra de samme faktorene. Om ulike sammensetningstyper har ulik tilbøyelighet til å være gjennomsiktige, vil dette bli fanget inn av faktorene som er innebygd i modellen, bl.a. tilleggselement og relasjonsmønster. Anvendeligheten på tvers av ordklasser er dessuten gunstig for leksikografer siden den muliggjør en arbeidsmåte der samme redaktør redigerer hele sammensetningsstrekk, som ofte kan inneholde ulike typer.

Det er liten grunn til å tro at gjennomsiktighet er systematisk fordelt på bakgrunn av ordklassetilhørigheten til ledda. Som tabell 1 viser, ligger adjektiv-adjektiv-sammensetningene *svartsjuk* og *svartbrun* i hver sin ende av gjennomsiktighetsskalaen.

Modellen tar også høyde for formlighet mellom ulike sammensetninger. Mindre frekvente sammensetninger (til dømes *svartand*) kan forstås gjennom mer frekvente sammensetninger (til dømes *svartspett*), men ikke vice versa. Dette kan føre til at *svartand* blir bedømt som mer gjennomsiktig enn *svartspett*. Semantisk er dette rimelig, for det vil nettopp være flere faktorer som bidrar til å øke gjennomsiktigheten til *svartand* enn til *svartspett*. Det viser imidlertid hvor nødvendig det er å kombinere denne modellen med en distribusjonsanalyse som fanger opp det mest aktive ordforrådet, der *svartspett* trolig går foran *svartand*. Poenget

er uansett ikke å skille mellom sammensetninger som står rett ved siden av hverandre i tabellen, men snarere å undersøke omtrent hvor en gitt sammensetning havner.

Enkelte andre resultater kan framstå som kontraintuitive. Hvorfor er til dømes *svartbrun* blant de mest gjennomsliktige sammensetningene når den har en uklar relasjon mellom ledda og derfor er flertydig mellom betydningene ‘svartaktig brun’, ‘brunaktig svart’ og ‘brun og svart’? Dette belyser muligens at modellen ikke tar nok høyde for ulike potensielle totalbetydninger. På den annen side kan man hevde at *svartbrun* er et godt døme på en sammensetning med liten leksikografisk relevans til tross for høy frekvens. Det at den er flertydig, kommer delvis av at den kan være både kopulativ og determinativ, men delvis også av lav konvensjonalitet, som dessuten kan tjene som en del av forklaringa på hvorfor ledda ikke har antatt noen spesialiserte betydninger, og hvorfor relasjonen mellom ledda er uklar.

De operasjonelle kriteriene i kapittel 3 gir langt på vei klare instruksjoner for hvordan en gitt sammensetning rent praktisk skal vektas i henhold til gjennomsliktighetsfaktorene. Faktoren relasjonsmønster er vanskeligst å operasjonalisere siden den krever distinkte relasjonspreferanser for både for- og etterleddet i hver enkelt sammensetning. I mange tilfeller er det tidkrevende å utlede disse. En mulig løsning er å operere med relasjonspreferanser med mest mulig grovmaskede kategorier.

En annen ulempe er at analysen tar utgangspunkt i ordbøker som premissleverandør for hva som er den konvensjonelle betydninga av et ord. Det er ingen garanti for at den øverste betydninga til et oppslagsord er den som oppleves som mest konvensjonell av et flertall språkbrukere. Definisjoner og betydningsrekkefølge kan være arvet fra et tidligere ordbokverk som oppstod i en helt annen språklig kontekst. Dette kan lede til gale antakelser om konvensjonalitet, som igjen leder til at man får upresise beregninger av sammensetningers motiveringsgrad.

En annen mulig svakhet ved gjennomsiktighetsmodellen er at den ikke kan anvendes mekanisk uten at leksikografens språkkunnskaper kommer i spill. Dette er til en viss grad tilfellet for alle faktorene. Ulike leksikografer kan dermed tenkes å ende opp med ulike resultater når de bruker modellen. Det er imidlertid ikke sikkert at denne variasjonen er problematisk. Når det kommer til stykket, er det nettopp dette som, i alle fall tradisjonelt, kjennetegner ordbøker – at de er sammensatt og kvalitetsvurdert av ulike redaktører med mer eller mindre ulike språklige bakgrunner og formeninger om ords betydning. At ulike redaktører kommer til ulike resultater, er en del av det som forhindrer leksikografisk ensretting, og som sørger for at mer enn ett perspektiv er representert i ordboka.

Gjennomsiktighetsmodellen er utformet i tråd med et syn på ordbøker som hevder leksikografenes kvalitetsvurderinger som vesentlige og nødvendige. Målet er dermed ikke at gjennomsiktigheten i sammensetninger skal kunne regnes ut mekanisk uten språklige vurderinger, men snarere at gjennomsiktighetsmodellen kan gi leksikografen konkrete holdepunkter for hvilke aspekter ved sammensetninger som er relevante å trekke inn når man bedømmer gjennomsiktighet.

## 6. Oppsummering og videre forskning

Den mest pålitelige evalueringa av gjennomsiktighetsmodellen er trolig et fortolkningseksperiment der man kan observere empirisk om språkbrukeres vurderinger er i tråd med modellens påstander om gjennomsiktighet. Bare med en slik metode kan man verifisere om modellens faktorer faktisk påvirker gjennomsiktighetsgraden, og avdekke om det eventuelt fins andre faktorer som er i spill.

Videre må man supplere gjennomsiktighetsmodellen med undersøkelser av den enkelte sammensetnings utbredelse på tvers av tekstsjangre, kilder og tid.

## Litteratur

### Ordbøker

- BOB = *Bokmålsordboka*. Bergen: Universitetet i Bergen og Språkrådet. <<http://ordbok.uib.no>> (august 2019).
- NAOB = Tor Guttu mfl. (red.): *Det Norske Akademis ordbok*. Oslo: Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. <<https://www.naob.no>> (august 2019).
- NOB = *Nynorskordboka*. Bergen: Universitetet i Bergen og Språkrådet. <<http://ordbok.uib.no>> (august 2019).

### Annen litteratur

- Bakken, Kristin (1998): *Leksikalisering av sammensetninger: en studie av leksikaliseringsprosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet*. Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Eiesland, Eli Anne (2015): *The semantics of Norwegian noun-noun compounds: a corpus-based study*. Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Fjeld, Ruth V. & Lars S. Vikør (2008): *Ord og ordbøker: ei innføring i leksikologi og leksikografi*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Kjelsvik, Bjørghild (2018): *Retningslinjer for sms i BOB og NOB*. Upublisert internt notat for Revisjonsprosjektet.
- Knudsen, Rune L. & Ruth V. Fjeld (2013): LBK2013: A Balanced, Annotated National Corpus for Norwegian Bokmål. I: *Proceedings of the workshop on lexical semantic resources for NLP at NODALIDA 2013. NEALT Proceedings Series* 19, 12–20.
- LBK = Leksikografisk bokmålskorpus. Tekstlaboratoriet, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. <<http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/samlinger/bokmal/veiledningkorpus/>> (august 2019).

- Loenheim, Lisa (2019): *Att tolka det sammansatta. Befästning och mönster i första- och andraspråkstalaras tolkning av sammansättningar*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 43, Göteborgs universitet.
- Maguire, Phil, Rebecca Maguire & Arthur W.S. Cater (2010): The influence of interactional semantic patterns on the interpretation of noun–noun compounds. I: *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 36:2, 288–297.
- Ryder, Mary (1994): *Ordered Chaos: The Interpretation of English Noun-Noun Compounds*. University of California Publications in Linguistics 123. Berkeley: University of California Press.
- Schmid, Hans-Jörg (2015): A blueprint of the entrenchment-and-conventionalization model. I: *Yearbook of the German Cognitive Linguistics Association*, 3:1, 3–26.
- Shoben, Edward J. & Christina L. Gagné (1997): Thematic relations and the creation of combined concepts. I: Thomas B. Ward, Steven M. Smith & Jyotsna Ed Vaid (eds.): *Creative thought: An investigation of conceptual structures and processes*. American Psychological Association, 31–50.
- Svanlund, Jan (2002): Lexikalisering. I: *Språk och stil* 12, 7–45.
- Svanlund, Jan (2009): *Lexikal etablering: En korpusundersökning av hur nya sammansättningar konventionaliseras och får sin betydelse*. Acta Universitatis Stockholmiensis.

Mikkel Ekeland Paulsen  
doktorgradsstipendiat i nordisk  
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier  
Universitetet i Bergen  
Haakon Shetelig's plass 7  
NO-5007 Bergen  
Mikkel.Paulsen@uib.no







# RECENSIONER



# *Bokmålsordboka* och *Nynorskordboka* i en behändig app

Erik Bäckerud

*Bokmålsordboka* och *Nynorskordboka* i en och samma app för mobiler och surfplattor med iOS och Android utgiven av Universitetet i Bergen och Språkrådet.<sup>1</sup> Testade mars 2020, testade versioner: 1.2.0 för iOS och 1.1.6 för Android.

## 1. Introduktion

De båda ordböckerna *Bokmålsordboka* och *Nynorskordboka* förvaltas sedan 2016 av universitetet i Bergen i samarbete med Språkrådet i Norge. Ordböckerna finns att läsa på webben på en gemensam sida för båda med adressen <ordbok.uib.no> (se t.ex. Rauset 2019). Den här recensionen handlar dock inte om innehållet i ordböckerna, utan om appen, här kallad *Ordbøkene*: hur den fungerar och hur väl den fungerar.

Webbsidan har funnits sedan 2016 och version 1.0 av appen publicerades i juli 2017. Appen finns i två versioner, en för enheter med iOS och en för enheter med operativsystemet Android. Funktionen hos de båda versionerna är så gott som identisk. Beskrivningen nedan gäller för båda versionerna utom när annat anges.

Apple-versionen skall enligt utgivaren fungera på enheter med iOS version 9.3 och senare, och det verkar den också göra. Jag installerade appen på en äldre iPad (3:e generationen) från 2012 och det fungerade utmärkt. Bra gjort av utvecklarna att stödja även

---

1 På App Store och Google Play anges endast Universitetet i Bergen som utgivare.

dessa modeller. I användning ser appen likadan ut på iPad som på mobilen vad jag kan se, bara med en större skärm. På Android skall appen enligt uppgift fungera på version 4.4 och senare. Jag har testat på en mobil med Android version 5 och en med Android version 9 och det har fungerat bra i båda fallen. Trots att appen inte kräver väldigt mycket minne, installationen tar cirka 230 MB på testmobilen, så fungerar den även offline. Detta kan vara en stor fördel om man befinner sig på en plats utan wifi eller med dålig mobiltäckning.

## 2. Installation

Appen finns i ”App Store” respektive ”Google Play” på mobilen och på ordböckernas hemsida. Under rubriken ”Ordboka som app” på hemsidan klickar man på länken för den version som passar.

Vid installationen ombeds man svara på frågan vilket språk som skall användas för appens metaspråk. Där kan man välja mellan bokmål, nynorska och engelska. Det är emellertid enkelt att byta språk inne i appen efter att man installerat den, så det gör ingenting om man ändrar sig och vill se texterna i appen på ett annat språk.

Någon handledning till hur appen fungerar eller hur man läser och tolkar artiklarna hittar jag inte. Undantaget är den korta text som dyker upp vid utebliven träff på söksidan (se 3.1 nedan). Nedanstående beskrivning är således baserad på mina egna försök att finna ut hur man skall gå tillväga för att hitta bland uppslagsorden.

### 3. Användning

Användningen av appen är mycket enkel. När man startar visas en lista med de senaste sökningarna samt de ord man markerat som favoriter. Vill man inte läsa någon av dessa artiklar är det bara att börja skriva in ett nytt sökord. Om tangentbordet inte är synligt på skärmen behöver man bara snudda vid sökraden i skärmens ovkant så dyker det upp. Träffarna visas under sökrutan så snart man börjar skriva. Efterhand som man skriver fler bokstäver så uppdateras listan av möjliga träffar. Det kan bli många träffar vid vissa sökningar men appen begränsar det maximala antalet ord som visas. Jag har inte räknat, men det verkar som om det visas som mest ett hundratal ord i taget.

Har man, som jag, ställt in mobilen på svenskt tangentbord märker man snart att bokstäverna ö och ä måste skrivas som ø och æ. Detta är dock enkelt på de enheter jag provat, håll in t.ex. bokstaven ö (eller på vissa modeller o) så dyker alternativa former upp ovanför det aktuella tecknet. Detta är en allmän funktion i mobilen och inte specifikt för denna app.

Det finns två inställningar man kan göra för att påverka vilka träffar en sökning ger. Dels kan man välja att söka ord på bokmål eller nynorska eller bådadera, dels kan man välja att visa eller dölja böjda former. Om man valt att visa båda ordböckerna står i listan med träffar först lemmat och sedan vilken ordsamling det kommer ifrån som antingen ”(nn)” eller ”(bm)”. Detta behöver ju inte anges om man bara söker i den ena. För böjda former skrivs även grundformen av ordet jämte homografsiffra och ordklass ut.

När man sedan klickar på någon av sökträffarna kommer man till en sida med artikelns innehåll. Här finns uppgift om lemmat med eventuella biformer samt ordklass, etymologi och definition av betydelser med exempel. På artikelsidan används olika färg, grad och stil för att skilja olika kategorier av information åt. Lemman visas t.ex. i fetstil, länkar är både färgade blå och understruk-

The image shows two screenshots from a web interface. The left screenshot is a search results page for the word 'høy'. It features a search bar with 'høy' entered and a list of results under the heading 'Skjul bøyingsformer'. The results include 'høy (bm)' with a count of 2, 'høy (nn)', 'høy (bm)' with a count of 3, 'høy (nn)', 'høy og lav (bm)', 'høy sigarføring (bm)', 'høy sjø (bm)', and 'høy tone (bm)'. The right screenshot is a detailed view of the 'høy (bm)' entry. It shows the word 'høy' as a substantiv n with a 'BØYING' button. Below it, there is a note: 'tørket gress brukt som dyrefôr' and the word 'nyslått høy' in green. The entry also shows 'høy' as an adjektiv with a 'BØYING' button, and 'høg' as an adjektiv with a 'BØYING' button. There are two numbered examples: 1. 'motsatt lav (II, 1); som når et langt stykke oppover høy panne / hoppe høyt av glede / høyt gjerde' and 2. 'som er langt oppe; motsatt lav (II, 2) hun stod høyt oppe på lista over aktuelle kandidater blant de'.

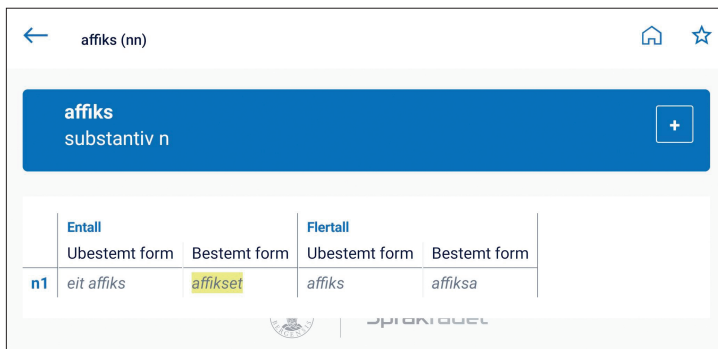
Figur 1: Skärmens utseende efter att man skrivit in sökordet *høy* resp. efter att man klickat på det översta svaret i listan: *høy (bm)*.

na och exempel är gröna. Homografer indikeras med romerska siffror och de olika betydelsemomenten har numrering med arabisiska siffror. Jag är inte helt förtjust i hur man valt färgerna. Den gröna färgen passar inte särskilt bra ihop med den grå bakgrunden och den blå kontrastfärgen, även om jag inser att detta är mycket subjektivt. På ordböckernas hemsida har man en logotyp i form av en bok i ljusblått och orange som är mycket smakfull, kanske skulle man använt dessa som kontrastfärger.

Länkarna fungerar precis som man kan förvänta sig; klickar man på någon av dem så kommer man till motsvarande artikel. Längst upp på artikelsidan står alltid det aktuella lemmat samt vilken ordbok det är som visas, i exemplet ”*høy (bm)*” (se figur 1).

Till vänster om den rubriken finns en pil som pekar åt vänster. Den tar läsaren tillbaka till förgående sida precis som motsvarande funktion i en webbläsare. Ett klick på ikonen med en bild av ett hus tar oss tillbaka till söksidan. När man klickar på stjärnsymbolen längst upp till höger markeras ordet som en favorit och det kommer att visas på söksidan tills det avmarkeras.

Genom att klicka på knappen ”böying” får man se alla böjningsformer som hör till uppslagsordet. Det är en mycket nyttig funktion som även finns i t.ex. appen för Svenska Akademiens ordlista (SAOL). Om man sökt fram en böjd form kommer man också till sidan med former, men då är sökordet markerat med gul färg för extra tydlighet (se figur 2). På en smal skärm ryms oftast inte tabellen med alla former utan man får svepa över skärmen i sidled för att se det som är dolt. I figuren visas hur skärmen ser ut i liggande läge, då får böjningsformerna bättre plats. Man kan även visa definitionen för det aktuella lemmat genom att klicka på plus-tecknet i den blå rutan upptill. På bilden kan man för övrigt ana Universitetets i Bergen och Språkrådets logotyper, dessa är oftast dolda av artikeltexten.



Figur 2: Skärmens utseende efter sökning på det böjda ordet *affikset*.

Ordboksappen har inte någon inbyggd inställning för att ändra storleken på texten. Det är en funktion som jag kan tänka mig att

många efterfrågar för att få bättre läsbarhet på skärmen. Däremot finns ett val i menyn för inställningar som direkt öppnar sidan för anpassning av systemets inställningar. Där kan man bland annat välja att göra texten större eller mindre för de appar som stöder denna funktion. Det fungerar ju bra om man vill ha litet större text överlag. Det är alltid en avvägning på smala skärmar, man önskar att texten skall vara stor och lättläst samtidigt som det skall rymmas mycket information.

### 3.1. Sökning med jokertecken

Om man skulle skriva in ett sökord som inte finns i någon av ordböckerna så får man svaret ”ingen träff”. Någon form av rättstavningshjälp finns inte. Däremot kommer det några förslag och goda råd under denna rubrik. Här får man nämligen veta att man kan använda jokertecken<sup>2</sup> vid sökning. Tecknet \* (asterisk) ersätter noll eller flera okända bokstäver. I instruktionen står det visserligen ”en eller flera” men det visar sig vid användning att det är ”noll eller flera”. Tecknet \_ (understreck) ersätter *en* okänd bokstav. Det förefaller som om man även kan använda frågetecknet ? för att ersätta en okänd bokstav. Det här är ju en vanlig funktion i digitala ordböcker som jag tror användarna känner igen.

Sökträffarna vid användning av jokertecken skiljer sig åt mellan iOS- och Androidversionerna. På iOS verkar det som om alla uppslagsord och uttryck som börjar med den angivna söksträngen visas. En sökning på *a\*t* ger en lång lista med svar som börjar med lemmat *a konto*. Detta ord innehåller visserligen innehåller ett *a* följt av godtyckligt många tecken följt av ett *t*, men därutöver ytterligare ett tecken: *o*. På Android å andra sidan ger samma sökning andra svar. Där visas bara uppslagsformer som börjar på *a* och slutar på *t* som träffar. Den första träffen är *a la carte-rett*. Personligen föredrar jag Android-versionens lösning här, iOS-sök-

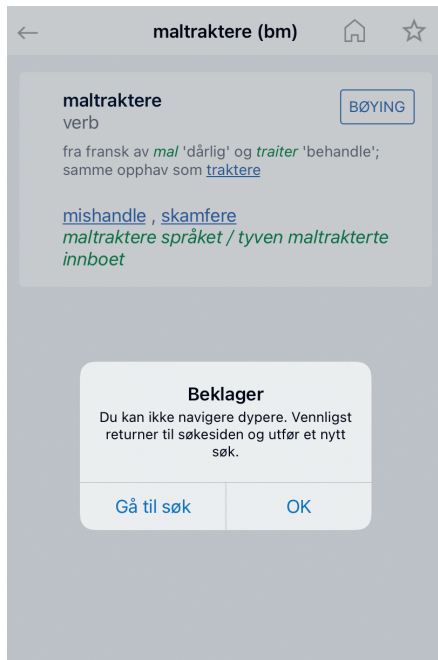
<sup>2</sup> Jokertecken kallas även trunkeringstecken eller wildcard.



ningen kan ge opphov till väldigt många irrelevanta svar som det tar tid att bläddra sig igenom.

### 3.2. Några smärre fel och begränsningar

Jag har observerat en annan avvikelse mellan iOS och Android-versionerna. I iOS-versionen slutar länken till nya artiklar att fungera efter 5 steg, sedan får man inte gå längre. Försöker man klicka på en länk då möts man av följande meddelande: ”Du kan ikke navigere dypere” (se figur 3).



Figur 3: Maximalt navigeringsdjup i iOS-versionen hindrar oss från att följa länken till ordet *traktere*.

Detta verkar vara en begränsning i appen som jag bara noterat på Apple-enheter, jag har inte sett något liknande hos Android-versionen av appen.

Ett mindre fel jag upptäckt är att appen i vissa fall missar att ange vilken ordbok, (nn) eller (bm), ett uppslagsord kommer från. Man kan se detta beteende om man klickar på de tre knapparna ”Bokmål”, ”Nynorsk” och ”Begge” flera gånger i följd. Men detta är bara en bagatell som inte stör användningen av appen nämnvärt.

## 4. I jämförelse

### 4.1. Jämfört med webbsidan ordbok.uib.no

Samma ordböcker som i appen *Ordbøkene* kan som tidigare nämnts även läsas på webbsidan <ordbok.uib.no>. Det fina med webbpresentationen är att man kan se de båda ordböckerna samtidigt sida vid sida. Detta kräver naturligtvis en bredare skärm än en mobil för att fungera riktigt bra, så jag förstår till fullo varför utvecklarerna valt att inte göra detta i appen. Dessutom har webbgränssnittet några fler sökfunktioner än vad som finns i appen. På sidan ”Avansert søk” kan man bl.a. välja att göra fritextsökning i hela artikeltexten och göra en mer avancerad sökning med hjälp av reguljära uttryck. Webbsidan kan också visa fler träffar än appen om man ställer frågor som ger riktigt många svar.

### 4.2. Jämfört med andra appar

Det finns en uppsjö av ordboksappar tillgängliga idag. Jag begränsar mig här till att ta upp några enstaka appar för nordiska språk som kan ha ett liknande användningsområde som *Ordbøkene* och som också är gratis och reklamfria.

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab ger ut en serie appar

som liknar varandra mycket, men som innehåller olika ordböcker. Dessa har en länkningsfunktion som gör att man kan slå upp samma ord i olika ordböcker men då växlas man över till en annan app. Det gäller bl.a. *Ordbog over det danske Sprog* (ODS) och *Den Danske Ordbog* (DDO). Här har särskilt appen DDO några extra funktioner, som t.ex. ett dagens ord och möjligheten att spela upp ordet i mobilens högtalare så att man kan höra hur det uttalas.

På svenska finns *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL) och *Svensk ordbok* (SO), båda utgivna av Svenska Akademien, som appar. Här finns dock ingen länkning mellan ordböckerna. Appen för SO har, liksom DDO, ett dagens ord och inspelat uttal medan SAOL har en särskild funktion för korsordshjälp. I SAOL-appen kan man också, precis som i *Ordbøkene*, se alla böjningsformer till uppslagsorden i tabellform. De böjda formerna är också sökbara. Detta är mycket värdefullt, inte minst för den som håller på att lära sig ett språk. Både SAOL- och SO-appen har dessutom en funktion för stavningshjälp som ger förslag på ord med liknande stavning om man skrivit in en söksträng som inte matchas av något uppslagsord.

## 5. Sammanfattning

Till sist en sammanfattning av mina intryck av ordboksappen.

### 5.1. För- och nackdelar

För

- Appen är gratis och reklamfri.
- Appen har ett enkelt och lättförståeligt gränssnitt.
- All data lagras lokalt, appen fungerar även utan internet-uppkoppling.
- Appen tar endast upp liten plats i telefonens minne.

## Emot

- Det ges inte så mycket information i appen utöver själva ordboksartiklarna. Instruktionerna är knapphändiga.
- Stavningshjälp saknas.
- Man kanske borde se över valet av färger i presentationen av artiklarna.

## 5.2. Slutsats

*Ordbøkene* är en trevlig bekantskap. Appen är enkel att använda utan särskilda kunskaper och den visar upp innehållet i de båda ordböckerna på ett enkelt och överskådligt vis.

Appen är gratis, fungerar i de flesta mobiler och plattor och tar inte mycket plats. Min rekommendation är: ladda ned denna app!

## Litteratur

### Ordböcker

DDO = *Den Danske Ordbog* som app för iOS och Android, utgiven av Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

ODS = *Ordbog over det danske Sprog* som app för iOS och Android, utgiven av Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

ordbok.uib.no (2016-) = *Bokmålsordboka* och *Nynorskordboka*. Universitetet i Bergen och Språkrådet. <ordbok.uib.no> (mars 2020).

SAOL (2015) = *Svenska Akademiens ordlista*. 14:e upplagan som app för iOS och Android, utgiven av Svenska Akademien.

SO (2009) = *Svensk Ordbok utgiven av Svenska Akademien* som app för iOS och Android, utgiven av Svenska Akademien.

## Annan litteratur

Rauset, Margunn (2019): *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* –  
einægga, toegga eller siamesiska tvillingar? I: *LexicoNordica* 26,  
155–175.

Erik Bäckerud  
IT-ansvarig  
Svenska Akademiens ordboksredaktion  
Dalbyvägen 3  
SE-224 60 Lund  
erik.backerud@svenskaakademien.se



# Refleksioner over en ny grønlandsk-færøsk ordbog og en kommende færøsk-grønlandsk ordbog

Jógvan í Lon Jacobsen

Elin Neshamar (red.): *Grønlandsk-føroysk orðabók*. Publiceret som gratis netudgave i februar 2020 på <<https://sprotin.fo>>.

## 1. Indledning

Jeg må gøre det klart med det samme, at jeg – efter anmodning fra redaktionen – med denne artikel har påtaget mig en opgave, som jeg ikke helt magter, nemlig at anmelde en ordbog, hvis kildeprog jeg ikke forstår. Det er naturligvis et stort problem at udtale sig om et sprog, som man ikke forstår et ord af.<sup>1</sup>

Hvis jeg skal sige noget, som bare nogenlunde lyder fornuftigt om den grønlandsk-færøske ordbog, må jeg gribe opgaven an på en alternativ måde. Derfor har jeg baseret disse refleksioner på to interviews med redaktøren, Elin Neshamar. Det første interview var i den offentlige færøske radio, *Kringvarp Føroya*, den 19. februar 2020, hvor redaktøren blev interviewet af en radiomedarbejder (Rasmussen 2020). Interviewet blev lavet i forbindelse med publiceringen af ordbogen på nettet.

I dette 15 minutter lange radiointerview, som henvendte sig til den brede offentlighed, blev der af forståelige grunde ikke talt så meget om leksikografiske principper osv., som jeg var mest interesseret i at høre om. Derfor tog jeg kontakt med redaktøren og fik et opfølgende telefoninterview med hende den 20. marts 2020, hvor jeg bl.a. spurgte om sproglige udfordringer og leksikografiske

---

1 Tak til Inger Smærup Sørensen for sproglige kommentarer.

principper i øvrigt i forbindelse med udarbejdelsen af ordbogen (Jacobsen 2020).<sup>2</sup>

Denne ordbog er den første mellem grønlandsk og færøsk, og samtidig indskrev den sig som nummer 22 i rækken af ordbøger og ordlister på ordbogsportalen Sprotin.

Disse refleksioner omhandler dels den grønlandsk-færøske ordbog, dels en færøsk-grønlandsk ordbog, som nu er påbegyndt.

Om min egen leksikografiske baggrund kan jeg oplyse, at jeg var en af redaktørerne på den ensproglige færøske ordbog, *Føroysk orðabók* (Poulsen m.fl. 1998). I dag består mit leksikografiske arbejde i at opdatere netudgaven af *Føroysk orðabók* samt at besvare spørgsmål fra brugere af denne ordbog. Desuden er jeg tilknyttet ordbogsprojektet ISLEX og har undervist i leksikografi og terminologi på Fróðskaparsetur Føroya (Færøernes universitet).

## 2. Baggrund

### 2.1. Redaktørens baggrund

Redaktøren, Elin Neshamar, er opvokset i Paamiut (Frederikshåb) i Vestgrønland sammen med sine færøske forældre. Dér boede hun, til hun var 15 år gammel. Hun gik i grønlandsksproget skole, og gennem sin opvækst lærte hun grønlandsk. Derefter tog hun en gymnasial uddannelse i Nuuk. Hun har en bachelorgrad i grønlandsk sprog, litteratur og medier fra Ilisimatusarfik (Grønlands Universitet) i Nuuk og har i en årrække arbejdet som tolk og oversætter mellem grønlandsk, dansk og færøsk. Da hun var færdig med studierne, flyttede hun til Færøerne, hvor hun nu bor.

I telefoninterviewet med mig sagde hun, at hun hverken havde praktiske erfaringer med ordbogsarbejde eller teoretisk indsigt i leksikografi. Hendes kvalifikationer består således i, at hun kan

---

2 Tak til Elin Neshamar for relevante oplysninger.



grønlandsk, færøsk og dansk og var motiveret for at påtage sig ordbogsarbejdet, som hun syntes var en spændende og udfordrende opgave.

## 2.2. Ordbogens baggrund og motivation

Den mest almindelige motivation for at lave en tosproglig ordbog er, at der er et behov i samfundet for den, f.eks. i skolesammenhæng eller i erhvervslivet.

Den egentlige årsag til at den grønlandsk-færøske ordbog blev til virkelighed, var derimod en ren tilfældighed: der var en sprogvidenskabeligt uddannet person, som behersker de to sprog og som var villig til at påtage sig opgaven, og et rederi, som ville finansiere projektet. Redaktøren fortæller i radiointerviewet, hvordan ordbogsprojektet kom i gang (Rasmussen 2020). Hun siger:<sup>3</sup>

En af mine [grønlandske] veninder gik til færøskundervisning hos Jonhard Mikkelsen [direktør for ordbogsportalen Sprotin], og så havde han sagt, at nu manglede vi kun en grønlandsk ordbog, og så havde hun nævnt mit navn over for ham; så det var dér forbindelsen opstod. Og da han spurgte, om jeg var interesseret [i at påtage mig opgaven], så tænkte jeg over det og syntes, at det godt nok var en stor opgave, men at få den mulighed og den tillid var sjovt (11.27).

Motivationen eller måske snarere baggrunden er yderst interessant. Der siges ikke noget om behov eller praktisk nytte af en grønlandsk ordbog. Den egentlige motivation var dels, at færinger manglede en grønlandsk ordbog i rækken af tosproglige ordbøger,

3 Citaterne er oversat fra færøsk til dansk; teksten i [ ] er indsat af mig for at gøre citaterne mere forståelige; (...) viser, at en del af citatet er udeladt; tallet efter citatet angiver tidskoden i interviewet.

dels at der var en person med de fornødne kvalifikationer i grønlandsk, færøsk og dansk, som var rede til at påtage sig denne spændende opgave. Radioværten prøver at holde fast i motivationen og spørger, hvorfor det er nødvendigt med en grønlandsk-færøsk ordbog, da der kun er ca. 50.000 mennesker, der taler grønlandsk og et tilsvarende antal, der taler færøsk. Redaktøren svarer:

Der har (...) i mange år været livlig forbindelse mellem Færøerne og Grønland; det drejer sig om grønlændere, der bor på Færøerne, og færinger, som bor i Grønland (...) Og der har også været meget kulturelt og erhvervsmæssigt samarbejde mellem landene (...) Jeg synes, det er godt for begge sprog [med en sådan ordbog] (05.18).

I forlængelse af dette citat tilføjer redaktøren, at en tosproglig ordbog er udtryk for gensidig respekt for hinandens sprog. Selv om målgruppen er yderst begrænset, har ordbogen stor symbolsk betydning:

Jeg synes, at det er godt for begge sprog [med en grønlandsk-færøsk ordbog]. Det er respekt for et sprog, at man laver en ordbog (...) det knytter et bånd til sproget. Ja, så på en eller anden måde har det betydning i forhold til samarbejde og respekt for hinanden (05.38).

De to ovenstående citater udgør selve motivationen. Ud fra dette kan man konkludere, at ordbogen hovedsagelig har en symbolsk værdi, da dens fornemste motivation er at udvise respekt for hinandens sprog. Lidt provokerende kan man sige, at ordbogen først og fremmest er et sprogligt mindesmærke opført i taknemmelighed over samarbejdet mellem Grønland og Færøerne gennem tiderne. Det er absolut ikke noget forkert i en sådan motivation, men den er ganske atypisk, når man har moderne cost-bene-

fit-briller på. Og det er måske ikke uvæsentligt i denne sammenhæng at bemærke, at ordbogsprojektet er finansieret af det private erhvervsliv. Redaktørens løn kommer fra et af de største rederier på Færøerne: "Dette projekt er finansieret af JFK i Klaksvík, så det er derfra min løn kommer" (10.15). Årsagen til at finansieringen kommer fra netop dette rederi er sandsynligvis, at personer med tilknytning til rederiet har spillet en aktiv rolle i grønlandsk erhvervsliv igennem mange år, især inden for fiskeri.

### 3. Grønlandsk: et polysyntetisk sprog

Grønlandsk er et polysyntetisk sprog og har derfor en helt anden struktur end de nordiske sprog og andre germanske sprog i øvrigt. Det er en sprogtype, hvor de enkelte ord kan bestå af et stort antal morfemer, som ofte modsvarer flere selvstændige ord i andre sprog. En sådan struktur kan derfor være en udfordring for en ordbogsredaktør. Eksempelvis står verber ikke opført i infinitiv, som er det, man er vant til i ordbøger for de fleste europæiske sprog, men i bøjet form. Her anføres to tilfældigt udvalgte verber. Ordet *saaqquppa* er oversat med 'fer fram við honum framman fyri hann' (i den grønlandsk-danske står: 'går forbi foran ham/det'). Ordet er sammensat af tre morfemer: *saaq* 'foran' + *qqup* 'går' + *paa* '3. pers. ental, transitiv, indikativ', dvs. at verbalroden står i midten forsynet med et præfiks og et suffiks. Et andet verbum er *suaartarpoq*, som i den grønlandsk-færøske ordbog oversættes til 'rópar (fleiri ferðir), stendur og rópar'. I den grønlandsk-danske ordbog oversættes det med 'står og råber'. Ordet er sammensat af *suaar* 'råber' + *tar* 'gentagende' + *poq* '3. pers. ental, intransitiv, indikativ'. Da 'gentagende' er en del af definitionen, burde det faktisk stå uden parentes i den færøske oversættelse. Årsagen til at verbet *står* er taget med i den færøske og danske oversættelse er formentlig at man vil vise det durative aspekt i det grønlandske

verbum (man kan sagtens både sidde og ligge, mens man råber).<sup>4</sup> Den færøske oversættelse er således mere præcis end den danske, derved at durativiteten tydeligere kommer til udtryk.<sup>5</sup>

#### 4. Ordbogen som leksikografisk værk

Den grønlandsk-færøske ordbog er blevet til i samarbejde mellem den færøske ordbogsportal Sprotin og Grønlands Sprogsekretariat (Oqaasileriffik), som har givet Sprotin lov til at bruge den grønlandsk-danske ordbog (Berthelsen m.fl. 1997) som leksikografisk base til den grønlandsk-færøske ordbog. Redaktøren siger om arbejdsprocessen:

Mit arbejde har bestået i at udskifte de danske oversættelser med færøske oversættelser. Så der var temmelig meget gjort, før jeg gik i gang med min del af arbejdet (01.00).

Hele det leksikografiske forarbejde var således blevet gjort, og redaktørens opgave har hovedsagelig bestået i at erstatte de danske oversættelser med færøske oversættelser. Denne arbejdsmetode blev i øvrigt også brugt, da den engelsk-færøske ordbog blev lavet, hvor Gyldendals røde engelsk-danske ordbog blev brugt som grundlag for den engelsk-færøske. Dette omtales kort i forordet til udgaven (i Skála & Mikkelsen 2007a, formæli).

4 Tak til Minik Jeremiassen på Oqaasileriffik (Grønlands Sprogsekretariat) for hjælp til de grønlandske verber og for oplysninger om *Dansk-grønlandsk ordbog* (Jones & Petersen 2003) og *Grønlandsk-dansk ordbog* (Berthelsen m.fl. 1997).

5 Mere kan læses om leksikografiske udfordringer mellem grønlandsk og dansk i Jacobsen (1997:48).

## 5. Leksikografi og ordbogsarbejde

Leksikografi kan oversættes med ordbogsarbejde. I *Nordisk leksikografisk ordbog* (Bergenholtz m.fl. 1997:169) står der, at leksikografi er “utarbejding av ordbøker og undersøkelse og utvikling av teorier om ordbøkers tilkomst, egenskaper, formål og bruk”. Første del af definitionen, “utarbejding av ordbøker”, angår det praktiske ordbogsarbejde, mens anden del refererer til teoretisk leksikografi (ibid. 171). Ifølge denne definition kan alle ordbøger klassificeres som leksikografiske arbejder uden hensyn til deres tilblivelsesmåde. Svensén (2004:3) har en mere præcis definition af leksikografi:

Leksikografi är en verksamhet som går ut på att observera, samla, utvälja, analysera och i en ordbok beskriva ett antal lexikaliska enheter (...) tillhörande ett eller flera språk.

Ifølge denne definition er den grønlandsk-færøske ordbog ikke et leksikografisk værk, da redaktøren hverken har observeret, indsamlet eller udvalgt de leksikografiske enheder. Redaktørens arbejde har udelukkende bestået i at oversætte fra grønlandsk og dansk til færøsk. Redaktørens kompetence i grønlandsk kommer bl.a. til udtryk i de færøske oversættelser, der ikke slavisk følger de danske (jf. kap. 3 ovenfor).

Spørgsmålet er, om vi skal acceptere Svenséns definition med det resultat, at den grønlandsk-færøske ordbog ikke er et leksikografisk værk, eller om vi skal udbygge definitionen og lade den omfatte oversættelser af målsprog fra ét sprog til et andet. Der er mange eksempler på ordbøger, som opfylder Svenséns videnskabelige krav, men det er ikke ualmindeligt, at især tosproglige ordbøger bliver til, ved at man oversætter målsproget fra et sprog til et andet. Derfor mener jeg, at man burde inddrage oversættelser som en del af definitionen. Derved kommer man også over det paradoks, at ordbøger, som er lavet på denne måde, ikke kan regnes for leksikografiske værker.

## 6. Nogle karakteristika

Lemmalisten i den grønlandsk-færøske ordbog er udarbejdet i Grønland af grønlandske lingvister og indeholder de mest almindelig brugte grønlandske ord, oplyser redaktøren over for mig.

I radiointerviewet siger redaktøren, at der er tale om en simpel eller ukompliceret ordbog (fær. “einföld orðabók”), som ikke indeholder ret mange brugseksempler. Stort set indeholder ordbogen opslagsord med tilhørende grammatiske oplysninger og oversættelser på færøsk. Der er tale om en forholdsvis lille ordbog med ca. 20.000 grønlandske opslagsord.

At der er tale om en ordbog med en simpel mikrostruktur, er følgende ordbogsartikel eksempel på:

**aqquppaa** sagnorð áv.<sup>6</sup> tekur tað við oman, tekur tað við niður.

I mit interview med redaktøren kom det frem, at målgruppen først og fremmest er færinger. Ordbogen kan således bruges af færinger som en passiv ordbog til forståelse af grønlandsk tekst, men kan også bruges som en aktiv ordbog for grønlændere til produktion af færøsk tekst (jf. Svensén 2004:17). Noget andet, som taler for, at redaktøren har færinger som målgruppe er, at de grammatiske benævnelser er færøske, f.eks. *navnorð* ‘substantiv’ og *sagnorð óáv.* ‘intransitive verber’. Til spørgsmålet om deskriptivitet og præskriptivitet siger redaktøren, at ordbogen må karakterises som en deskriptiv ordbog, bl.a. derved at ordbogen indeholder en hel del almindeligt brugte importord i grønlandsk. Redaktøren siger videre, at ordbogen må regnes som en synkron ordbog, men er diakron i den udstrækning, at der naturligvis findes gamle ord som stadig er i brug. Ordforrådet er for det meste almensprogligt, men der findes dog enkelte fagord, f.eks. inden for sprogvil-

6 Forkortelsen áv. = ávirkandi ‘transitiv’.

denskabelig fagterminologi. Men overordnet henvender ordbogen sig først og fremmest til lægfolk og i mindre grad til specialister. Angående udtale af de grønlandske opslagsord noteres den ikke, men i stedet for er der en funktion på hjemmesiden, hvor man kan høre, hvordan ordene udtales.

Funktionaliteten på ordbogens hjemmeside er ganske god. Når man har klikket på den aktuelle ordbog, kommer der et søgefelt frem, hvori man skriver sit søgeord eller del af et søgeord med \*, hvorefter man får alle de ord, som opfylder betingelserne i søgestrengen. Det er muligt både at søge i kildesprog og målsprog. Jeg kunne ønske mig, at man kunne se andre ord i umiddelbar nærhed af søgeordet.

## 7. Færøsk-grønlandsk ordbog

Elin Neshamar er allerede begyndt på en ordbog i den modsatte retning, nemlig fra færøsk til grønlandsk. Redaktøren fortæller i radiointerviewet, at da de fik tilladelse fra Sprogsekretariatet til at bruge den grønlandsk-danske ordbog, fik de samtidig lov til at bruge den dansk-grønlandske ordbog i arbejdet med den tilsvarende færøsk-grønlandske. Redaktøren indrømmer, at den færøsk-grønlandske ordbog antagelig vil være mere arbejds- og tidskrævende end den grønlandsk-færøske. Her er udfordringen en helt anden. Godt nok kan en stor del af den danske lemma-liste genbruges i færøsk form, men der vil være behov for sær-færøske ord og begreber, som ikke har tilsvarende ækvivalenter i dansk, f.eks. *hjallur* 'forrådshus, tremmehus', *hvalvág* 'bugt eller vig, hvor grindefangst finder sted', *ólavsøka* 'færingers nationalfest' og *tollaksmessudagur* 'lille juleaften'. Redaktøren må derfor have adgang til en færøsk ordbase, f.eks. *Føroysk orðabók*. Desuden må hun have adgang til et færøsk tekstkorpus for at finde ord, som ikke er optaget i *Føroysk orðabók*. Det vil også blive nødvendigt

for redaktøren at tage stilling til en hel masse færøske importord, som især anvendes hyppigt i uformelt talesprog, f.eks. *forferdiligur* ‘forfærdelig’ og *elendigur* ‘elendig’; sådanne ord findes sjældent som opslagsord i færøske ordbøger. Men den slags “upuristiske” ord er aldeles nødvendige at have med som opslagsord i en tosproglig ordbog med færøsk som kildesprog, hvis brugerne skal få den nødvendige hjælp. Her kan jeg tilføje, at den færøsk-engelske ordbog (i Skála & Mikkelsen 2007b) anlægger en særdeles hård puristisk linje i udvælgelsen af opslagsord med det resultat, at ordbogen er mindre anvendelig end den ellers ville være. Redaktøren gør klogt i at tænke over denne sag. I en ordbog, der går fra fremmedsprog til færøsk, kan man til dels forstå det fornuftige i at begrænse “uønskede” importord blandt ækvivalenterne, hvis det drejer sig om produktion af færøsk tekst.

En anden ting, som redaktøren af den færøsk-grønlandske ordbog bør være opmærksom på, er sammensætninger, fordi behovet for sammensatte ord kan være meget større i tosproglige end énsproglige ordbøger. Svensén (2004:83) siger:

L1→L2-ordboken förutsätter (...) att användaren generellt har bristande kompetens på målspråket: han kan inte antas veta om en svensk sammansättning, den må vara hur genomskinlig som helst, kan återges led för led på exempelvis engelska.

Dette er et hensyn, som bør overvejes nøje i den færøsk-grønlandske ordbog, fordi færøske sammensætninger med samme forled kan have forskellige forledsendelser i grønlandsk, og et sammensat færøsk ord kan svare til en ordforbindelse (dvs. to ord) i grønlandsk. De grønlandske ord for *bilradio*, *biltur* og *bilvask* hedder på grønlandsk hhv. *biilip radiua*, *biilerneq* og *biilimik asaaneq* (Berthelsen m.fl. 1997).

Erfaringen fra den færøsk-engelske ordbog (i Skála & Mikkelsen



sen 2007b) viser, at det kan være uhensigtsmæssigt at kopiere mikrostrukturen i en ensproglig ordbog ind i en tosproglig ordbog, fordi rækkefølgen af betydninger af polyseme ord i en ensproglig ordbog f.eks. bygger på etymologiske principper, som ikke altid giver god mening i en tosproglig ordbog. Som eksempel herpå kan jeg henvise til ordbogsartiklen *hald* i den færøsk-engelske ordbog, som indeholder 16 forskellige delbetydninger (denne mikrostruktur bygger på *Føroysk orðabók*). En konsekvens af denne struktur er, at en af de mest frekvente betydninger, nemlig ‘abonnement’, kommer som den sidste i rækken. Det giver ingen mening at overføre alle delbetydningerne af et ord i en énsproglig ordbog over i en tosproglig ordbog, da nogle af betydningerne er yderst periferer.<sup>7</sup> Derfor vil det være mit råd til redaktøren af den færøsk-grønlandske ordbog kun at tage de tre eller fire mest frekvente betydninger med og have en brugervenlig mikrostruktur, som bygger på frekvens i stedet for tradition og etymologi.

## 8. Afsluttende bemærkninger

Selv om man kan diskutere, hvorvidt den grønlandsk-færøske ordbog kan karakteriseres som et leksikografisk værk efter Svenséns definition, så er det hævet over enhver tvivl, at den vil være til gavn som receptionsordbog eller afkodningsordbog for færingere, som vil forstå en grønlandsk tekst, og som produktionsordbog for grønlandere, som vil udtrykke sig på færøsk. Desuden vil den kunne anvendes af sprogforskere, især leksikografer, som er interesserede i, hvordan man kan redigere en ordbog mellem to så forskellige sprog som grønlandsk og færøsk.

Der er antagelig interesse for den grønlandsk-færøske ordbog. På Sprotin kan man se, at der pr. 4. juni 2020 er registreret 12.775 opslag. Dette er et relativt stort antal, som delvis kan skyldes nys-

<sup>7</sup> Her spiller ordbogens størrelse naturligvis en vigtig rolle.

gerrighed, da denne ordbog er den nyeste i rækken af færøske ordbøger. Man kan dog ikke se bort fra, at tallet afdækker et behov for en leksikalsk bro mellem grønlandsk og færøsk. For sjov kan jeg her anføre de tilsvarende brugertal for den russisk-færøske og den færøsk-italienske ordbog, som er hhv. 13.903 og 9.176 fra 1. januar til 4. juni 2020.

Det er meget generøst af et privat rederi at finansiere et så stort projekt som et grønlandsk-færøsk ordbogspar i grunden er. Og jeg kunne ønske mig, at dette samarbejdsprojekt kunne inspirere andre aktører i det private erhvervsliv til at indgå lignende samarbejdsprojekter i fremtiden. Jeg ser med glæde frem til offentliggørelsen af den færøsk-grønlandske ordbog.

## Litteratur

### Ordbøger

- Bergenholtz, Henning, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén (red.) (1997): *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berthelsen, Christian, Birgitte Jacobsen, Robert Petersen, Inge Kleivan & Jørgen Rischel (red.) (1997): *Grønlandsk-dansk ordbog*. 3. udg. Ilinnusiorfik. <<http://ilinnusiorfik.gl/oqaatsit/daka>> (maj 2020).
- í Skála, Annfinnur & Jonhard Mikkelsen (red.) (2007a): *Ensk-føroysk orðabók*. Vestmanna: Sprotin. <<https://sprotin.fo>> (maj 2020).
- í Skála, Annfinnur & Jonhard Mikkelsen (red.) (2007b): *Føroysk-ensk orðabók*. Vestmanna: Sprotin. <<https://sprotin.fo>> (maj 2020).
- Jones, Kirsten Gade & Robert Petersen (red.) (2003): *Dansk-grønlandsk ordbog*. Ilinnusiorfik. <<http://ilinnusiorfik.gl/oqaatsit/daka>> (maj 2020).

Poulsen, Jóhan Hendrik W., Marjun Simonsen, Jógvan í Lon Jacobsen, Anfinnur Johansen & Zakaris Svabo Hansen (red.) (1998): *Føroysk orðabók*. Tórshavn: Orðabókagrunnurin. <<https://sprotin.fo>> (maj 2020).

## Anden litteratur

Jacobsen, Birgitte (1997): Oqaatsit i tid og rum. Historie og status. I: *LexicoNordica* 4, 41-64.

Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ord-boksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

## Mundtlige kilder

Jacobsen, Jógvan í Lon (2020): Telefoninterview med Elin Neshamar, 20. marts 2020.

Rasmussen, Ingi (2020): Radiointerview med Elin Neshamar 19. februar 2020 <<https://kvf.fo/non?sid=105026>> (maj 2020).

Jógvan í Lon Jacobsen  
professor, dr.philos.  
Føroyamálsdeildin  
Fróðskaparsetur Føroya  
V.U. Hammershaimbs gøta 22  
FO-100 Tórshavn  
[jogvanlj@setur.fo](mailto:jogvanlj@setur.fo)



# Synonymer.se – Sveriges mest användbara ordbok?

*Annika Karlholm*

Synonymer.se. Utgivare: Sinovum Media. <[www.synonymer.se](http://www.synonymer.se)>.  
Granskat i mars 2020.

## 1. Inledning

Jag tillhör dem som inte tidigare har varit bekant med sökmotorn Synonymer.se, trots det djärva påståendet på hemsidan att den är ”Sveriges mest använda ordbok” med ”95 000 uppslag med synonymer, motsatsord, definitioner, betoningar, böjningar samt uttal”. Sökmotorn har varit föremål för en tidigare undersökning utförd av Louise Holmer och Emma Sköldberg (2016), där de ville ta reda på vilka som använder sökmotorn och varför de vänder sig till den. Undersökningen gjordes under en vecka i oktober 2013 och vid den tidpunkten hade sajten 75 000 uppslag. Sedan dess har antalet uppslag ökat och sajten har i någon mån även ändrat layout. Den är dock alltså till stor del reklamfinansierad, vilket gör att den är gratis att använda. Detta är nog delvis en förklaring till sajtens popularitet. Synonymer.se är helt enkelt lättillgänglig. Holmer & Sköldberg skriver att sajten i oktober 2013 har ”haft ca 2 miljoner sidvisningar per månad i snitt under de senaste tolv månaderna” samt att ”under den aktuella undersökningsveckan var antalet unika webbläsare på Synonymer.se ca 280 000 och i medeltal gjordes 3,4 uppslagningar per söksession” (2016:222). Ett annat bidragande faktum till dess popularitet är troligen det att den delvis är framtagen genom bidrag från användare, alltså i

viss mån är att betrakta som en användargenererad ordbok.<sup>1</sup> Sin absoluta bas har den dock i två lexikografiskt framställda tryckta ordböcker (se nedan).

Synonymer.se finns förutom som onlineordbok även som applikation för enheter med operativsystemet iOS via App Store, samt för android via Google Play. Här undersöks dock enbart webbversionen.

I denna artikel kommer jag att presentera mina intryck av sökmotorn ur ett användarperspektiv. Vad kan Synonymer.se erbjuda en ny användare? Därtill kommer jag även att jämföra sajtens innehåll och disposition med några likartade sajter som finns på internet.

### 1.1. Vad Synonymer.se baseras på

Längst ned på sajten finns länken *Om sajten & cookies* där man får bakgrundsinformation om sökmotorn Synonymer.se (se figur 1). Här får man tydlig och utförlig information om samarbetspartners och källor. Där anges att Synonymer.se ägs av Sinovum Media, och att källorna till sajten är följande (punktlistan är citerad från *Om sajten & cookies*, fotnoten är tillagd):

- en synonymordbok författad av Göran Walter
- en svensk ordbok författad av Peter A. Sjögren och Iréne Györki (Bonniers svenska ordbok tionde upplagan)
- Synlex<sup>2</sup> (copyright Viggo Kann KTH 2009)
- Wordnet (från Princeton University)
- bidrag från våra användare
- Saldo (från Språkbanken)
- våra redaktörers arbete

1 Om användargenererade ordböcker se bl.a. Törnqvist (2010, 2015).

2 Synlex baseras på svensk-engelska Lexin från 2005. Synlex, även kallad Folkets synonymlexikon, som professor Viggo Kann vid Institutionen för datavetenskap vid KTH har skapat, bygger på internetanvändarnas förslag på tänkbara engelska synonymer.

Det framgår att källorna används i olika grad och syften. Vilka redaktörerna är eller var de har sin yrkesmässiga hemvist nämns dock inte. Redaktörerna har ansvar för själva utformningen och presentationen av innehållet på sajten, däremot görs i stort sett inga förändringar av det faktiska innehållet enligt avtal med och önskemål från författarna. (Med hjälp av användarnas bidrag utökas dock ständigt sajten.) På länken redogörs också ingående för hur sajten hanterar personuppgifter, kakor, medlemmarnas konton och skräddarsydda annonskampanjer riktade till enskilda användare.

## 2. Sökmotorn Synonymer.se

Första intrycket av sökmotorn är den relativt anonyma och nedtonade inramningen, med sparsmakad gråblå färg med två ”boxar” *Ditt sökord* respektive *Välj ordbok*, omgivna av annonsplatser för riktad reklam (se figur 1).

**SYNONYMER.SE**

Ditt sökord: sök x Välj ordbok: Svenska Synonymer **Sök**

Välkommen till Sveriges mest använda ordbok!

Sveriges största sökmotor för det svenska språket. Över **95 000** uppslag med synonymer, motsatsord, definitioner, betoningar, böjningar samt uttal. Dessutom, sök och översätt mellan svenska, engelska, tyska, franska och spanska.

Mina sökningar | Nästkommmande ord | **Nya inröstade ord**

börfall  
propulsiv  
fornromersk  
vibb  
ha insikt  
pojkebarn  
attraktiv  
hoppa in  
retera  
något som väcker  
uppmärksamhet

**Nu levereras maten vid dörren**  
Wolt  
Beställ tryggt med Wolt och den nya funktionen "Lämna vid dörren".  
**ÖPPNA**

Om sajten & cookies | Korsordshjälp m.m. | Föreslå nya synonymer | Svensk Synonymordbok

Figur 1: Första sidan på sajten Synonymer.se. Bilden är beskuren.

Lite längre ner på sidan finns tre kolumner: *Mina sökningar*, *Nästkommande ord* samt *Nya inröstade ord*. Sajten ger intryck av att vara inriktad på korsordslösare och andra ordentusiaster. Längst ner på sajten finns också mycket riktigt länken *Korsords-hjälp*. Förutom svenska kan man på sajten också få översättningar till och ekvivalenter på engelska, tyska, franska och spanska.

### 2.1. Som man frågar får man svar

Jag provar med att skriva in ordet *ohemul* i boxen *Ditt sökord* och trycker på sök. Sökmotorn, som har ”Svenska Synonymer” som default, presenterar ett antal svar till sökordet. (Se figur 2.)

De svar som följer är fördelade på fyra fält på sidan, där det sökta ordet beskrivs i förhållande till synonymer, betydelse, användning och grammatik. De tre sistnämnda inleds med en fråga av typen ”Vad betyder...?” och ”Hur används ordet...?” samt ”Hur böjs ...?”.

Som ”Synonymer till *ohemul*” anges ”obefogad, grundlös, orättmätig, ogrundad, orättvis” som direkta motsvarigheter till sökordet. I en ruta under och till höger om svaret anges att samtliga synonymer är hämtade ur Synonymordboken. (Varje synonym i databasen är klickbar, vilket gör att man också kan göra sökningar på de angivna synonymerna, om så behövs.) Svaret inleds med förkortningen ”(högt.)”. Det poppar inte fram någon förklaring till förkortningen om man försöker klicka på ”(högt.)”, även om det i det här fallet skulle vara önskvärt. En lista eller alternativt pop up-rutor med förkortningar på sajten lyser med sin frånvaro. (Det är inte självklart för en användare att ”(högt.)” är en bestämning till sökordet och att det ska utläsas ”högtidligt”). I rutan *Synonymer till* kan man däremot, om man så önskar, få ett ljudprov på hur *ohemul* uttalas på standardsvenska genom att klicka på ljudikonerna. Man har här även möjlighet att tycka till om hur man



SYNONYMER.SE

Ditt sökord

Välj ordbok

Sök

Snabblänkar: [Betydelse](#) [Exempel](#) [Böjningar](#) [Nästa ord](#)

Synonymer till *ohemul*

🔊 ❤️

(högt.) [obefogad](#), [grundlös](#), [orättmätig](#), [ogrundad](#), [orättvis](#)


Föreslå en synonym eller ett motsatsord till ohemul. | Nytt ord?

Ur Synonymordboken


Vad betyder *ohemul*?

[obefogad](#), som saknar grund || -t

Ur Ordboken



**Allsvenskans huvudsponsor**  
Aldersgräns 18år | Regler & villkor gäller |  
stodlinjen.se | spelpaus.se  
[unibet.se](#)



**Prisvärda begravningar**  
Begravning tryggt och enkelt till priser som  
utmanar hela branschen.  
[Funera.se](#)

Hur används ordet *ohemul*?

*Not: Exempelmeningarna kommer i huvudsak från svenska dagstidningar, tidskrifter och romaner.*

Snilleekonomer på KF anser att några miljoner är en *ohemul* kostnad för en så goodwillskapande aktivitet som Vi.

Hur böjs *ohemul*?

adjektiv	
positiv	en ohemul
	ett ohemult
	den/det/de ohemula

🔍

Mina sökningar

Nästkommande ord

Nya inröstade ord

ohemul

oherrans

börsfall

Figur 2: Ordet *ohemul* på Synonymer.se. Bilden är beskuren.

”upplevde uppläsningen” av ordet och ge ljudprovet ”tummen upp” eller ”tummen ned” genom att klicka på respektive ikon. Bredvid ljudikonen finns en ikon med ett hjärta, och när man

klickar på ikonen fälls en flik ut. I fliken kan man logga in på ett Synonymer.se-konto med hjälp av Facebook eller med sitt e-postkonto, eller, om man inte redan är medlem, öppna upp ett medlemskonto. Som medlem kan man skapa sin högst personliga ordlista och också ha möjlighet att rösta in sina nya favoritord. Längst ned i samma ruta kan man, om man vill, föreslå en synonym eller ett motsatsord till det efterfrågade ordet eller ange det efterfrågade ordet som ”nytt ord”.

På frågan ”Vad betyder ohemul?” ges svaret i form av en synonym ”obefogad”, följd av definitionen ”som saknar grund”. (I frågeformuleringen anges betoningen av ordet genom två understruktuna bokstäver. Understrykningen markerar lång vokal. Om ordet ska uttalas med akut eller grav accent, med eller utan biton, markeras dock inte.) Betydelsen eller definitionen är hämtad ur Ordboken. Till skillnad från Synonymordboken i rutan ovanför är Ordboken klickbar. Här fälls återigen en flik ut där det framgår att ”Ordboken är Bonniers svenska ordbok tionde upplagan” från 2010. I fliken ges kortfattade förklaringar av hur man ska läsa och förstå upplägget i Ordboken, bland annat anges vad vissa tecken och streck står för. Det framgår explicit att Ordboken följer den tryckta versionen i upplägget på webben, bland annat medges att det finns inkonsekvenser ”orsakade av sparsamhet av utrymme i boken”.

Nästa uppgift om *ohemul* som presenteras är hur ordet används i löpande text. Exempelen hämtas, enligt uppgift i en not, från dagstidningar, tidskrifter och romaner. Sedan följer en exempelmening, där *ohemul* lyfts fram i texten genom att ordet är kursiverat och har en avvikande blå färg, i likhet med övrig markering av det efterfrågade ordet på sajten.

I sista fältet får man uttryckligen veta att *ohemul* är ett adjektiv. Denna uppgift har inte tidigare getts på sajten. Det är för övrigt tur att det uttryckligen står att *ohemul* är ett adjektiv. För själva böjningsparadigmet inleds med ”*en ohemul*”. Sedan följs böjnings-

uppgifterna av ”ett ohemult” och ”den/det/de ohemula”. En användare som inte är bevandrad i grammatik kan här känna en viss osäkerhet över ordets klasstillhörighet på grund av hur man har valt att presentera böjningsmönstret. Grammatikupplysningarna på sajten är bättre för vissa adjektiv än andra. Jämför t.ex. *flitig* (se figur 3) som har en utförligare och därmed tydligare presentation av böjningsparadigmet än *ohemul*. Om ett adjektiv saknar komparativ och superlativ men är ett ovanligt ord i likhet med *ohemul* behöver användaren hjälp att sätta in ordet i ett grammatiskt sammanhang. I det här fallet skulle det vara på sin plats att tillfoga några kortare exempelmeningar för att bättre belysa böjningsparadigmet för *ohemul* (t.ex. *det är en ohemul klagan, det är ett ohemult påstående, det är de ohemula kraven, som... eller liknande*).

Hur böjs <i>flitig</i> ?	
adjektiv	
positiv	en flitig
	ett flitigt
	den det de flitiga
komparativ	en ett den det de flitigare
superlativ	är flitigast
	den det de flitigaste

Figur 3: Böjningsparadigmet av adjektivet *flitig*.

Användaren kan bidra till sajten genom att föreslå nya synonymer. Det går till på så vis att man går in på länken *Föreslå nya synonymer*, som finns längst ned på sajten. Användaren skriver sedan in ett ord i grundform i boxen *Ditt förslag* och väljer mellan alternativen ”är synonymt med” eller ”är motstatsord till” och skriver sedan in synonymen eller motsatsordet i boxen som följer och trycker på knappen *Skicka bidrag*. Denna möjlighet finns också som tidigare nämnts direkt i anslutning till rutan *Synonymer till*.

Ett ord som har röstats in av medlemmarna kommer sedan med som ord i Synonymordboken. Ett exempel är ordet *vibb* som anges som synonym till ordet *känsla* (se figur 4).

The screenshot shows the Synonymer.se search interface. At the top, the site name 'SYNONYMER.SE' is displayed in blue. Below it, there is a search bar with 'Ditt sökord' (Your search word) and a dropdown menu for 'Välj ordbok' (Choose dictionary). The search bar contains the word 'känsla' and the dropdown is set to 'Svenska Synonymer'. A blue 'Sök' (Search) button is to the right. Below the search bar, there are four buttons: 'Snabblänkar:' followed by 'Betydelse', 'Exempel', 'Böjningar', and 'Nästa ord'. The main content area is titled 'Synonymer till *känsla*' and includes a speaker icon and a heart icon. The synonyms are listed in two numbered items: 1. *förnimmelse, känsel, känning; aning, föreställning, uppfattning; sinne, förståelse* and 2. *emotion, affekt, patos, sinnesstämning, lidelse, hjärta; beundran, tillgivenhet, kärlek; inlevelse, engagemang, feeling; attityd, hållning, inställning*. Below the synonyms, there is a section for 'motsatsord' (antonyms) with one item: 1. *förnuft, intellekt*. At the bottom, there is a section for 'Användarnas bidrag' (User contributions) with the words *vibbar, pirr, sentiment, vibb, nerv*.

Figur 4: Ordet *känsla* på Synonymer.se.

Här framgår det uttryckligen att *vibb* är bidrag från sajtens användare. Det här upplever jag är en rolig och givande funktion för användarna. Studier av användargenererade ordböcker (se bl.a. Sköldberg & Wenner 2017, 2019) visar också på att bidragsgivare uppmuntras (och får en bekräftelse) av att se ”sitt” ord medtaget i en ordbok. Vid uppslaget till *känsla* (figur 4) framträder även motsatsord, jämte synonymer och användarnas bidrag.

## 2.2. Sökning till annat språk

Vad händer om man söker motsvarigheter till *ohemul* på ett annat språk i sökmotorn? Under boxen *Välj ordbok* kan man förutom *Svenska Synonymer* välja följande kategorier: *Engelska Synonymer*,

*Svenska till Engelska, Engelska till Svenska, Svenska till Franska, Svenska till Tyska, Svenska till Spanska* samt *Franska till Svenska, Tyska till Svenska* och *Spanska till Svenska*.

Vid en sökning av ordet *ohemul* i ordboken *Svenska till Engelska* på sajten anges att ”inga synonymer hittades för din sökning?”. Någon översättning av *ohemul* till engelska finns alltså inte i sökmotorn. Gör man däremot en sökning på synonymen *obefogad* och väljer ordboken *Svenska till Engelska*, så får man träff! (Se figur 5.)

**SYNONYMER.SE**

Ditt sökord:  ×      Välj ordbok:  ▼     

Snabblänkar: [Nästa ord](#)

**obefogad** - Översättning till Engelska

**adjektiv**

1. (inkräktning) unwarrantable; unwarranted;  
 2. (aktion) uncalled-for; unnecessary; not necessary;

Figur 5: Ordboken *Svenska till engelska* och sökordet *obefogad*.

Vid liknande sökningar till de övriga språken på sajten, det vill säga franska, tyska och spanska, blir svaren desamma som för den svensk-engelska ordboken. *Ohemul* fungerar inte som sökord, däremot blir det träff vid användningen av synonymen *obefogad* istället. De tvåspråkiga ordböckerna har till synes begränsningar i de sökord som kan användas och som man kan få hjälp med. Ord som i någon mening är ovanliga fungerar inte. När det gäller just tvåspråkiga ordböcker kanske man inte heller ska förvänta sig något annat? Men om man istället vänder sig till andra två- eller flerspråkiga ordböcker som finns tillgängliga online med liknande upplägg, så får man hjälp. Slumpmässigt har jag valt att jämföra

med onlineordboken Glosbe.<sup>3</sup> På en sökning på ordet *ohemul* får man här svar om vad motsvarigheten är på engelska (se figur 6).

**ohemul** på engelska

översättning och definition "ohemul", svenska-engelska Ordbok online

**ohemul** lägg till översättning

IPA: /ˈu.ħe.m.ʉl/; Type: adjective;

- Improper, without due cause.

Show declension of ohemul

**Likhande fraser i ordboken svenska engelska. (7)**

Ohemul klagan	frivolous litigation
ohemula	
ohemulare	
ohemulast	
ohemulaste	
ohemule	

mer

**Exempel meningar med "ohemul", översättning minne** stemning

add example

Av någon anledning tror man att de arbetskraftsintensiva företagen är rikare eftersom beskattningen av dem är **ohemul** i jämförelse med exempelvis automatiserade företag.

For some reason it is imagined that businesses which provide employment are wealthier, as they are taxed disproportionately in comparison, for example, with business which go in for automation.

Figur 6: Ordet *ohemul* på sajten Glosbe. Bilden är beskuren.

Till skillnad från Synonymordboken och framför allt Ordboken finns det ingen tydlig information om vad de tvåspråkiga ordböckerna i sökmotorn Synonymer.se baseras på. Det finns inga

3 På Glosbes hemsida får man följande information om sajtens bakgrund: "Well, there is a big community of people creating dictionaries in Glosbe and a big community of people using Glosbe and these people really make Glosbe. There is also a contribution of people who creates [sic] the Glosbe software: our programmist team is small, it consists of two friends. We are located in Poland, we speak Polish and some English." På hemsidan får man även information om datakällor och samarbetspartners.

klickbara ikoner med uttalsprov, inte heller några informativa flikar som fällt ut. Det finns inte heller några exempelmeningar eller grammatikupplysningar. Bäst utvecklad är den engelskspråkiga delen. Om man söker med hjälp av ordboken *Svenska till Engelska*, får man ett antal klickbara engelska översättningar. Man kan härifrån länkas till ordboken *Engelska Synonymer* och få tillgång till andra (närliggande) ord och betydelser. Men söker man i övriga tvåspråkiga ordböcker, går det inte att länka till franska, spanska eller tyska synonymer på det aktuella språket. Då får man nöja sig med de ord som står till buds i den första sökningen. Det är inte heller möjligt att göra sökningar mellan de respektive språken som finns på sajten utöver svenska. (Det går alltså inte att söka från franska till tyska, spanska till engelska, tyska till spanska och så vidare.) Säg att man gör en sökning på ordet *obefogad* i ordboken *Svenska till Tyska*. Då får man fram följande översättningar som den svensk-tyska ordboken har till buds: ”1. (inkräftning) ungerrechtfertig. 2. (aktion) unangebracht; unnötig”. Om användaren nu vill veta om det finns andra ord för tyska *unangebracht*, så kan sökmotorn inte vara behjälplig. Sökmotorn har i de här fallen sina begränsningar. Men om man däremot utifrån det tyska ordet *unangebracht* söker i ordboken *Tyska till Svenska* får man flera träffar på svenska ord till det eftersökta tyska ordet.

### 2.3. Ordlekar och korsordshjälp

Nästa instans att prova är länken *Korsordshjälp*, som finns längst ned på hemsidan. Här hittar man två boxar, *Sökalternativ* respektive *Välj språk* (med alternativen svenska, engelska, tyska, franska och spanska). Under *Sökalternativ* kan man välja mellan *Ordet börjar på*, *Ordet slutar på*, *Ordet innehåller* samt *Mönster i korsord*. Trycker man på det sistnämnda alternativet dyker en tredje box upp, där man kan välja hur många bokstäver ett ord innehåller, som minst två bokstäver och som mest sexton bokstäver. Här väl-

jer jag att söka ett ord på sex bokstäver, som börjar med *d*-. De förslag som visas är fördelade på två mycket långa rader, där man måste scrollera för att se alla ord (se figur 7).

**SYNONYMER.SE**  
ORDLEKAR

Sökalternativ: Mönster i korsord ▼      Välj språk: Svenska ▼

Hur många bokstäver innehåller ordet?  
6 bokstäver ▼

d [ ] [ ] [ ] [ ] [ ]      **Sök**

---

Mönster i korsord *d\*\*\*\*\**

<a href="#">d-mark</a>	<a href="#">doning</a>
<a href="#">dacapo</a>	<a href="#">donken</a>
<a href="#">dagbok</a>	<a href="#">dopfat</a>
<a href="#">dagens</a>	<a href="#">doping</a>
<a href="#">daggig</a>	<a href="#">dopkar</a>
<a href="#">daghem</a>	<a href="#">dorisk</a>
<a href="#">daglig</a>	<a href="#">dorsal</a>

Figur 7: Länken *Korsordshjälp* på Synonymer.se, inzoomad. Bilden är beskuren.

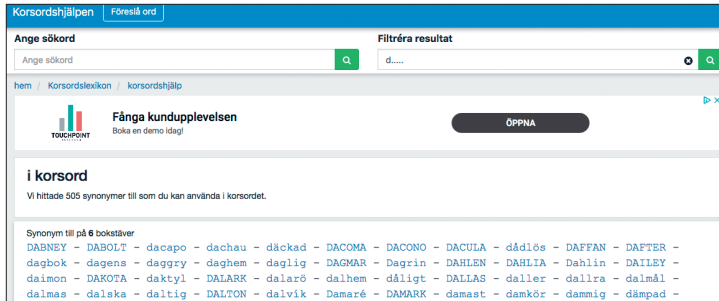
Det är svårt att få en bra överblick över mängden ord. (Vid räkning av ord i just det här fallet uppgår antalet till 271 förslag.) Dispositionen är något bättre anpassad för färre förslag. Till exempel om man gör sökningar på ett ord på sex bokstäver, som börjar på *d*- och slutar på *-l*. Här får man förslag på 22 ord, varav två är närstående stavningsvarianter *djäväl* – *djävul*.

Som jämförelse har jag gjort en liknande sökning efter ord på sex bokstäver som börjar på *d*- på en annan sajt med likartat upplägg kort och gott Korsordshjälp<sup>4</sup>. Denna sajt har en

4 Det finns en dansk respektive norsk version av Korsordshjälp<sup>en</sup>. Den norska versionen Kryssordkjemp<sup>en</sup>.no ger intryck att vara basen för just



tydligare disposition och presentation av innehållet, som är snäppet bättre än den som Synonymer.se ger (se figur 8).



Figur 8: Ord på sex bokstäver som börjar på *d-* på sajten Korsordshjälpen. Bilden är beskuren.

### 3. Summering

Sökmotorn Synonymer.se har sin charm och för en hel del användare fyller den säkert också en funktion. Men den är dock inte för alla. För svensktalande har Synonymer.se nog ett existensberättigande. Många användare uppskattar säkert också möjligheten till ett slags samspel mellan å ena sidan professionella lexikografer och å andra sidan brukarna. Användare kan tillsammans med likasinnade uppleva att de bidrar aktivt till att bygga en ordboksresurs som är till just för dem och deras behov. Den svenska ord delen, det vill säga synonymdelen, fungerar väl. Man får relativt bra hjälp vid ordsökningar. Det beror på att den baseras på två tryckta ordböcker, *Bonniers svenska ordbok* (Ordboken) och *Bonniers Synonymordbok* (Synonymordboken) med relativt goda data. Presentationen kunde dock vara bättre. Innehållet är inte riktigt utformat eller anpassat för webben, trots sökmotorns algoritmer.

---

den här sajten, med en dansk respektive svensk motsvarighet. Kryssordkjempnen.no har en relativt anonym ägare och skapare av sajten, som nås via en e-postadress. Det finns ingen information om sajtens datakällor eller samarbetspartners.

Det finns till exempel ingen anledning att spara utrymme på en webbaserad resurs med hänsyn till definitioner; förkortningar är inte nödvändiga eller ens önskvärda här. I grunden är det helt enkelt två tryckta böcker på en gemensam webbadress. Sajtens styrka är användarnas möjlighet att själva bidra till ordförrådet, dels genom att föreslå nya ord, dels genom att ge förslag på motsatsord och synonymer. Denna möjlighet är dock på intet sätt unik för Synonymer.se. Det är snarare ett vanligt tillvägagångssätt, som sajter med liknande upplägg också erbjuder sina användare och följare.

Sajtens svaga del är den tvåspråkiga. Den är inte tillräckligt utvecklad i sitt innehåll för att vara verkligt användbar eller intressant. I nuvarande skick är det faktiskt svårt att förstå varför den ens är med på Synonymer.se. Vad tillför den? Vem är den tänkta användaren?

En sökmotor är inte bättre än den data den har att utgå från. Det, i kombination med presentation och disposition av innehållet, är A och O för en sajt av den här typen. Synonymer.se har hård konkurrens från andra sajter med likartat upplägg och som vänder sig till samma sfär eller tänkbara brukare. Synonymer.se är inte en unik skapelse som bygger på en originell idé. Det finns tvärtom en uppsjö av likartade sajter som erbjuder mer eller mindre liknande tjänster som Synonymer.se. För att bli en riktigt användbar sajt bör man, enligt min mening, utveckla innehållet och dess utformning och presentation. Gör man det kan Synonymer.se bli Sveriges mest användbara ordbok.

## Litteratur

Glosbe = *Glosbe – det flerspråkiga online-lexikonet*. <<https://sv.glosbe.com/>> (mars 2020).

- Holmer, Louise & Emma Sköldberg (2016): Synonymer.se i fokus – om användningen av en svensk ordbokssajt. I: Anna W.Gustafsson, Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm & Mechtild Tronnier (red.): *Svenskans beskrivning 34. Förhandlingar vid trettiofjärde sammankomsten. Lund den 22–24 oktober 2014*. Lund: Lunds universitet, 215–228.
- Korsordshjälpen = *Korsordshjälpen – gratis korsordshjälp för korsordslösare*. <<https://korsord-hjalp.se/>> (mars 2020).
- Kryssordkjempen.no = *Kryssordkjempen – gratis kryssordbok for kryssordløserne*. <<https://kryssordkjempen.no>> (mars 2020).
- Lexin = *Lexikon för invandrare*. <<http://lexin.nada.kth.se/lexin/>> (mars 2020).
- Ordboken = *Bonniers svenska ordbok: 4000 nya ord, praktiska skrivråd* (2010). Peter A. Sjögren, Iréne Györki & Sten Malmström. Stockholm: Bonnier fakta.
- Sköldberg, Emma & Lena Wenner (2017): Folkmun och Luxikon. En jämförelse mellan två användargenerade ordbokssajter. I: *Språk & Stil. Tidskrift för svensk språkforskning* 27, 21–48.
- Sköldberg, Emma & Lena Wenner (2019): Amatörlexikografer – vilka, hur och varför? Om insatser på den användargenerade sajten Folkmun.se. I: Marco Bianchi, David Håkansson, Björn Melander, Linda Pfister, Maria Westman & Carin Östman (red.): *Svenskans beskrivning 36*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 295–306.
- Synonymordboken = Göran Walter (2011): *Bonniers Synonymordbok*. Stockholm: Bonnier fakta.
- Törnqvist, Lars (2010): Brukarmedverkan i webbordböcker. I: Kristinn Jóhannesson, Ida Larsson, Erik Magnusson Petzell, Sven-Göran Malmgren, Lena Rogström & Emma Sköldberg (red.): *Bo65. Festskrift till Bo Ralph*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 39.) Göteborg, 383–390.

Törnqvist, Lars (2015): Nordiska dialekt- och slangordböcker på Internet. I: *LexicoNordica* 22, 151–169.

Annika Karlholm  
forskningsarkivarie, fil.dr.  
Institutet för språk och folkminnen  
Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU)  
Box 135  
SE-75 104 UPPSALA  
annika.karlholm@isof.se

# *Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen: en termbase i ordbok-klær eller en ordbok i term-fjær?*

Ole Kristian Våge

*Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen*. Universitets- och högskolerådet. <<https://www.uhr.se/publikationer/svensk-engelsk-ordbok/>>. Sist oppdatert desember 2019.

## 1. Bakgrunn

I 1999 signerte 29 europeiske utdanningsministre Bologna-avtalen. Formålet var å utvikle en felles politikk for høyere utdanning som omfatter en rekke tiltak, blant annet godkjenning av utdanning på tvers av landegrenser, innføring av et felles akademisk gradssystem og støtte til mobilitet for studenter og vitenskapelig ansatte. Gjennomføringen av denne politikken har skjedd i ulik takt og ulikt omfang i de europeiske landene, men felles har vært behovet for en standardisert oversettelse av studie- og forskningsadministrativ terminologi mellom engelsk og de ulike nasjonalspråkene.

I Sverige gav Utbildnings- og kulturdepartementet i 2008 Universitets- og högskolerådet i oppdrag å utvikle *Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen*, som nå er en søkbar, elektronisk ordbok for dette fagområdet. Den har gradvis blitt videreutviklet og inneholder i dag 1735 termer, ifølge ordbokas nettside.

Tilsvarende ordbøker finnes også i de andre skandinaviske landene. I Danmark har Københavns universitet utviklet KULex, en termbase som inneholder «universitetsterminologi, uddannelses-terminologi og organisationsterminologi» på dansk og engelsk,

ifølge KULEX' nettsider. I Norge tok Universitets- og høgskolerådet i 2004 på seg å utvikle UHRs termbase, en tilsvarende ressurs på norsk (begge målformer) og engelsk. Termbasen ble først tilgjengeliggjort på institusjonens hjemmeside, men er nå overført til Termportalen ved Universitetet i Bergen.

Mens den danske og den norske ressursen blir omtalt som *termbase* på nettsidene, blir den svenske konsekvent omtalt som en *ordbok*. Det reiser interessante spørsmål om hva slags ressurs *Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen* egentlig er (se kap. 3). Disse spørsmålene dreier seg ikke bare om kategorisering, men også om hvilke kriterier man skal bruke for å vurdere kvalitene til ordboka.

## 2. Ordbokas tilfang og omfang

I ordbokas egenomtale står det at «[u]tgångspunkt för urvalet är att termerna antingen är specifika för högskoleområdet eller har en specifik betydelse när det gäller utbildning». En gjennomgang av ordboka gir inntrykk av at innholdet oppfyller målsettingen. En omfattende del av innholdet består av nomenklaturer, f.eks. tospråklige oppføringer av akademiske disipliner, akademiske gradstitler og regulerte yrker hentet fra ulike normative kilder. Men ordbokas styrke ligger først og fremst i terminologi som er registrert fra en rekke bruksområder i høyere utdanning, f.eks. studentopp- tak, studentmobilitet, undervisning, vurderinger og forskning.

Noen termer i ordboka må likevel sies å være av mer allmenn art, som juridiske forvaltningstermer (f.eks. *föreskrift* og *offentlighetsprincipen*), mens andre er generelle arbeidslivstermer (f.eks. *projektarbete* og *mål- och resultatorienterad*). I tillegg inneholder ordboka noe terminologi knyttet til videregående opplæring (Sve- rige *gymnasieutbildning*, Danmark *gymnasial uddannelse*), trolig motivert ut fra behovet for å vurdere kompetanse og søknader om

opptak til høyere utdanning. Men alt i alt er disse termene ganske få, og ordboka har lyktes i å avgrense omfanget på en god måte. Nettsiden til ordboka inneholder dessuten en lenke til Skolverkets ordbok *Skoltermer på engelska*, som inneholder terminologi fra grunnskolen.

Ordbokas nettsider opplyser at den inneholder 1735 termer. Det er strengt tatt ikke helt riktig. Ordboka inneholder 1735 term poster, inkludert rene interne henvisningstermposter. Antallet ord er derfor i alle fall det dobbelte siden ordboka er tospråklig, og trolig er det enda høyere siden ordboka også inneholder en god del synonymer på både svensk og engelsk. Hvordan man skal tallfeste antall ord i en ordbok, er alltid et interessant spørsmål. Denne meldingen skal ikke problematisere akkurat dét; det vesentlige er å påpeke at tallet heller viser til antall term poster, se under.

### 3. Struktur

En leksikografisk ordbok er gjerne bygd på semasiologiske prinsipper som gjenspeiles i ordbokas struktur. Ifølge disse prinsippene tar man utgangspunkt i et ord og hvilke betydning(er) det har. Som en følge blir ord med ulike betydninger ført opp i samme ordbokartikkel, men skilt fra hverandre ved hjelp av nummerring i artikkelens mikrostruktur. Imidlertid antyder strukturen til *Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen* at den er bygd på onomasiologiske prinsipper. Ifølge disse prinsippene tar man utgangspunkt i en betydning (begrep) og hvilke(t) ord man har brukt for å navngi denne betydningen. Som en følge blir ord med lik form, men ulike betydninger helt skilt fra hverandre. Eksempelvis har *högskoleexamen*, *undervisningstid*, *utbildning* og *yrkesexamen* to betydninger hver. Hver betydning har fått sin egen artikkel i ordboka. En slik struktur er ikke vanlig i leksikografiske ordbøker, men i tråd med konvensjonene i termbaser, der slike artikler

omtales som *termposter*. Utgangspunktet for ordbokas struktur er da begrepet, ikke termen, et viktig prinsipp i terminologisk teori.<sup>1</sup> Strukturen antyder derfor at ordboka egentlig er en termbase som inneholder termposter<sup>2</sup>. Et mulig unntak er imidlertid *genusstudier* og *genusvetenskap*, som har to ulike oppføringer selv om de (etter mitt skjønn) representerer det samme begrepet (de har begge *gender studies* som engelsk ekvivalent). Kanskje skyldes avviket en feilregistrering? En nøyere gjennomgang med utgangspunktet i antall begreper antyder at ordbokas omfang egentlig ligger på 1561 termposter. Dette tallet bygger på en manuell opptelling der interne henvisningsposter er helt utelatt.

Ordbokas termposter er bygd opp med følgende felt: term, definisjon, merknad, ekvivalenskommentar, relasjon (*jämför*) og ekstern henvisning. Alle feltene forekommer imidlertid ikke alltid i termpostene (se figur 1).

<p><b>studieavgift</b></p> <p><b>Definition</b> (inom högskoleutbildning:) avgift som en avgiftsskyldig student betalar för att få studera inom högskoleutbildningen på grundnivå och avancerad nivå</p> <p><b>Anmärkning</b> Termen används i Sverige för den studieavgift som vissa studenter enligt förordningen (2010:543) om anmälningsavgift och studieavgift vid universitet och högskolor måste betala för att studera i Sverige. Studenter som måste betala studieavgift är i regel de som inte är medborgare i en EES-stat eller i Schweiz, om dessa inte deltar i utbytesprogram. När svenska studenter läser vid utländska lärosäten kallas studieavgiften ibland för <i>terminsavgift</i>.</p> <p><b>Jämför</b> <a href="#">anmälningsavgift, avgiftbefriad, avgiftsskyldig, betalande student</a></p> <p><b>Hänvisning</b> <a href="#">Förordning om anmälningsavgift och studieavgift vid universitet och högskolor</a> </p>	<p><b>tuition fee</b></p> <p>Synonym: <i>tuition /US/</i></p>
--	---

Figur 1: Termpost for *studieavgift*, som inneholder feltene term, definisjon, merknad, relasjon og ekstern henvisning, men ikke ekvivalenskommentar.

- 1 For en mer utførlig forklaring på semasiologisk og onomasiologisk tilnærming, se f.eks. Kageura (2015).
- 2 Jeg omtaler derfor oppslagene i ordboka som termposter, ikke artikler.



### 3.1. Term

Det første feltet i hver term-post er termen. Svensk term er oppført med lilla, tjukk skrift til venstre og den ekvivalente engelske termen i svart, tjukk skrift til høyre. Feltet er imidlertid ikke angitt med en forklarende benevnelse. Eventuelle synonyme termer står oppført rett under i mindre skriftstørrelse med den foranstilte benevnelsen *synonym*.

Utformingen av feltet er rein og lett å lese, men mangelen på en forklarende benevnelse gjør det vanskelig å vurdere om oppslags-termen har en forrang framfor de oppførte synonymene. Feltets design antyder et hierarki, men det blir opp til brukeren å fortolke det. Problemstillingen berører ordbokas status: Er den normativ eller deskriptiv? Ordbokas nettside inneholder ingen opplysninger om oppslagstermenes status. En konvensjonell termbase er gjerne preskriptiv, noe som kommer til uttrykk ved at benevnelser som f.eks. *anbefalt term* (ev. *hovedterm*), *tillatt term* og *frarådet term* tydeliggjør termenens status (NS-ISO 704:2009). Termfeltet i denne ordboka minner derfor nesten like mye om oppslagsfeltet i en (deskriptiv) leksikografisk ordbok som om termfeltet i en (preskriptiv) termbase.

I tilfeller der det forekommer ulike engelskspråklige termer i Storbritannia og USA, blir disse angitt med forkortelsene GB og US. Det er både viktig og nyttig.

De aller fleste av termene er substantiv, men ordboka inneholder også en del verb (f.eks. *tentera* og *opponera*), verbfraser (f.eks. *ta ut examen* og *ompröva et beslut*) og adjektiviske konstruksjoner (f.eks. *mål- och resultatorienterad*). Brukere som må løse konkrete oversettelsesproblemer, har også behov for andre oppslagstermer enn substantiv. Derfor er det formålstjenlig at ordboka omfatter andre ordklasser.

### 3.2. Definisjon

220 av termpostene, altså ca. 14 % av innholdet, inneholder feltet definisjon. Dette tallet kunne gjerne vært noe høyere, men det å utforme definisjoner er samtidig kanskje den mest tid- og ressurskrevende delen av arbeidet med å lage en termbase. En god del av begrepene fra nomenklaturinnholdet i ordboka er dessuten av en slik art at det er lite formålstjenlig å definere dem.

Et viktig særpreg ved terminologisk metode er at definisjonen blir laget systematisk ved at man identifiserer adskillende kjennetegn mellom beslektede begreper, gjerne ved å tegne opp begrepsdiagram. En gjennomgang av de 220 definisjonene viser at mange speiler et slikt forhåndsarbeid. Eksempelvis er *högskoleutbildning på forskarnivå*, *högskoleutbildning på avancerad nivå*, *högskoleutbildning på grundnivå* samt overbegrepet *högskoleutbildning* definert i relasjon til hverandre. Et annet krav er at termer som forekommer i definisjonene, også bør defineres. Det gjøres i ordboka i tilfeller som f.eks. *distanskurs*, som forekommer i definisjonen til *distansutbildning*. Det styrker kvaliteten til ordboka.

Imidlertid er det noen definisjoner som avviker fra den systematiske framgangsmåten. Definisjonen av *bedömargrupp* er 'grupp av sakkunniga som gör en bedömning'. Her savnes en definisjon av begrepet *bedömning*. Definisjonen av *förstahandssökande* lyder 'person som sökt viss högskoleutbildning som sitt förstahandsval', men nærmeste overbegrep er nok *sökande* (som også finnes som oppslagsterm i basen, men er udefinert), ikke *person*.

I andre tilfeller er bare det ene av to sidebegreper definert. Et eksempel er begrepene *valbar kurs* (definert) og *obligatorisk kurs* (ikke definert). Så kunne man ønske seg at termer som forekommer i definisjoner, og som har egne oppslag, var koplet sammen ved hjelp av hyperlenker. Det er en forholdsvis enkel teknologi nå i dag, og ville gjøre ressursen mer brukervennlig.

En melding av termbaser som denne vil oftest inneholde etterlysninger av definisjoner eller anmerkninger om kvaliteten til definisjonene. *Gymnasiekompetens* er ikke definert selv om det er et sentralt begrep og (ifølge merknadsfeltet) lett kan mistolkes. Når det kommer til stykket, vil praktisk terminologiarbeid svært ofte være behovsstyrt, f.eks. konkrete oversettelser av enkeltbegreper i dokumenter. Om tiden og ressursene ikke strekker til, vil termposter ofte mangle definisjoner. Svakheterne ovenfor er ikke av slik art og slikt omfang at ordboka diskvalifiseres fra å bli kategorisert som en termbase, i alle fall ikke med utgangspunkt i feltet definisjon.

### 3.3. Merknad

Feltet merknad er benyttet hyppig i ordboka; nesten halvparten av alle termpostene inneholder en eller annen form for opplysning i dette feltet. Dette kan eksempelvis være opplysninger om bruk, preskriptiv status, begrepsinnhold og relasjoner eller valg av oversettelse. Det kan også være kildehenvisninger eller eksempler.

Innholdet er etter min vurdering nyttig. Det at *studiemedel* består av *studiebidrag* og *studielån*, er oppklarende og hører mer hjemme i et slik felt enn i en (intensjonell) definisjon. Imidlertid kunne noen av opplysningene gjerne vært plassert i andre felt. Det gjelder først og fremst opplysninger om termstatus og begrepsinnhold. Frarådede termer blir gjerne omtalt i løpende tekst i merknadsfeltet, ikke i termfeltet. Det samme gjelder foreldede termer, kortformer og øvrige bemerkninger knyttet til preskriptiv termstatus. En slik oppføring bryter med etablerte konvensjoner i terminologi, som nettopp krever at termens status (anbefalt, tillatt eller frarådet) blir angitt eksplisitt (se 3.1). Bruddet med konvensjonene vil skape tekniske problemer ved (automatisk) utveksling av terminologiske data med andre termbaser eller -portaler, som nå er i ferd med å bli høyaktuelt i flere land.

I en del tilfeller inneholder merknadsfeltet også kommentarer til begrepsinnhold, f.eks. kjennetegn som lett kan utvikles til fullverdige definisjoner. Termpostene *heltidsstudier* og *deltidsstudier* har ingen definisjoner. Imidlertid står det i merknadsfeltet til *heltidsstudier* at «[h]eltidsstudier innebær att studietakten är 100 %», mens det i *deltidsstudier* står «[d]eltidsstudier innebær att studietakten är under 100 %». *Prefekt* har heller ingen definisjon, men i merknadsfeltet står det at en «[p]refekt är chef för en institution eller motsvarande inom ett universitet eller en högskola». Det er vel snublende nær en fullgod definisjon, etter min vurdering.

### 3.4. Ekvivalenskommentar

Et eget kommentarfelt for ekvivalens er alltid nyttig i flerspråklige ordbøker. Ofte vil det ikke være fullstendig samsvar mellom begreper i ulike språk, land og kulturer, selv på internasjonale områder som høyere utdanning. Derfor er det gledelig at denne ordboka har med et slikt felt. I flere termposter står det at «[d]et engelska uttrycket ska snarare ses som en förklaring av det svenska begreppet än en etablerad engelsk term». Noen ganger finner vi også en utførlig analyse av ekvivalens (f.eks. for *generell examen*). Innholdet i slike felt er nyttig og konstruktivt i konkrete situasjoner der brukeren trenger hjelp til oversettelse.

Det er også verdt å merke seg at ordboka har valgt å føre opp antall studiepoeng i den engelske termen for en del akademiske grader for å klargjøre ekvivalens, f.eks. for å skille mellom *master* og *magister*, som begge har den engelske ekvivalenten *master*. *Agronomie masterexamen* og *agronomie magisterexamen* har blitt til henholdsvis *Degree of Master of Agricultural Science (120 credits)* og *Degree of Master of Agricultural Science (60 credits)*. Det er en vellykket tilnærming.

### 3.5. Relasjon

Mange termposter i ordboka har et felt med benevnelsen *jämför*. Her føres relaterte termposter opp. Et slikt felt kan i prinsippet henlede brukeren til overordnede, sideordnede og underordnede begreper samt andre begreper uten en hierarkisk relasjon. Feltet må absolutt sies å være nyttig, men det savnes en mer systematisk tilnærming. I termposten *doktorand* er *doktorandanställning* ført opp i relasjonsfeltet, men ikke andre veien. *Yrkesexamen* inneholder en relasjon til overbegrepet (*akademisk examen*), men ikke til de to sidebegrepene (*konstnärlig examen* og *generell examen*). En god del termposter, som f.eks. *urvalsgrund*, *urvalsgrupp* og *urvalsregler*, har tomme relasjonsfelter selv om det finnes opplagte kandidater, som f.eks. *urval*. Her trengs det nok en ryddejobb.

### 3.6. Ekstern henvisning

En betydelig andel av termpostene inneholder et eget felt som kalles *hänvisning*. I dette feltet vises det til eksterne, autoritative kilder der (den svenske) termen er i bruk. Disse kildene er av to typer: standarder (f.eks. *Standard for svensk indelning av forskningsämnen*) og lovverk (f.eks. *Förordning om anmälningsavgift och studieavgift vid universitet och högskolor*).

Slike eksterne henvisninger kan være viktige og nyttige, men det er uklart hvorfor de er tatt med i noen termposter, men ikke i andre. Termen *oppdragsutbildning* er med i ordboka, men det henvises ikke til forskriften som regulerer slik aktivitet (*Förordning om oppdragsutbildning vid universitet och högskolor*).

## 4. Funksjon

Ordbokas nettsider inneholder lite informasjon om dens funksjon og målgrupper bortsett fra det åpenbare oversettelsesbaserte behovet. Holmér (2018) er inne på ordbokas tre funksjoner: oversettelse, begrepsavklaringer og forslag til svenske avløsertermer.

Om man har behov for å oversette en svensk term til engelsk, er ordboka lett å bruke. Søkefeltet tilbyr en inkrementell søkefunksjon, dvs. at ordboka foreslår aktuelle termer etter hvert som brukeren fyller ut søkefeltet, og søkeresultatet legger seg oversiktlig på rekke og rad nederst i skjermbildet. Trefflisten inneholder svensk og engelsk term, og brukeren må klikke på den ønskede termen for å få tilgang til hele termposten. Dette er i og for seg vanlig i termbaser siden visninger av hele termposter i trefflisten potensielt vil gi mye informasjon. Imidlertid savnes det at man kan klikke på den engelske termen for å få tilgang til termposten. Det er ikke sikkert at alle brukerne vet at det skjuler seg mer informasjon i form av en termpost om man klikker på den svenske termen.

Selv om ordboka er bygd på direksjonaliteten svensk–engelsk, kan man også søke på engelske termer. Brukeren kan også få oppstilt alle termene alfabetisk. Den eneste innvendingen jeg har, er at den generelle omtalen av ordboka tar mye plass i skjermbildet, slik at brukeren må rulle nedover skjermen for å finne søkeresultatet, i alle fall om man bruker en bærbar pc. Det at termpostene inneholder et eget felt for ekvivalensmerknader, er åpenbart en styrke (se 3.4).

Mange brukere har sikkert behov for å få en forklaring eller definisjon av aktuelle fagtermer på området, og gjerne en avklaring av forholdet til beslektede fagtermer. Hva skiller eksempelvis *examen* og *examination*? En slik avklaring tilbyr ordboka bare til en viss grad, siden bare 14 % av termpostene inneholder definisjoner. Potensialet er langt større om flere av termene blir definert (se 3.2).

Jeg savner også å kunne søke i feltene for definisjon, merknad og ekvivalenskommentar.

Ordboka inneholder også forslag til svenske termer. Det innebærer at ordboka har en språkpolitisk funksjon som gjør det lettere for brukerne å bruke svenske termer i stedet for engelske på det aktuelle fagområdet. Høyere utdanning er et område som internasjonaleseres i stor grad, og behovet for å danne avløsertermer på nasjonale språk er til dels stort. Man bør derfor ikke undervurdere effekten av å drive strategisk språkrøkt ved hjelp av en slik ordbok: Kvalitetssikrede forslag til termer som er forankret i sektoren, blir spredd til mange brukere. Et eksempel er den engelske termen *paper*, som blir oversatt med *konferensartikel* med følgende merknad (se figur 2):

<b>konferensartikel</b>	<b>paper</b>
<b>Anmärkning</b>	
Använd inte <i>paper</i> som svensk term. Den engelska termen <i>paper</i> kan översättas alltefter sammanhang på olika sätt, till exempel <i>konferensartikel</i> , <i>konferensföredrag</i> , <i>konferensbidrag</i> , <i>forskningsartikel</i> , <i>seminarierapport</i> ,	

Figur 2: Forslag til ulike oversettelser av *paper*.

Lignende forslag finner vi f.eks. for *science park* og *case study*. I andre tilfeller har oversettelsesvalget vært mer pragmatisk, og ordboka foreslår hybridtermer med svensk kjerne: *mooc-kurs*, *freemoverstudent* og *traineeutbildning*. Ordboka har definitivt et preskriptivt preg, og det er ingen ulempe.

## 5. Avsluttende vurderinger

Denne meldingen innledes med et spørsmål om hvorvidt ordboka er en leksikografisk eller en terminologisk ressurs. Det kan være avgjørende for hvilke kriterier man skal anvende i en anmeldel-

se. Gjennomgangen her har vist at strukturen er begrepsbasert og dermed terminologisk. Om man legger til grunn slike kriterier, er ordboka utvilsomt et viktig tilskudd til termbasefloraen i Sverige og Norden. Ordboka fyller sin funksjon på en god måte, og innholdet er godt strukturert. Imidlertid kunne man forvente flere definisjoner og mer aktiv bruk av termfeltene.

Det er et paradoks at *Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen* aldri omtales som en termbase når søstertermbasene i Danmark og Norge gjør det. Paradokset er desto større når man tar i betraktning at den danske og den norske termbasen ikke har definisjoner som bidrar til begrepsavklaringer. Dette gjør at disse termbasene minner mindre om termbaser enn hva den svenske ordboka gjør. I det hele bør *Svensk-engelsk ordbok för den högre utbildningen* være et forbilde for sine søstertermbaser i Danmark og Norge.

## Litteratur

### Ordbøker og termbaser

KUlex = *KUlex ordbog*. Københavns universitet. <<https://ordbog.ku.dk/>> (april 2020).

UHRs termbase = Universitets- og høskolerådets termbase. Universitets- og høskolerådet. Tilgjengelig i Termportalen. <<https://oda.uib.no/app?ma=term&mg=uhr>> (mai 2020).

### Annen litteratur

Kageura, Kyo (2015): Terminology and lexicography. I: Hendrik J. Kockaert & Frieda Steurs (eds.): *Handbook of Terminology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 45–59.



Holmér, Åsa (2018): Hur översätter man *spikning* til engelska? Terminologiskt ordboksarbete för högskoleområdet. I: *LexicoNordica* 25, 77–94. < <https://tidsskrift.dk/lexn/issue/view/8410>> (september 2020).

NS-ISO 704:2009 *Terminologiarbeid. Prinsipp og metodar*. Oslo: Norsk Standard 2010.

Ole Kristian Våge  
seniorrådgiver, ph.d.  
Nasjonalt senter for helsefaglig terminologi  
Direktoratet for e-helse  
Postboks 221 Skøyen  
NO-0213 Oslo  
[ole.kristian.vage@ehelse.no](mailto:ole.kristian.vage@ehelse.no)



# MEDDELANDEN



# Rapport från styrelsen för Nordiska föreningen för lexikografi

Pär Nilsson

## Vetenskapligt

Nordiska föreningen för lexikografi (NFL) har två huvudsakliga verksamhetsområden. Det ena är att arrangera ett symposium en gång om året (vilket resulterar i utgivandet av tidskriften *Lexico-Nordica*) och det andra att hålla en större konferens vartannat år. Symposiernas syfte är att med ett relativt sett litet antal deltagare och långa föredrag och frågestunder få till stånd djupare diskussioner på ett givet lexikografiskt tema. Traditionellt sett har dessa symposier hållits i början av året i Fondet for dansk-norsk samarbeids konferenslokaler på Lysebu i Oslo eller Schæffergården utanför Köpenhamn. Konferenserna riktar sig till en större deltagargrupp och har som mål att samla så många lexikografiska representanter som möjligt från hela Norden, och att samla in rapporter från olika lexikografiska projekt samt att sammanfatta aktuella teoretiska strömningar som sätter avtryck på det praktiska arbetet. Värdskapet för konferenserna ambulering mellan olika institutioner i Norden med lexikografisk förankring.

2020 har varit ett speciellt år med rådande läge kring det nya coronaviruset. Trots det har föreningens verksamhet i stort sett kunnat förflyta som vanligt. Det 27:e *LexicoNordica*-symposiet hann hållas innan viruset slog till på allvar i Norden. Det avhölls den 20–22 februari 2020 på Lysebu i Oslo med ett drygt tjugotal deltagare från de olika nordiska länderna, som där fick ta del av sammanlagt nio föredrag med olika perspektiv på temat *kontroversiella ord i nordiska ordböcker*. Några av de ämnen som disku-

terades var svordomar, lånord, slangord, könsidentitet och stilmarkörer.

Också arbetet med det efterföljande numret av tidskriften *LexicoNordica* (dvs. detta nr) har kunnat genomföras i vanlig ordning, liksom arbetet med konferensrapporten från den 15:e konferensen om lexikografi i Norden, som hölls 2019 i Helsingfors.

För NFL:s aktiviteter under 2021 är situationen dock en annan, och även om vi hoppas att samhällssituationen har återgått till mer normala omständigheter under nästa år är risken stor att det fortfarande finns restriktioner gällande resor över landsgränserna och kring antalet deltagare vid sammankomster. Som läget är nu ser därför varken det 28:e *LexicoNordica*-symposiet eller den 16:e konferensen om lexikografi i Norden ut att kunna arrangeras helt som planerat. Planeringsläget för dessa båda aktiviteter ser ut som följer.

Den 16:e konferensen om lexikografi i Norden i Lund kommer att arrangeras, men istället för som tänkt, i maj 2021, går den av stapeln på våren/försommaren 2022. Närmare information om konferensens datum och andra praktiska detaljer meddelas i kommande utskick och på konferensens och NFL:s respektive hemsidor. I övrigt räknar planeringskommittén med att arrangemang kommer att genomföras som planerat.

Konferensen hålls vid Lunds universitet och blir ett samarrangemang mellan Svenska Akademiens ordboksredaktion i Lund och Institutionen för svenska språket på Göteborgs universitet. Kvällen före konferensens öppnande anordnas en mottagning i Svenska Akademiens ordboksredaktions lokaler. Konferensen innebär att NFL:s konferensarrangemang firar (ett försenat) 30-årsjubileum (den allra första NFL-konferensen hölls i Norge på Universitetet i Oslo 1991), och traditionsenligt presenteras både ett vetenskapligt och ett socialt program. Temat för konferensen är *lexikografiska utmaningar*. Med detta tema vill arrangören stämma av situationen för den lexikografiska praktiken på flera fronter och ur olika

perspektiv. Föredragsämnen som uppmuntras rör exempelvis behandlingen av digitala material, finansieringsmodeller, anpassning till nya användargrupper och till nya digitala format och medier m.m.

Efter att konferensen avslutats kommer samtliga föredragshållare att få möjlighet att arbeta om sina inlägg till skriftliga bidrag i den efterföljande konferensrapporten. Antagna bidrag publiceras i NFL:s skriftserie *Nordiska studier i lexikografi* i samarbete med Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning.

Det är i nuläget oklart om det 28:e *LexicoNordica*-symposiet kommer att genomföras under 2021 och i så fall när och i vilken form. När beslut har fattats kommer det att meddelas i NFL:s kanaler. Håll utkik efter mer information på NFL:s Facebook-sida och på hemsidan (<<https://www.nordisk-leksikografi.com/symposier.html>>).

## Administrativt

Sedan årsskiftet har NFL en ny administration. Denna innebär att fler arbetsuppgifter kan hanteras digitalt och automatiskt i och med att medlemsregistrering och inbetalning av medlemsavgifter numera sker direkt på föreningens hemsida (<[https://www.nordisk-leksikografi.com/bli\\_medlem-2.html](https://www.nordisk-leksikografi.com/bli_medlem-2.html)>). Det gamla betalningssystemet med enskilda landskassörer upphör därmed. För medlemmarna blir det nya systemet förhoppningsvis enklare och till det bättre, då avgiften kan betalas direkt antingen med bankkort eller internetbank. När det gäller arbetsfördelning innebär förändringen att NFL inte längre har en enskild administratör, utan att styrelsen och *LexicoNordicas* huvudredaktörer i högre grad fördelar administrativa uppgifter mellan sig.

För kontakt med styrelsen används följande e-postadress: [nordisk.lexikografi@gmail.com](mailto:nordisk.lexikografi@gmail.com).

## Tacknämligt

2020 års symposium och det efterföljande numret av tidskriften stöttades ekonomiskt av Nordplus Nordens språk. För symposiet mottogs också stöd från Fondet for dansk-norsk samarbeid. Styrelsen tackar för detta stöd, utan vilket aktiviteterna inte hade varit möjliga att genomföra. Helt avgörande har förstås också arbetsinsatserna från *LexicoNordica*-redaktionen varit, både från landsredaktörerna och (i synnerhet) de båda huvudredaktörerna Sturla Berg-Olsen och Anna Helga Hannesdóttir. Ett stort tack riktas därför även till dem. Dansk Sprognævn tackas vidare för hjälp med uppladdning av föreningens digitala publikationer och Laurids Kristian Fahl för hjälp med layout och distribution av den tryckta versionen av *LexicoNordica*.

Tack också till redaktionskommittén för *Nordiska studier i lexikografi 15* för arbetet med rapporten från konferensen i Helsingfors. Kommittén består av Caroline Sandström (huvudredaktör), Ulla-Maija Forsberg, Charlotta af Hällström-Reijonen, Maria Lehtonen och Klaas Ruppel.

Till sist tackas Rikke Hauge, som i år slutade som NFL:s administratör efter 30 år i föreningens tjänst, för det stora arbete och den entusiasm som hon har lagt ned genom åren. Tack, Rikke!

Pär Nilsson  
redaktör SAOB  
Redaktionen för Svenska Akademiens ordbok  
Dalbyvägen 3  
SE-224 60 Lund  
Par.Nilsson@svenskaakademien.se



## NFL:s styrelse 2020

Pär Nilsson, Sverige, ordförande

Henrik Hovmark, Danmark, vice ordförande

Hanne Lauvstad, Norge, kassör

Kristin Marjun Magnussen, Färöarna, sekreterare

Maria Lehtonen, Finland

Helga Hilmisdóttir, Island, suppleant

Margunn Rauset, Norge, suppleant



REDAKTIONELLT



1. LexicoNordica **udkommer** hvert år i november. Tidsskriftet indeholder leksikografiske bidrag som er skrevet på et af følgende nordiske sprog: dansk, finsk, færøsk, islandsk, norsk (bokmål eller nynorsk) og svensk. Bidrag på engelsk, fransk eller tysk kan også optages hvis særlige forhold taler for det.
2. **Bidrag** sendes til det medlem af redaktionskomitéen som repræsenterer bidragerens land:
  - Anna Braasch, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab (NorS)/Center for Sprogteknologi, Københavns Universitet, Njalsgade 136, DK-2300 København S.  
<braasch@hum.ku.dk>.
  - Kjetil Gundersen, Erika Nissens gate 7, NO-0480 Oslo.  
<gunderkj@yahoo.com>.
  - Lennart Larsson, Stormgatan 19, SE-754 31 Uppsala.  
<lennart.larsson@nordiska.uu.se>.
  - Harry Lönnroth, Institutionen för språk- och kommunikationsstudier, PB 35, FI-40014 Jyväskylä universitet.  
<harry.h.lonnroth@jyu.fi>.
  - Ásta Svavarsdóttir, Árni Magnússon-instituttet for islandske studier, Laugavegi 13, IS-101 Reykjavík.  
<asta.svavarsdottir@arnastofnun.is / asta@hi.is>.

Seneste tidspunkt for aflevering af bidrag er **den 1. april** hvis artiklen skal kunne trykkes i det nummer af tidsskriftet som udkommer i november samme år. Bidraget indleveres digitalt i både tekstbehandlingsformat og i PDF-format.

3. **Illustrationer** der skal medtages i artiklen, indsættes i manuskriptet og vedlægges som separate grafikfiler, helst i JPG-format og minimum 300 ppi.

4. **Manuskript:** Bidraget forfattes i LexicoNordicas stilark, der kan rekvireres ved henvendelse til redaktionen. Manuskriptet **indledes** med titel på artiklen og forfatterens navn. For tematiske og ikke-tematiske bidrag følger et **abstract** på engelsk på op til 10 linjer og dernæst selve artiklen, som opdeles i kapitler. Bidraget afsluttes med angivelse af forfatterens navn, titel samt post- og e-mailadresse. Bidrag kan normalt have et omfang på højst 20 sider.
5. **Citater:** Kortere citater (op til 3 linjer) bringes som en del af teksten med dobbelte anførselstegn omkring, mens længere citater eller fremhævelser af større vigtighed gives i et afsnit for sig selv **uden** anførselstegn.
6. Vi anbefaler en tilbageholdende brug af **fodnoter**. Evt. nødvendige noter gennemnummereres i teksten med højtstillet angivelse uden parentes.
7. **Litteraturhenvisninger** foretages i teksten efter følgende model:

som det fremgår af Herbst (2009)  
 som det fremgår af Borin & Forsberg (2011:18)  
 (se Herbst 2009:158ff.)

I den løbende tekst angives ikke hele internetadresser, men et forfatternavn eller en angivelse af titlen på internetbidraget, som bruges i litteraturlisten. Her angives internetadresser uden understregning, men omgivet af < >.

8. Særlige angivelser: Vær tilbageholdende med brug af **fede** typer; **sprogksempler** markeres med kursiv, fx: ordet *ungkarl* har synonymet *alenemand*; **betydninger** af sproglige enheder

angives ved hjælp af enkelte anførelstegn, fx: ‘en ugift mand’; dobbelte anførelstegn bruges ved citater eller forbehold, fx: De er vokset op i de “glade” tressere. Tegnsætningsreglerne, bl.a. for brug af komma, tankestreg, bindestreg (i betydningen ‘fra ... til’), er forskellige i de nordiske lande, og forfatterne bør naturligvis følge reglerne for det sprog som bruges i artiklen.

## 9. Litteraturangivelser

I tilfælde af en længere litteraturliste kan den inddeles i to dele i lighed med nedenstående eksempel. Hvad angår angivelser som *red.*, *eds.*, *Hrsg.*, anbefales det så vidt muligt at bruge originalsproget. Det vigtigste er dog konsekvens inden for samme liste.

### Litteratur

#### Ordbøger

ALD (1948) = A.S. Hornby, E.V. Gatenby & H. Wakefield: *A Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.

COBUILD (1987) = *Collins COBUILD English Language Dictionary*. Editor in Chief: John Sinclair, Managing Editor: Patrick Hanks. London/Glasgow: Collins.

ELEXIKO = Annette Klosa m.fl.: *ellexiko*. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache. <[www.ellexiko.de](http://www.ellexiko.de)> (maj 2008).

*Italiensk-Dansk Ordbog* (1999). Knud Andersen & Giovanni Mafera. København: Gyldendal.

Jarvad, Pia (1999): *Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998*. København: Gyldendal.

*Norstedts stora engelska ordbok* (2000). Stockholm: Norstedts.

*Oxford-Hachette French Dictionary* (1994). Oxford: Oxford University Press.

STO = Anna Braasch m.fl. (red.): *Sprogteknologisk Ordbase*. København: Center for Sprogteknologi. <[www.cst.dk/cgibin/defisto](http://www.cst.dk/cgibin/defisto)> (april 2007).

#### Anden litteratur

Haiman, John (1980): Dictionaries and Encyclopedias. I: *Lingua* 50, 329-357.

Jónsdóttir, Halldóra & Þórdís Úlfarsdóttir (2011): ISLEX – en flersproget nordisk ordbog. I: Birgit Eaker, Lenart Larsson & Anki Mattisson (red.): *Nordiska studier i lexikografi* 11. Lund: Nordisk förening för lexikografi, 353–366.

Lakoff, George & Mark Johnson (1980): *Metaphors we live by*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Mugdan, Joachim (1985a): Grammatik im Wörterbuch: Wortbildung. I: Herbert Ernst Wiegand (Hrsg.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 237-308.

Nikula, Kristina (2012): Samspelet mellan text och bild i enspråkigt svenska ordböcker. I: *LexicoNordica* 19 (dette bind).

NRG = Jan Terje Faarlund, Kjell Ivar Vannebo & Svein Lie (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Svenonius, Peter (1996): The Verb-Particle Alternation in the Scandinavian Languages. <<http://ling.auf.net/ling-Buzz>> (september 2011).

Zgusta, Ladislav (1971): *Manual of lexicography*. The Hague: Mouton.

10. LexicoNordica udkommer både som trykt tidsskrift og i en **internetudgave**. Ved indsendelse af et bidrag til redaktionen erklærer forfatterne sig derfor indforstået med både trykt og digital publicering.